

PRO GRADU -TUTKIELMA

Kertymä-logit-regressioanalyysi lapsen
tapaamisoikeuden
täytäntöönpanopäätöksistä

Aune Sanz

Tilastotiede

Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta

3. toukokuuta 2019

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department Sosiaalitieteiden laitos
Tekijä/Författare – Author Aune Sanz		
Työn nimi / Arbetets titel – Title Kertymä-logit-regressioanalyysi lapsen tapaamisoikeuden täytäntöönpanopäätöksistä		
Oppiaine /Läroämne – Subject Tilastotiede		
Työn laji/Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika/Datum – Month and year Toukokuu 2019	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 107
<p>Tiivistelmä/Referat – Abstract</p> <p>Vanhempien eroaminen koskettaa vuosittain noin 30 000 lasta, joiden oikeutta luoda ja säilyttää myönteinen ja läheinen suhde etävanhempaansa turvataan tapaamisoikeuden avulla. Tästä sopimuksesta tai tuomioistuimen päätöksestä huolimatta tapaamiset eivät aina toteudu, jolloin tapaamisoikeuden täytäntöönpanon kautta voidaan velvoittaa lapsen kanssa asuvaa vanhempaa sallimaan lapsen ja toisen vanhemman väliset tapaamiset tai yhteydenpito niiden mukaisesti.</p> <p>Tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasiat muodostavat alle prosentin kaikista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista riidoista ja yleensä täytäntöönpanoasiat päättyvät sovintoon. Harvalukuisuudestaan huolimatta riitaisilla asioilla, joissa tuomioistuin hylkää tai hyväksyy täytäntöönpanohakemuksen, on kuitenkin merkittävä vaikutus niin lapsiin, vanhempiin, perheisiin kuin yhteiskuntaankin käsittelyn ja ratkaisun kautta. Vaikka kyseessä on riita-asia, vain noin puolessa tapauksista hävinnyt osapuoli korvaa voittaneen oikeudenkäyntikulut.</p> <p>Tässä tutkielmassa pyritään kertymä-logit-mallin avulla tarkastelemaan, miten sellaiset seikat kuten täytäntöönpanoasian taustat, sovittelu, syytökset, lapsen tahto ja hakijan sukupuoli vaikuttavat kärjäoikeuden tulkintaan riidasta ja erilaisten lopputulosten todennäköisyyteen, kun huomioon otetaan täytäntöönpanon lisäksi oikeudenkäyntikulujen korvaaminen. Mallin oletusta verrannollisista vetokertoimista testataan kullekin selittäjälle erikseen. Aineistona käytetään Suomen kärjäoikeuksien tapaamisoikeuden täytäntöönpanopäätöksiä vuosilta 2000-2018, joista osa on kerätty tutkielman yhteydessä. Lisäksi tutkielmassa avataan täytäntöönpanoasioiden käsittelyä, sekä siihen liittyviä käsitteitä ja ilmiöitä, kuten lapsen etua, vieraannuttamista ja sukupuoliittuneita käsityksiä muun muassa lähi- ja etävanhemmuudesta.</p> <p>Valitun mallin perusteella hakijan sukupuoli ei vaikuta siihen, miten perustelluksi hakemus on nähty ja miten räikeäksi tapaamisoikeuden rikkomus tulkittu. Sen sijaan vanhemman toteen näytetyt syytökset vieraannuttamisesta, lapseen kohdistuneesta tuomitusta teosta, päihde- tai mielenterveysongelmasta, kasvatuskyvystä tai rikoksesta nostavat tälle vanhemmalle edullisemman lopputuloksen todennäköisyyttä. Tapaamisia vastustavien lasten ikä nostaa vastaajalle voitokkaamman lopputuloksen todennäköisyyttä. Vaikuttaisi kuitenkin siltä, että lapsen vastustus johtaa pikemminkin hakemuksen hylkäämiseen, kuin vastaajan oikeudenkäyntikulujen korvaamiseen. Kun vastaaja kiistää tapaamisoikeuden rikkomisen, erityisesti todennäköisyys, että hävinnyt hakija lisäksi korvaa hänen oikeudenkäyntikulunsa, kasvaa.</p> <p>Muita lopputulokseen vaikuttavia tekijöitä ovat sovittelijan tulkinta vastaajan myötävaikuttamisesta tapaamisiin, hakijan ulkomaalaisuus ja oikeudenkäyntiavustaja, vastaajan hakeman perustepäätöstä koskevan asian vireilläolo, vanhan uhkasakon maksettavaksi hakeminen sekä vastaajan tekemät syytökset kasvatuskyvystä tai rikoksista, jotka eivät kohdistu lapseen. Mallin selittäjien vaikutukset ovat uskottavia ja ymmärrettävissä, ja malli sopii aineistoon. Mallin ennustuskyyky ei kuitenkaan ylitä hyvin ennustavan mallin rajaa, eikä verrannollisten vetokertoimien oletus pätenyt kaikkien malliin valikoituneitten selittäjien osalta. Toisenlaisen mallin, oletusta tukevien interaktiomuuttujien tai eri linkkifunktion kokeilemista voisi harkita. Tämän lisäksi voisi perehtyä enemmän siihen, mitkä taustat ja aikaisemmat lopputulokset ovat ominaisia uusiutuville riidoille.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords kertymä-logit-malli, tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasiat, kärjäoikeudet, vieraannuttaminen, lapsen etu, sukupuoli		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Kiitokset

Paljon kiitoksia Isät lasten asialla ry:lle aineiston keräämisen mahdollistavasta rahoituksesta. Haluan kiittää myös ohjaajaani Pekka Pereä, jonka tuki läpi aineiston keruun, analyysin sekä tutkielman kirjoittamisen on ollut korvaamatonta. Kiitos myös Vesa Huotelinille, joka auttoi aineistoa tallentaessa täytäntöönpanopäätösten tulkitsemisessa ja muuttujien kriteerien rajaamisessa.

Yhteistyö ja viestintä Suomen käräjäoikeuksien kanssa oli sujuvaa, ystävällistä ja kärsivällistä elävistä suunnitelmista ja käräjäoikeuksissa tapahtuvista muutoksista huolimatta. Valtavat kiitokset kaikille käräjäoikeuksille ja heidän henkilökunnilleen aineiston etsimisestä, skannaamisesta, kopioimisesta, lähettämisestä, vieraanvaraisuudesta, työskentelytilojen varaamisesta sekä muulla tavalla vierailujeni mahdollistamisesta.

Sisältö

1	Johdanto	1
2	Lapsen tapaamisoikeuden täytäntöönpano	5
2.1	Täytäntöönpanoasian käsittely	6
2.2	Lapsen etu	9
2.3	Vieraannuttaminen	11
2.4	Vanhemmuus ja sukupuoliasenteet	14
3	Aineiston kuvaus	16
3.1	Aineiston alkuperäinen osa	16
3.2	Aineiston uusi osa	18
3.2.1	Keruu	18
3.2.2	Sisältö	20
3.2.3	Muuttujat	22
3.3	Esimerkkejä poikkeuksellisista tapauksista	23
3.3.1	Poikkeukselliset vaatimukset ja lopputulokset	23
3.3.2	Poikkeuksellisesti ja vaihtelevasti vaikuttavat tekijät	24
3.3.3	Vaikuttavat tekijät ilman kuvaavia muuttujia	25
4	Muuttujat ja niiden jakaumat	28
4.1	Käräjäoikeudet	29

4.2	Hakija ja vastaaja	30
4.3	Tuomari ja asianosaisten avustajat	31
4.4	Lapset	32
4.5	Tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasia	34
4.6	Vastaaajan kanta	37
4.7	Syytökset	38
4.8	Sovittelu	41
4.9	Lopputulos	43
5	Kertymä-logit-regressioanalyysi	47
5.1	Malli	47
5.1.1	Kertymätodennäköisyys	47
5.1.2	Kertymä-logit-malli	48
5.1.3	Selittäjien vaikutus	49
5.1.4	Mallin parametrien estimointi	52
5.2	Mallin valinta	53
5.2.1	Selittäjien karsinta	53
5.2.2	Parametrien testaus	54
5.2.3	Mallin sopivuus	54
5.2.4	Mallin ennustuskky	57
5.3	R-ohjelmisto	58
6	Analyysin tulokset	59

6.1	Testatut selittäjät	59
6.2	Valitut selittäjät	61
6.2.1	Vaihtoehtoinen AIC-malli	66
6.3	Verrannollisten vetokertoimien testi	71
6.3.1	Yksinkertaisempi malli	71
6.3.2	AIC-malli	72
6.4	Mallin sopivuus	73
6.4.1	Residuaalit	74
6.5	Mallin ennustuskyky	75
7	Johtopäätökset	77
7.1	Lopputuloksena neliportainen vastemuuttuja	77
7.2	Lopputulokseen vaikuttavat tekijät	78
7.2.1	Lapsen etu	78
7.2.2	Vieraannuttaminen	81
7.2.3	Sukupuoli	82
7.2.4	Vertailu Huotelinin malliin	83
7.3	Pohdinta	84
	Lähteet	87
	Liitteet	91

1 Johdanto

Vanhempien eroaminen koskettaa kasvavaa määrää perheitä ja lapsia. Vuosittain noin 30 000 lasta Suomessa kohtaa vanhempiensa parisuhteen päättymisen, mutta yhteiselön lopusta huolimatta ”eron jälkeenkin vanhemmuuden pitää jatkua.” (Lapsiasiavaltuutettu, Lastensuojelun keskusliitto & Väestöliitto, 2010) Vanhemmuuden uusien järjestelyiden turvaksi erillään asuvat vanhemmat voivat tehdä sosiaaliviranomaisen vahvistaman sopimuksen tai hakea tuomioistuimelta päätöksen lapsensa huollosta ja tapaamisoikeudesta. Tapaamisoikeuden avulla turvataan lapsen mahdollisuus pitää yhteyttä ja muodostaa sekä säilyttää suhde molempiin vanhempiin, myös siihen, jonka kanssa lapsi ei asu.

Tapaamisoikeudessa määrätään kuinka tapaamiset ja yhteydenpito tulisi järjestää, mutta syystä tai toisesta kaikki ei kuitenkaan aina suju niin kuin on sovittu tai päätetty. Jos lapsen kanssa asuva vanhempi on rikkonut tapaamisoikeutta, eivätkä tapaamiset ole toteutuneet perustepäätöksen mukaisesti, tulevia tapaamisia turvatakseen toinen vanhemmista voi hakea käräjäoikeudelta tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa. Vaikka näitä hakemuksia on pieni määrä verrattuna muihin huoltoriitoihin, niillä on merkittävä rooli lapsen ja vanhempien elämässä näissä erityistilanteissa (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 1). Toistuvat riitaisat oikeuskäsittelyt vaikuttavat yksilöiden lisäksi yhteiskuntaan sitoen molempien voimavaroja (Sinkkonen, 2018).

Suurin osa tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioista päättyy sovintoon (Huotelin, 2017). Riitaisissa asioissa tuomioistuin joko hylkää tai hyväksyy täytäntöönpanohakemuksen riippuen siitä, nähdäänkö rikkomuksen tapahtuneen, mitä mieltä kyllin kypsä lapsi on ja ovatko olosuhteet muuttuneet niin, ettei tapaamisoikeus ole enää lapsen edun mukainen. Syyt hylkäämisen taustalla vaikuttavat siihen, onko perustepäätös enää täytäntöönpanokelpoinen ja jatkuvatko tapaamiset. Kun hakemus hyväksytään, täytäntöönpano voidaan määrätä toteutettavaksi uhkasakolla, noudon uhalla tai ilman pakkokeinoja, sanallisesti velvoittamalla.

Suomessa on tehty jonkun verran tilastollisia tutkimuksia huolto- ja tapaamisriitojen päätöksistä. Mari Palo-Repo (2015) havaitsi pro gradu -tutkielmassaan äitien voittavan perustepäätöstä muokkaavissa huolto- ja asumisriidoissa useammin kuin isä. Vanhemman sukupuolen lisäksi lapsen ikä, asuinpaikka ja sukupuoli näyttivät vaikuttavan Helingin hovioikeuksien päätöksissä, samoin kuin sosiaaliviranomaisten kanta ja erilaiset syytökset. Syytökset päihteiden käytöstä, väkivaltaisuudesta ja mielenterveysongelmista

olivat yleisiä ja kohdistuvat äitiä useammin isään ja isän uuteen kumppaniin. Todeksi näytettäessä syytökset takasivat äidin voiton.

Myös tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioissa nämä syytökset ovat yleisiä, ja vastaaja usein perustelee perustepäätöksen rikkomista niillä ja lapsen voimakkaalla tapaamisten vastustamisella. Suomen käräjäoikeuksissa vuosien 2000-2015 tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioissa toteen näytetyt syytökset ja lapsen vastustus vaikuttivat vahvasti hakijan voittotodennäköisyyteen, mutta toisin kuin hovioikeuden huoltoriidoissa, äidit eivät menestyneet käräjäoikeuksien täytäntöönpanoasioissa paremmin kuin isät: hakijan ollessa äiti, hakijan voittotodennäköisyys laski. (Huotelin, 2017.)

Ihmissuhteiden säilymisen lisäksi on tärkeää suojata lasta riidoilta. Lapsen huollon ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioiden käsittely kestää yleensä noin kuukauden, mutta niin kesto kuin kustannukset voivat varsinkin vaikeissa tapauksissa kasvaa moninkertaisiksi (Huotelin, 2017). Kustannukset, riitaisuus ja käsittelyn pitkittyminen rasittavat lasta, vanhempia, perheitä ja yhteiskuntaa. Kiistojen lyhentäminen sekä sovinnolliseen ratkaisuun pyrkiminen on lapsen edun mukaista.

Käsittelyn kesto viestii asioiden monimutkaisuudesta ja hankaluudesta. Huoltoriidat, joihin liittyy vieraannuttamista, ovat erityisen vaikeita (Sinkkonen, 2018). Anja Hannuniemen (2015) tutkimuksessa vieraannuttavasti käyttäytyvien vanhempien osuus huoltoriitojen vanhemmista kasvoi sitä mukaa, mitä pidempiä riidat olivat. Samalla niin mielenterveys- ja päihdeongelmista kuin taloudellissosiaalisista ongelmista kärsivien vanhempien osuus kasvoi, ja sairastavuus oli kaksinkertaista normaaliväestöön verrattuna.

Vieraannuttamisella on valtavia vaikutuksia yhteiskuntaan ja yksilöihin, niin vanhempiin kuin lapsiin, muutenkin kuin suhteiden sekä yhteydenpidon katkeamisen ja hankalien huolto- ja tapaamisriitojen kautta. Vieraannuttaminen vahingoittaa lapsen psyykkistä kehitystä ja seuraukset hyvinvointiin näkyvät jo nuoruusiässä: Nuorilla, jotka ovat kokeneet vieraannuttamista, on korkeampi masentuneisuus, ahdistuneisuus sekä huonompi koettu elämänlaatu (Aleneff, 2015). Vieraannuttamisen vaikutukset vanhempaan vakavaksi äityneissä tilanteissa on rinnastettu lapsen kuolemaan ja katoamiseen, mutta lievemmissäkin tapauksissa se aiheuttaa huolta, toivottomuutta ja itsetuhoisuutta (Harman, Kruk & Hines, 2018; Häkkänen-Nyholm, 2010).

Iso osa eronneiden vanhempien lapsista altistuu vieraannuttamiselle ja siitä on tullut aiempaa tunnetumpi ilmiö (Häkkänen-Nyholm, 2010), josta on kirjoitettu myös perhevä-

kivallan muotona (Harman, Kruk & Hines, 2018). Arvioiden mukaan vieraannuttamista esiintyy neljännesosassa (Sinkkonen, 2018) tai lähes kolmessa kymmenesosassa oikeuteen päätyvistä eroista (Harman, Kruk & Hines, 2018). Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta kyseessä on lapsen kaltoinkohtelun ja sekä lapseen että kohdevanhempaan kohdistuvan henkisen väkivallan muoto, mutta siitä huolimatta sitä ei aina koeta ilmiönä, joka vaatisi lastensuojelullista puuttumista (Sorokin, 2014). Selkeämpi työnjako näissä ongelmatilanteissa, vieraannuttamisen tunnistaminen, sen ehkäisy ja siihen puuttuminen ovat tärkeitä esille nostettavia asioita.

Noin 36 vuotta edellisen muutoksen jälkeen, vuonna 2018, hallitus esitti lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain uudistamista. Uudistuksella pyritään parantamaan lapsen oikeutta vaikuttaa häntä koskevien asioiden käsittelyyn ja ottamaan huomioon yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia esimerkiksi kirjaamalla vuoroasuminen lakiin. Lisäksi ajatuksena on, että lapselle voitaisiin vahvistaa oikeus tavata jotain muuta läheistä henkilöä kuin vanhempaa, kuten läheistä isovanhempaa tai vanhemman entistä puolisoa. Muutoksilla pyritään ennaltaehkäisemään vieraannuttamista tehokkaammin ja varmistamaan lapsen osallisuus sekä käsittelyn joutuisuus. Vaikutuksien arvioidaan vähentävän sosiaalitoimen, kunnallistalouden ja oikeusavun kustannuksia. (Oikeusministeriö, 2018.)

Sen lisäksi että laki ottaa huomioon yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia, se myös vaikuttaa asenteisiin ja luo uudenlaisia tilanteita. Samat sosiaaliset normit ja rakenteet vaikuttavat siihen, miten lakia sovelletaan ja miten sen toteuttaminen vaikuttaa eri yksilöihin. Riitojen vähentämiseksi ja helpottamiseksi on tärkeää arvioida, miten tapaamisoikeuden täytäntöönpanoprosessi toimii, millaiset asiat vaikuttavat lopputuloksiin sekä miten esimerkiksi äitien ja isien vireille laittamat tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasiat eroavat lopputuloksissaan.

Vesa Huotelin (2017) mallintaa pro gradu -tutkielmassaan hakijan voittotodennäköisyyttä logistisella regressiomallilla, jossa vastemuuttuja on kaksiluokkainen. Huotelin kirjoittaa voittotodennäköisyyteen vaikuttavista tekijöistä ja nostaa esille, että vaikka kyseessä on riita-asia, asianomaiset tyypillisesti vastaavat omista oikeudenkäyntikuluistaan, mutta hävinnyt osapuoli maksaa voittaneen kulut selkeissä tai räkeissä tapauksissa.

Erot näiden lopputulosten välillä ovat merkittäviä niin käsittelystä aiheutuvien kustannusten kuin vanhemman ja lapsen välisen suhteen säilymisen näkökulmasta. Sen takia tässä tutkielmassa tutkitaan tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioiden lopputuloksia neliportaisena ilmiönä ja mallinnetaan neljän eri lopputuloksen kertymätodennäköisyyksiä ja

niihin vaikuttavia tekijöitä. Mallintamiseen käytetään kertymä-logit-mallia. Sillä haetaan vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Miten tekijät, kuten eri-ikäisten lasten tahto, vastaajan kanta, toteen näytetyt vieraannuttamissytytökset ja hakijan sukupuoli vaikuttavat riittaisen tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasian lopputulokseen hakemuksen hyväksymisestä oikeudenkäyntikulujen korvaamiseen?
- Milloin täytäntöönpanoasia tulkitaan räikeäksi, selkeäksi tapaukseksi ja milloin perustelluksi? Milloin oikeudenkäyntikulujen korvaaminen nähdään tarpeellisena tai kohtuullisena?
- Eroavatko eri tekijöiden vaikutukset, kun hakijana on isä, verrattuna tapauksiin, joissa hakijana on äiti?

Aloitan esittelemällä tapaamisoikeuden täytäntöönpanon sen käsittelystä siihen liittyviin termeihin ja ilmiöihin kuten lapsen etuun, vieraannuttamiseen ja vanhemmuuteen kohdistettuihin sukupuoliasenteisiin. Kolmannessa luvussa kuvailen aineiston vanhan ja uuden osan, niiden keruun sekä aineiston. Aineiston muuttujien jakaumia tutkin neljännessä luvussa. Viidennessä luvussa käyn läpi kertymä-logit-mallin ja muut tutkimuksen tilastolliset menetelmät. Lopulta kuudennessa luvussa esittelen analyysin tulokset ja seitsemännessä tulkiten niitä aikaisempien lukujen taustatietojen valossa.

2 Lapsen tapaamisoikeuden täytäntöönpano

Huolto- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanohakemusten osuus on alle prosentti kaikista lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevista asioista, jotka käsitellään tuomioistuimessa (Helin, Linna & Rintala, 1997 s.13). Useimmin eroavat vanhemmat kykenevät sopimaan lapsen huolto- ja tapaamisoikeudesta, ja vaikka se ratkaistaisiin riitaisena, tuomioistuimen päätökseen tavallisesti sitoudutaan. Lapsen tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioissa on kyse siis harvinaisesta erityistapauksesta. Tästä huolimatta perustepäätöksen täytäntöönpanolla on merkittävä rooli tilanteissa, joissa lapsen edun mukaista päätöstä tai sopimusta ei noudateta. (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 1.)

Täytäntöönpanavana on lapsen tapaamisoikeus, jonka tarkoitus on turvata lapsen myönteiset ja läheiset suhteet kumpaankin vanhempaan, sekä suojata hänen oikeuttaan pitää yhteyttä ja tavata etävanhempansa. Tapaamisoikeus rakennetaan lapsen yksilöllisten elämäntilanteiden pohjalta, ottaen huomioon hänen ikänsä ja kehitysvaiheensa. Tapaamisoikeutta koskeva perustepäätös voi olla tuomioistuimen tekemä päätös tai sosiaaliviranomaisen vahvistama sopimus. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.)

Lapsen tapaamisoikeuden täytäntöönpanon avulla pyritään varmistamaan tämän tapaamisoikeuden toteutuminen. Täytäntöönpanoasia käynnistyy, kun lapsen kanssa asuva vanhempi (lähivanhempi) on rikkonut lapsen tapaamisoikeutta ja toinen vanhemmista (etävanhempi) hakee tuomioistuimelta tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa (Peuralahti, 2012 s. 91-92). Lähivanhempi on saattanut estää perustepäätöksen mukaiset tapaamiset tai jatkuvasti rikkonut mitä tapaamisista on määrätty, esimerkiksi tuoden lapsen myöhässä paikalle tai hakiessa liian aikaisin. Täytäntöönpano voi koskea tapaamisten lisäksi yhteydenpitoa esimerkiksi puhelimitse (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 18).

Tapaamisoikeuden täytäntöönpanon ja huollon täytäntöönpanon ero on siinä, että huollon täytäntöönpanossa lapsen asuminen ei toteudu perustepäätöksen mukaisesti. Tyypillisesti tämä tarkoittaa sitä, että etävanhempi ei luovuta lapsia enää tapaamiselta takaisin lähivanhemmalle. Täytäntöönpanoa hakee silloin lähivanhempi. Lapsi ei kummassakaan asiassa ole täytäntöönpanoasian hakijana eikä myöskään vastaajana, vaan kohteena, jonka edun mukaista lopputulosta haetaan (Gottberg, 1999 s. 156).

Tapaamisoikeuden täytäntöönpanohakemuksessa haetaan määrättäväksi pakkokeinoja, joilla veloitetaan lähivanhempaa noudattamaan perustepäätöstä. Pakkokeinojen käyt-

töä perustellaan sillä, että Suomen valtio on sitoutunut kansainvälisten sopimuksien kautta suojaamaan lapsen oikeutta pitää yhteyttä kumpaan vanhempaan tarpeen tullen myös aktiivisin toimin (Gottberg, 1999 s. 153). Pakkokeinot eivät ole kuitenkaan ainoa tapa, joilla ongelmaa ratkaistaan. Usein hakemukset päättyvät sovintoon, pieniin muutoksiin perustepäätöksessä tai uuden huolto- ja tapaamisoikeuden muuttamista koskevan asian vireilletuloon. Sovittelun lisäksi ongelmien ennaltaehkäisyn sekä turvaamistoimien merkitys on korostunut (Gottberg, 1999 s. 153).

2.1 Täytäntöönpanoasian käsittely

Hakija hakee täytäntöönpanoa kirjallisesti siltä käräjäoikeudelta, jolle asia kuuluu. Ensisijaisesti tämä käräjäoikeus määräytyy lapsen tai vastapuolen asuinpaikan mukaan, mutta jos sitä ei ole ollut mahdollista selvittää, täytäntöönpanoa haetaan siltä käräjäoikeudelta, jonka tuomiopiirissä hakijan asuinpaikka on. Jos hakija ei asu Suomessa, täytäntöönpanoa haetaan Helsingin käräjäoikeudelta. Jos kyseessä on huollon täytäntöönpano ja perustepäätöksestä on alle kolme kuukautta, asia siirtyy suoraan ulosottomiehelle ja sitä voidaan myös hakea suoraan ulosottomieheltä. Ulosottomiehen tehtävänä on silloin noutaa lapsi, jos perustepäätöstä ei noudateta vapaaehtoisesti. (Gottberg, 1999 s. 158-159.)

Jos hakemus ei sisällä kaikkia tarvittavia tietoja, pyytää käräjäoikeus hakijaa täydentämään hakemustaan. Jos hakija ei tee tätä määräaikaan mennessä, asia jätetään tutkimatta. (Gottberg, 1999 s. 161-162.)

Hakemuksen tultua käräjäoikeudelle, ryhdytään järjestämään sovittelua, ellei ole syytä jättää sitä toteuttamatta. Syyt järjestämättä jättämiselle voivat olla aikaisemmat epäonnistuneet sovittelut, perustepäätöksen tuoreus tai koska lapsen etu vaatii, että päätös on pantava heti täytäntöön. Ensisijaisesti pyritään kuitenkin sovinnolliseen ratkaisuun, kuten esimerkiksi tapaamisia tukeviin muutoksiin perustepäätöksessä, sillä se nähdään lapsen edun mukaisena. (Gottberg, 1999 s. 162-163) Jos sovittelu johtaa sovintoon, asia jää silleensä, mutta jos ratkaisua ei synny sovinnollisesti, päätösvalta riitaisessa asiassa siirtyy käräjäoikeudelle (Gottberg, 1999 s. 172).

Perustepäätös, johon täytäntöönpanoasia pohjautuu, oletetaan lapsen edun mukaiseksi, ellei vastapuoli osoita toisin. Perustepäätös voi olla sosiaaliviranomaisten vahvistama sopimus tai tuomioistuimen päätös tai väliaikaismääräys, ja ne ovat täytäntöönpano-

asioissa samassa asemassa. Päätös on täytäntöönpanokelpoinen, vaikka siihen olisi haettu muutosta, jos tuomioistuin ei ole määrännyt täytäntöönpanoasiaa keskeytettäväksi tai erikseen kieltänyt asian täytäntöönpanoa. (Gottberg, 1999 s.154) Täytäntöönpanoasia keskeytyy luonnollisesti, jos voimaan tulee uusi perustepäätös (Gottberg, 1999 s.173).

Jos rikkomusta ei ole tapahtunut, vastapuolella on ollut pätevä väliaikainen syy olla noudattamatta tapaamista, kuten lapsen sairastuminen, tai jos jostakin muusta syystä nähdään, että tapaamisiin luovuttaminen olisi ollut väliaikaisista syistä riski lapsen hyvinvoinnille tai turvallisuudelle, hakemus hylätään. Perustepäätös säilyy kuitenkin täytäntöönpanokelpoisena, eli sen perusteella voidaan myöhemmin hakea uudelleen täytäntöönpanoa, jos tapaamisissa ilmenee jälleen ongelmia. (Helin, Linna & Rintala, 1997 s.186.)

Muita syitä hakemuksen hylkäämiselle voivat olla yli 12-vuotiaan lapsen tai tarpeeksi kehittyneen alle 12-vuotiaan lapsen perustepäätöksen vastustaminen, tai jos perustepäätös todetaan olevan selvästi lapsen edun vastainen olosuhteiden muuttumisen tai muun syyn vuoksi (Gottberg, 1999 s.177-178). Hakemus voidaan hylätä myös, jos lapsi on vieraantunut hakijasta pitkähkön ajan kuluessa. Kun syy hylkäämiselle on se, ettei perustepäätös ole lapsen edun mukainen, se ei ole enää täytäntöönpanokelpoinen. Koska perustepäätös ei ole enää voimassa, täytäntöönpanoa ei voi enää hakea, jolloin tuomioistuin voi suositella uuden huolto- ja tapaamisoikeutta koskevan asian laittamista vireille. (Helin, Linna & Rintala, 1997 s.186.)

Jos täytäntöönpanohakemus hyväksytään, yleiset käytetyt pakkokeinot ovat uhkasakko joko kiinteänä tai juoksevana tai noudon uhka (Gottberg, 1999 s.153). Pakkokeinoilla perustepäätöstä rikkonutta osapuolta veloitetaan noudattamaan perustepäätöstä. Sen sijaan, että täytäntöönpanon lopputulokset olisivat itseisarvoisia, niiden tarkoitus on palvella lapsen etua, koko prosessia ohjaavaa päämäärää. (Gottberg, 1999 s.152-153) Menettelyn johtavana periaatteena on lievimmän tehokkaan pakkokeinon käyttö (Gottberg, 1999 s.183). Pakkokeino ei siis välttämättä heijasta suoraan rikkomuksen vakavuutta vaan pikemminkin sitä, miten todennäköisesti nähdään lähivanhemman noudattavan tapaamisoikeutta vastaisuudessa.

Lievin uhkasakon muoto on kiinteä uhkasakko, eli seuraavaa rikkomusta koskeva uhkasakko. Jos uhkasakosta huolimatta vastapuoli ei noudata päätöstä, hakija voi hakea uhkasakkoa maksettavaksi, jolloin myös uuden uhkasakon hakeminen on mahdollista. Tapauksissa, joissa kiinteä uhkasakko on todettu tehottomaksi tai muusta syystä on ai-

heellistä olettaa, ettei kertaluontoisesta uhkasakosta ole apua, voidaan määrätä juokseva uhkasakko (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 214). Juokseva uhkasakko muodostuu kiinteästä peruserästä sekä lisäeristä, joiden lukumäärä määräytyy sen mukaan, kuinka monena ajanjaksona päätöstä ei ole noudatettu. Tapaamisoikeuden ollessa kyseessä, yksi ajanjakso on usein yksi tapaaminen.

Nouto on uhkasakkoa voimakkaampi keino turvata tapaamiset (Gottberg, 1999 s. 183) ja nähdään ankarimpana, viimeisimpänä toimenpiteenä (Gottberg, 1999 s. 188). Lapsi voidaan määrätä noudettavaksi, jos tapaaminen muutoin jää todennäköisesti toteutumatta ja jos täytäntöönpanon toteuttamiselle noutona on hyvin painavia syitä lapsen edun näkökulmasta. Se on rankka kokemus lapselle, jonka vuoksi sitä voidaan harkita vain erikseen jokaista tapaamiskertaa varten (Gottberg, 1999 s. 190).

Päätöksessään tuomioistuin voi määrätä erilaisia turvaamistoimia, jotka kieltävät hakijaa tai vastapuolta toimimasta jollain tavalla tai velvoittavat heitä tekemään jotakin. Näiden määräyksien tehtävänä on suojata lapsen etua ja turvata tapaamisoikeuden toteutuminen ja niitä on noudatettava sakon - tai hakijan kohdalla täytäntöönpanon raukeamisen - uhallä. (Gottberg, 1999 s. 192) Tuomioistuin voi myös tämentää tai muuttaa perustepäätöstä käsittelyn ajaksi, muutoin väliaikaisesti tai vähäisessä määrin pysyvästi, jos se nähdään edistävän tapaamisoikeuden toteutumista ja on lapsen edun mukaista (Gottberg, 1999 s. 180).

Tuomioistuimen kanta rikkomuksen vakavuudesta ja hakemuksen tarpeellisuudesta näkyy pakkotoimien määräämisen lisäksi siinä, miten oikeudenkäyntikulujen maksamisesta päätetään. Oikeudenkäyntikulujen osalta noudatetaan soveltuvin osin Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun riita-asiaa koskevia säännöksiä, eli hävinnyt osapuoli korvaa oikeudenkäyntikulut. (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 164) Huotelin (2017) kuitenkin toteaa, että käytännössä usein osapuolet vastasivat omista kuluistaan, lukuunottamatta selkeitä tai muuten räikeitä tapauksia, jolloin hävinnyt osapuoli korvasi vastapuolen oikeudenkäyntikulut kokonaan tai osittain, joko vastapuolelle tai oikeusapua tarjonneelle valtiolle.

Päätökset oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta vaikuttaa lapseen vanhempien resurssien kautta, varsinkin, kun ne korvataan valtiolle, eikä toiselle vanhemmista. Sen lisäksi ne voivat vaikuttaa siihen, miten vakavasti lähivanhempi ottaa tapaamisoikeuden tai miten herkästi etävanhempi hakee täytäntöönpanoa vastaisuudessa. Toisaalta, ne voivat lisätä epäluuloa, katkeruutta ja riitaisuutta vanhempien välillä. Se, milloin tuomioistuin tulkitsee kohtuulliseksi ja tarpeelliseksi määrätä häviäjän korvaamaan voittajan oikeuden-

käyntikulut, on tässä tutkielmassa mielenkiinnon kohteena.

Esimerkki lievästä tai epäselvästä tapauksesta on, että täytäntöönpano todetaan lapsen edun vastaiseksi lapsen vastustuksen vuoksi. Tuomioistuimien voi nähdä, että hakijalla oli hyvä syy hakea täytäntöönpanoa, koska se oli käytännössä hakijan ainoa keino selvittää lapsen tahto koskien tapaamisia. Jos perustepäätös määrätään täytäntöönpanokelvottomaksi, uusien täytäntöönpanoasioiden hakeminen on mahdotonta. Tällöin kulujen korvaamista ei välttämättä nähdä enää tarpeellisenä seurauksena riitaisesta käsittelystä, koska asia ei enää uusiudu.

Toinen esimerkki on se, että hakemus hyväksytään, mutta nähdään, että vastapuoli ei vastusta tapaamisia, hänen rikkomuksensa oli vähäinen tai johtui huolesta tai pienen lapsen voimakkaasta vastustuksesta. Uhkasakon nähdään olevan riittävä seuraus, jolla saadaan vastaaja myötävaikuttamaan tapaamisiin vastaisuudessa. Tällöin hävinnyt vastaaja ei välttämättä joudu korvaamaan hakijan oikeudenkäyntikuluja. Aineiston tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioissa oikeudenkäyntikulut jäivät usein ainakin osittain valtion vahingoksi, joita joutui harvoin korvaamaan valtiolle.

Jos jompi kumpi osapuoli on tyytymätön käräjäoikeuden päätökseen, koska se sitten täytäntöönpanoa tai oikeudenkäyntikuluja, he voivat hakea muutosta asiaan hovioikeudelta (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 167). Perustepäätöstä vastustava taho voi myös laittaa vireille perustepäätöksen muuttamista koskevan asian täytäntöönpanoasian aikana, sitä ennen tai sen jälkeen.

2.2 Lapsen etu

Täytäntöönpanoasioiden päätöksissä termi lapsen etu toistuu paljon. Lapsen etu on käsitteenä monimutkainen, joustava ja mukautuva. Se määritellään tapauskohtaisesti ottaen huomioon lapsen erityistilanne hänen olosuhteistaan tarpeisiin. Lapsen etua huomioidessa on tarkoituksena arvioida, mikä on lapsen kannalta hänelle paras mahdollinen ratkaisu (Väestöliitto, 2018).

Lapsen edun turvaaminen on tärkein oikeusperiaate kaikissa riidoissa, jotka koskevat lapsia (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 3 artikla, 1. kohta). Myös lapsen huolto- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanon pohjimmainen tarkoitus on edistää lapsen etua. Se turvaa huollon tai tapaamisoikeuden toteutumista siten, kuten lapsen edun mukaisessa

perustepäätöksessä sanotaan. (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 58) Lapsen etu vaikuttaa täytäntöönpanoa ohjaavana mekanismina tilannetta tarkastellessa, ratkaisua tehdessä ja menettelytapojen sekä pakkotoimien valinnassa.

Mitä tuoreempi perustepäätös, sitä helpommin voidaan olettaa sen olevan yhä lapsen edun mukainen. Silloin täytyy ainoastaan varmistua siitä, että mitään sellaista yllättävää ja merkittävää muutosta ei ole tapahtunut, josta seuraisi että päätös on selkeästi lapsen edun vastainen. Selkeästi lapsen edun vastaiseksi havaittu perustepäätös ei ole enää täytäntöönpanokelpoinen ja hakemus hylätään.

Toisaalta, lapsen etu ohjaa myös sitä, miten asiaa käsitellään ja millainen ratkaisu tilanteeseen valitaan. Täytäntöönpanossa ei rankaista suoraan riidan osapuolia piittaamattomuudesta perustepäätöstä kohtaan, sillä rangaistuksella on vaikutus lapsen etuun. Pakkokeinoista valitaan lievin tehokas tapaamisia vastaisuudessa turvaava pakkokeino. Pakkokeinoja myös vältellään viimeiseen asti, mikä näkyy siinä, että suurimmassa osassa tapauksista pyritään sovintoon, joka edistää lapsen etua. (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 2.)

Koska lapsi sopeutuu vallitsevaan tilanteeseen, jos se jatkuu kauan, tilanne tulee käsitellä mahdollisimman ripeästi, mutta kuitenkin hienovaraisesti ja lasta järkyttämättä. Lasta tulee suojata jokaisessa käsittelyn eri vaiheessa. (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 60) Tämä näkyy muun muassa siinä, että lapselle mahdollisesti järkyttävä nouto on viimeinen mahdollinen pakkokeino, sekä siinä, että lasta on tapana kuulla sovittelun yhteydessä hänen kotonaan tai muussa tutussa ympäristössä käräjäoikeuden sijaan. Kuuleminen toteutetaan lapsen edun mukaisesti ja tapahtuu usein ilman vanhempia, lapsen iän ja kehitysasteen huomioon ottamalla tavalla. (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 64.)

Lapsen kuuleminen on yksi tavoista, joilla pyritään turvaamaan lapsen etu. Vaikka lapsi ei ole täytäntöönpanoasioissa hakija eikä vastaaaja (Gottberg, 1999 s. 156), hän ei myöskään ole pelkkä kohde, vaan yksilö, jolla on oma käsitys ja tahto tilanteesta. Kansainvälisten sopimusten kautta Suomi on sitoutunut ottamaan huomioon lapsen näkemykset häntä koskevissa asioissa, lapsen iän ja kehitystason mukaisesti (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 12 artikla). (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 58) Lapsella tulee olla mahdollisuus ilmaista mielipiteensä käsittelyssä ja lapsen osallisuus käsittelyssä pyritään varmistamaan entistä paremmin hallituksen vuonna 2018 esittämillä muutoksilla lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.

Mielipiteen merkitys päätöstä tehdessä riippuu lapsen iästä ja kypsyystasosta. Tapaamiskohta ei tule määrätä täytäntöönpantavaksi 12 vuotta täyttäneen lapsen tahdon vastaisesti, mutta jo kyllin kypsän alle 12-vuotiaan lapsen mielipiteet ja näkemykset voivat vaikuttaa päätökseen. Kyllin kehittyneen lapsen mahdollisuus kieltää täytäntöönpano voidaan nähdä perustuvan lapselle annettuun vapauteen päättää asioistaan riippumatta siitä, mikä olisi objektiivisesti katsottuna hänen etunsa mukaista. Toisaalta se voi perustua kypsän lapsen kykyyn harkita, mikä on hänen etunsa mukaista, jolloin lapsen tahto on riittävä näyttö siitä, mikä on lapsen etu. (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 60-61.)

2.3 Vieraannuttaminen

Lapsen aidon mielipiteen selvittäminen ei ole aivan yksinkertaista. Lapsen kuuleminen hankaloituu, kun lapsi kärsii lojaalisuusriidasta, joka johtuu vanhempien välisestä konfliktista. Tahdon ilmaiseminen ja oman mielipiteen sanominen voi olla lapselle tällöin pelottavaa, vaikka tilanteesta pyrittäisiin tekemään mahdollisimman turvallinen, ymmärrettävä ja helppo. Vanhempien konfliktitilanteissa lapsi usein myötäilee sitä vanhempaa, jonka luona asuu. (Karttunen, 2010)

Vanhempi saattaa muullakin tavalla tahallisesti tai tahattomasti vaikuttaa lapsen mielipiteeseen, joka tämän jälkeen voi ulkopuolisen korviin kuulostaa perustellulta ja aidolta. Täytäntöönpanoasioissa lasta kuuleva sovittelija, psykologi tai muu asiantuntija tulkitsee ja arvioi miten aito ja kypsä lapsen mielipide on. Kuten monissa aineiston täytäntöönpanoasioissa kuultavana olleet sovittelijat ja asiantuntijat ilmaisivat, yhden tapaamisen perusteella on vaikeaa arvioida onko lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen vaikuttamista, eli vieraannuttamista, tapahtunut.

Lapsen vieraannuttamista toisesta vanhemmasta esiintyy useimmiten erojen yhteydessä. Silloin toinen vanhempi, yleensä lähivanhempi, vaikeuttaa lapsen ja etävanhemman vuorovaikutussuhdetta merkittävästi niin, että joissakin tapauksissa se katkeaa täysin. Vieraannuttava vanhempi joko tiedostamatta tai tietoisesti manipuloi lapsen käsitystä toisesta vanhemmasta oman vihan, epäluulon tai katkeruuden vuoksi. (Häkkänen-Nyholm, 2010) Vieraannuttaja ei kunnioita lapsensa oikeutta molempiin vanhempiin ja rikkoo toiminnallaan lapsenhuoltolakia.

Vieraannuttaminen ei ole lapsen etäännyttämistä vanhemmasta jonkun lapselle negatiivisen kokemuksen, kuten kuritusväkivallan, seurauksesta tai koska välit ovat aina olleet etäi-

semvät. Yleensä ennen vieraannuttamista lapsen ja vanhemman suhde on ollut myönteinen, eikä ole syytä olettaa, että vanhempi olisi lapselle vahingollinen. (Häkkänen-Nyholm, 2010) Vieraannuttamista voi tapahtua myös perheissä, joissa vanhemmat eivät ole eronneet, mutta se on yhteydessä vanhempien eroamiseen (Aleneff, 2015). Etävanhempi voi myös vieraannuttaa, mutta yleensä vieraannuttaja on lähivanhempi, jolla on enemmän valtaa lapseen (Hannuniemi, 2015).

Vieraannuttaminen on etäisyyden luomista lapsen ja toisen vanhemman välille systemaattisesti esimerkiksi mustamaalaamalla, mitätöimällä, syyttämällä toista vanhempaa, yhteydenpitoa rajoittamalla tai kontrolloimalla, toisesta vanhemmasta negatiivisia muistoja luomalla ja positiivisten muistojen tuhoamalla, esittämällä lapsen toisen vanhemman uhrina, painostamalla lasta tekemään valinnan vanhempien välillä, aiheuttamia pelkoja luomalla, solvaamalla sekä konfliktin tahallisella aiheuttamisella lapsen ja toisen vanhemman välille. (Harman, Kruk & Hines, 2018; Häkkänen-Nyholm, 2010; Sinkkonen, 2018)

Vieraannuttaminen on vahingollista lapsen psyykkiselle kehitykselle (Häkkänen-Nyholm, 2010) ja vaikuttaa lapsen hyvinvointiin negatiivisesti pitkään vieraannuttamisen jälkeen. Lapsi torjuu tuntemansa syyllisyyden ja häpeän järjeistämällä toimintansa, mikä vain entisestään vahvistaa kielteisiä tunteita toista vanhempaa kohtaan. Vieraannuttamisen uhreilla on suurempi jäsentymättömän vihan, hermostuneisuuden, ahdistuneisuuden, masentuneisuuden, itseluottamuksen puutteen, turvattomuuden tunteen, perusteettomien pelkojen, psykosomaattisten oireiden, univaikeuksien, stressin, itsetuhoajatuksien, syömishäiriöiden, kouluvaikeuksien, päihteiden käytön, pakko-oireiden, itsesyytöksien sekä paniikkihäiriöiden riski. (Häkkänen-Nyholm, 2010; Sinkkonen, 2018)

Vieraannutetut vanhemmat kokevat surua, joka on verrattavissa lapsen katoamisen tai kuoleman suruun. Pahimmillaan vieraannuttaminen voi johtaa jopa itsemurhaan. Huolen, toivottomuuden ja itsetuhoisuuden lisäksi vieraannuttaminen johtaa lievemmissäkin tapauksissa kaaokseen kasvatuksellisessa suhteessa, kun vanhemman ja lapsen välinen suhde ja yhteydenpito on lapsen ja sitä enemmän vieraannuttavan vanhemman armoilla. (Harman, Kruk & Hines, 2018; Häkkänen-Nyholm, 2010.)

Huolto- ja tapaamisriidat, joissa ilmenee vieraannuttamista, ovat erityisen vaikeita (Sinkkonen, 2018). Täytäntöönpanoasioissa yleisimmät hakijan vastaajaan kohdistamat syytökset liittyvät manipulointiin ja vieraannuttamiseen (Huotelin, 2017). Täytäntöönpanohakemus voidaan myös hylätä lapsen vieraantumisen vuoksi (Helin, Linna & Rintala, 1997 s. 186). Vanhempien kyky pitää huolta lapsen suhteesta molempiin vanhempiin

voikin vaikuttaa tuomioistuimen päätökseen lapsen huollosta (Harman, Kruk & Hines, 2018).

Vieraannuttamisen toteaminen on vaikeaa. Kuten usein perheissä tapahtuvan väkivallan kohdalla, se näkyy harvemmin yksittäisenä konfliktina, vaan sen sijaan pitkään jatkuvana prosessina, systemaattisena vaikuttamisena ja vallankäyttönä. Pitkään jatkuva traumaattisten tapahtumien ketju jää helposti piiloon, kun tarkastelussa on toiminnassa tapahtuvan kaavan sijaan yksittäiset tapaukset (Harman, Kruk & Hines, 2018).

Tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioihin liittyy usein vastaajan esittämiä syytöksiä toisen vanhemman toiminnasta, kuten esimerkiksi syytöksiä väkivallasta, päihteiden käytöstä ja mielenterveysongelmista, joista on vahinkoa lapselle (Huotelin, 2017). Toisaalta, perusteettomat syytökset ja suuret määrät lastensuojeluilmoituksia voivat myös olla merkki vieraannuttamisesta (Harman, Kruk & Hines, 2018). Näiden lastensuojeluilmoitusten kautta sosiaalityöntekijät voivat tietämättään osallistua vanhemman vieraannuttaviin toimiin (Sorokin, 2014). Sosiaalityöntekijöiden varoessa tätä vanhemmat voivat kokea, ettei heidän huoliaan lapsen oloista toisen vanhemman luona oteta tosissaan.

Vieraannuttamisesta syyttämistä kritisoidaan juuri siitä, että se on huoltoriidoissa mahdollisesti tehokas puolustautumisstrategia, keino kääntää tilanne pääläelleen ja arvostella väkivallan tai hyväksikäytön uhrin vanhempaa tai uhrina ollutta vanhempaa, joka tuo käsittelyssä kokemuksiaan esille. Meier ja Dickson (2017) tutkivat vieraannuttamis-syytöksien sukupuolittuneita vaikutuksia huoltoriitojen lopputuloksiin tilanteissa, joissa muita syytöksiä oli tai ei oltu näytetty toteen. Tulokset esittävät väkivaltasyytökset ja varsinkin hyväksikäyttösyytökset suurina riskeinä äideille, koska kun syytöksiä ei voitu näyttää toteen, niistä rakennettiin vieraannuttamisen muoto, mikä maalasi äidin huolestuneen vanhemman sijasta kostonhimoisena, emotionaalisena ja lapsia ylikontrolloivana. Tämä voi heikentää perheväkivaltaa kokeneiden uhrien, niin vanhempien kuin lasten, asemaa huoltoriidoissa.

Toisaalta Harman, Kruk ja Hinesin (2018) mukaan vieraannuttamissyytöksen esittäminen puolustautumisstrategiana vie huomion vieraannuttamisen uhreilta, lapsilta ja vanhemmilta, niin isiltä kuin äideiltä. He tuovat vieraannuttamisen esille perheväkivallan muotona, jolla on vakavia seurauksia, mutta jonka uhreja usein syytetään. Sitä ei kuitenkaan välttämättä nähdä lastensuojelun puuttumista vaativana ilmiönä (Sorokin, 2014).

2.4 Vanhemmuus ja sukupuoliasenteet

Huolto- ja tapaamisoikeusriidoissa kummallekaan vanhemmalle ei tulisi antaa etusijaa sukupuolen perusteella (Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke, 2007). Sukupuolineutraalista huoltaja- ja vanhemmuussanoja käyttävästä perhekeskustelusta huolimatta vanhemmuus on Suomessakin hyvin sukupuolittunutta. Tämä sukupuolittuneisuus näkyy myös eron jälkeen: Etä- ja lähivanhemmista puhuttaessa miellämme etävanhemman usein isänä ja lähivanhemman äitinä, mikä vastaa usein todellisuutta (Kuronen 2003, s. 107-108). Kaikista yhden vanhemman perheistä isä-lapsi-perheiden lukumäärä on kasvanut yli 2 % vuodesta 2016, mutta niiden osuus kaikista yhden vanhemman perheistä on yhä vain vajaa 18 % (Tilastokeskus, 2018a).

Vanhemmuuteen liittyvät sukupuolittuneita asenteita on kyseenalaistettu ja isyyden merkitys on kasvanut vuosien saatossa naisten työllistyessä, avioerojen yleistyessä sekä sukupuoliroolien hälvenemisessä. Siitä huolimatta, että keskustelu on välillä korostanut äitien ja isien samanlaisuutta ja välillä erityisyyttä, isyys ja äitiys ei ole vielä samalla viivalla. (Vuori, 2004 s.30) Isyyskeskustelussa on keskitytty muun maussa miehen malliin, jolloin se on jäänyt poikapainotteiseksi (Aalto, 2012). Samaan aikaan äitiys on pysynyt yhteiskunnassa naisen velvollisuutena (Vuori, 2004 s. 58-60), varsinkin kun kyseessä on pieni lapsi (Vuori, 2004 s. 63). Nämä isien ja äitien erilaisuutta korostavat määrittelyt ja mielikuvat myös vaikuttavat vanhempia kohtaaviin odotuksiin, reaktioihin ja tuomioihin, kun odotukset täytetään tai jätetään täyttämättä.

Suomessa on tutkittu niin isien kuin äitien kokemuksia viranomaisten sukupuoliin liittyvistä ennakkoasenteista. Inkilän ja Paavilaisen (2013) tutkimuksen etä-isät raportoivat erityisesti naispuolisilla viranomaisilla olevan ennakkoasenteita heitä kohtaan, nähden heidät kotitöissä ja lasten hoidossa avuttomiksi vanhemmiksi. Sen sijaan miespuolisiin työntekijöihin etä-isät luottivat enemmän. Vanhemman sukupuoli voi vaikuttaa esimerkiksi siihen, miten hänen syytöksensä otetaan vastaan. Isät kokivat, että parisuhdeväkivallan ja lapsen kaltoinkohtelun todistaminen oli vaikeaa, ja he kertoivat myös lapseen kohdistuvasta henkisestä kaltoinkohtelusta, vieraannuttamisesta (Inkilä & Paavilainen, 2013). Vieraannuttaminen ei ole yhteydessä vanhemman sukupuoleen vaan pikemminkin lähivanhemmuuteen (Harman, Kruk & Hines, 2018), mutta on mahdollista että sukupuoliin kohdistetut ennakko-oletukset vaikuttavat siihen, miten vieraannuttamissytyksiin reagoidaan (Meier & Dickson, 2017).

Ennakkoasenteita eivät kuitenkaan kohtaa pelkästään isät. Kun hovioikeuden huoltori-

doissa lopputulos on todennäköisemmin äidin vaatimuksien mukainen (Palo-Repo, 2015), tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioissa isät hakijoina menestyivät todennäköisemmin kuin äidit (Huotelin, 2017).

Äiteihin ja naisiin liitettyjen ominaisuuksien ja velvollisuuksien vuoksi äideille oletetaan usein lähivanhemman rooli, jolloin isät ovat huoltoriidoissa alakynnessä. Erilaiset voittotodennäköisyydet huoltoriidoissa voivat aiheuttaa sen, että tilanteet ovat lähtökohtaisesti keskimäärin erilaisia, kun etävanhempana onkin äiti, mikä vaikuttaa tällöin luonnollisesti myös täytäntöönpanoasioihin. Tämän lisäksi, jos huoltoriidassa äidin lähivanhemmuutta ei koetakaan parhaaksi mahdolliseksi lopputulokseksi lapselle syystä tai toisesta, tämä lopputulos saattaa leimata äitiä eri tavalla. Koska isän etävanhemmuus on yleisempää, etä-isässä ei samalla tavalla oleteta olevan jotain vialla, kuten etä-äidissä, mikä voi myös olla syynä eroaviin voittotodennäköisyyksiin.

Tässä tutkielmassa yksi mielenkiinnon kohteista on se, näyttääkö sukupuolella olevan vaikutusta, kun täytäntöönpanoasian voiton lisäksi otetaan huomioon oikeudenkäyntikulujen korvaaminen. Jos isien voittotodennäköisyys on korkeampi kun äitien, onko voittotodennäköisyys sama myös, kun käräjäoikeus päättää oikeudenkäyntikuluista? Pidetäänkö isän tai äidin hakemaa täytäntöönpanoasiaa siis perustellumpana, tapausta räikeämpänä tai nähdäänkö vakavampaa seurausta tarpeellisempana toisen kohdalla?

3 Aineiston kuvaus

Aineisto koostuu Suomen käräjäoikeuksissa vuosina 2000-2018 ratkaistuista lapsen huolto- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioista. Se sisältää tietoja sekä asioiden päätösiakirjoista, että niiden liitteenä olevista julkisista ja salassa pidettävistä asiakirjoista, kuten sovittelijoiden kertomuksista, oikeudenkäyntikululaskuista, lastensuojeluilmoituksista, olosuhdekertomuksista ja hakemuksista. Havaintoyksikköinä ovat yksittäiset täytäntöönpanoasiat. Merkittävän osan aineistosta keräsi Vesa Huotelin omaa pro gradu -tutkielmaansa varten, jonka jälkeen aineistoa ja muuttujavalikoimaa täydennettiin tätä tutkimusta varten.

Täytäntöönpanoasia luetaan ratkaistuksi, kun sen käsittely on päättynyt, oli kyseessä peruutettu, hylätty tai hyväksytty hakemus, sovinto, muusta syystä silleensä jäänyt, tutkimatta jätetty tai siirretty asia. Kaikki aineiston päätöksistä eivät ole lainvoimaisia, vaan osasta on valitettu, ja ne ovat edenneet hovioikeuteen. Koska käräjäoikeuden päätösten liitteet ovat myös näin ollen lähteneet hovioikeuksiin, valitettujen, hovioikeuteen edenneiden asioiden tiedot on tallennettu vain käräjäoikeuksien päätöksistä. Riitaisten asioiden päätökset sisältävät usein kattavasti tietoa hakemuksista, vastaajan lauselmasta, sovittelun etenemisestä ja päätöksen perusteluista, mutta niistä puuttui usein sovittelijan kanta, edustajien koko nimet ja sukupuoli, sekä joskus myös asianosaisten tai lasten syntymäpäivät.

Kaikki huollon täytäntöönpanohakemukset eivät saavu käräjäoikeuden käsiteltäväksi vaan siirtyvät ulosottomiehelle, eivätkä näin ollen kuulu tähän aineistoon. Tällaisia asioita ovat ne, jotka koskevat perustepäätöstä, joka on annettu alle 3 kuukautta ennen hakemusta (Gottberg, 1999; s. 159).

3.1 Aineiston alkuperäinen osa

Vesa Huotelin keräsi vuoden 2015 maaliskuun ja joulukuun välisenä aikana aineiston ensimmäisen osan, jossa on päätöksiä kahdeksalta eri Suomen käräjäoikeudelta. Rekisterin muodostamiseen saatiin lupa Oikeusrekisterikeskukselta. Aineisto sisältää vuodesta 2000 eteenpäin ennen aineiston keräyshetkeä ratkaistuja niin riitaisia, sovittuja kuin silleensä jääneitä lapsen huolto- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioita, jotka pyydettiin käräjäoikeuksilta Oikeusrekisterikeskuksen myöntämän valtakunnallisen diaarinumerolis-

tauksen avulla. (Huotelin, 2017.)

Ellei niitä ole erikseen määrätty salassa pidettäväksi, oikeudenkäyntiasiakirjat ovat julkisia ja ehtojen pätiessä kenellä tahansa on oikeus saada tietoa niistä. Tärkeä osa tutkimuksessa tarvittavista tiedoista, kuten sovittelijoiden kanta ja osapuolten syntymäpäivät, löytyvät joskus vain salassa pidettävistä asiakirjoista, joiden lukemiseen käräjäoikeus voi antaa luvan tieteellistä tutkimusta tai tilastointia varten. Vesa Huotelin ja tutkielman ohjaaja Pekka Pere hakivat tutkimuslupaa kaikkien Suomen käräjäoikeuksien paitsi Ahvenanmaan käräjäoikeuden lapsen huolto- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioihin ja niiden salassa pidettäviin liitteisiin. Tutkimuslupa kaikkiin asiakirjoihin myönnettiin 23 käräjäoikeudelta ja yhdeltä tuli lupa vain julkisiin asiakirjoihin. Lopulta 818 havainnon aineisto kerättiin Oulun, Etelä-Karjalan, Etelä-Pohjanmaan, Espoon, Helsingin, Hyvinkään, Tuusulan ja Varsinais-Suomen käräjäoikeuksista vuonna 2015, joko niin että materiaali toimitettiin tai se luettiin paikan päällä (Huotelin, 2017).

Aineiston alkuperäinen osa sisältää seuraavilta käräjäoikeuksilta asioita seuraavasti:

- Espoon käräjäoikeus: Vuosina 2001-2003 ja 2005-2007 vireille tulleet sekä kolme satunnaista päätöstä vuodelta 2004.
- Etelä-Karjalan käräjäoikeus: Vuosina 2000-2015 ratkaistut asiat, sisältäen myös entisten Imatran ja Lappeenrannan käräjäoikeuksien asiat.
- Etelä-Pohjanmaan käräjäoikeus: Vuosina 2000-2015 ratkaistut asiat, sisältäen myös entisten Alavuden, Kauhajoen, Lapuan sekä Seinäjoen käräjäoikeuksien asiat. Nämä havainnot eivät sisällä tietoja päätöksien liitteistä, mutta oikeuden ratkaistavaksi edenneissä, eli riitaisissa tapauksissa taustatiedot ovat esitelty päätöslauseelmassa ja sen perusteluissa yleensä hyvin.
- Helsingin käräjäoikeus: Suurin osa vuosien 2010 ja 2011 tapauksista.
- Hyvinkään käräjäoikeus: Vuosina 2000-2015 ratkaistut asiat, sisältäen myös entisen Riihimäen tapaukset.
- Oulun käräjäoikeus: Vuosina 2000-2015 ratkaistut Oulun ja entisen Kuusamon tapaukset, paitsi peruutetut asiat, joista osa oli sovinnollisia.
- Tuusulan käräjäoikeus: Vuonna 2000 ratkaistuista eteenpäin kaikki vuonna 2007 vireille tullessiin asti.

- Varsinais-Suomi käräjäoikeus: Kaikki aikavälillä 18.5.2005-3.8.2007 ratkaistut asiat.

(Huotelin, 2017.)

3.2 Aineiston uusi osa

3.2.1 Keruu

Tätä tutkimusta varten alkuperäiseen aineistoon tallennettiin vain riitaisia, eli joko osittain tai kokonaan hyväksyttyjä tai hylättyjä lapsen huolto- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioita Suomen kaikilta 27 käräjäoikeudelta.

Ahvenanmaan käräjäoikeus on ainoa, josta ei haettu tutkimuslupaa ja jäi ainoaksi käräjäoikeudeksi jonka asioiden tiedot tulevat pelkästään päätöksien julkisista asiakirjoista, jotka lähetettiin pyynnöstä. Tutkimuslupaa pyydettiin muilta käräjäoikeuksilta vuosien 2000-2018 lapsen huollon- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanopäätösten julkisiin ja ei-julkisiin asiakirjoihin.

Aineiston uusi osa koostuu pääosin vuosina 2015-2018 ratkaisuista asioista, mutta sisältää myös aikaisempien vuosien riitaisia tapauksia, joita ei ennen oltu tallennettu aineistoon. Vuoden 2015 ensimmäisen päivän ja 23. helmikuuta 2018 välillä ratkaistujen riitaisten asioiden asiakirjat pyydettiin Oikeusrekisterikeskuksen toimittaman diaarinumerolistauksen avulla. Kaikista käräjäoikeuksista on siis tallennettu ainakin ne riitaiset asiat, jotka ratkaistiin kyseisenä aikana, mutta osasta myös sen jälkeen ja sitä ennen ratkaistuja asioita, myöhemmin mainitsemiani poikkeuksia lukuun ottamatta. Siihen, kuinka aikavälin ulkopuolelta olevia päätöksiä tallennettiin, vaikuttivat muun muassa luettiin tapauksia paikan päällä ja miten hyvin niitä oli saatavilla, esimerkiksi käräjäoikeuksissa käynnissä olevien remonttien sekä vuodenvaihteeseen sijoittuneesta käräjäoikeuksien yhdistymisestä seuranneen työn ja kiireen takia.

Aineiston kerääminen tapahtui vuoden 2018 kesäkuun ja vuoden 2019 helmikuun välillä. Kaikista käräjäoikeuksista, joista tutkimuslupaa haettiin, lupa salassa pidettäviin asiakirjoihin myönnettiin, mutta rajoituksissa ja ehdoissa oli eroja. Osa myönsi luvan asiakirjojen lukemiseen paikan päällä, kun taas osa lähetti julkiset asiakirjat - salassa pidettävillä asiakirjoilla tai ilman - paperisena tai sähköisesti. Oikeusrekisterikeskuksen diaarinumerolistauksen avulla havaittiin, jos joku aineistoon kuuluva asia puuttui lähe-

tetyistä asiakirjoista.

Kaikkien tapauksien asiakirjat tai osan niistä lähettivät

• Ahvenanmaan	• Kemi-Tornion	• Pohjois-Savon
• Helsingin	• Keski-Pohjanmaan	• Päijät-Hämeen
• Hyvinkään	• Keski-Suomen	• Satakunnan
• Etelä-Karjalan	• Lapin	• Vantaan
• Etelä-Pohjanmaan	• Oulun	• Varsinais-Suomen ja
• Etelä-Savon	• Pirkanmaan	• Ylivieska-Raahen kä-
• Kainuun	• Pohjanmaan	räjäoikeudet
• Kanta-Hämeen	• Pohjois-Karjalan	

Paikan päällä käytiin seuraavissa käräjäoikeuksissa

• Espoon käräjäoikeus: tallentamassa kaikki.	• Kymenlaakson käräjäoikeus: tallentamassa kaikki.
• Etelä-Pohjanmaa: hakemassa salassa pidettävät liitteet.	• Länsi-Uusimaan käräjäoikeus, Tammissaareissa ja Lohjalla: tallentamassa kaikki.
• Helsingin käräjäoikeus: tallentamassa osan.	• Pohjois-Karjalan käräjäoikeus: tallentamassa osan.
• Itä-Uusimaan käräjäoikeus: tallentamassa kaikki.	• Pohjois-Savon käräjäoikeus: tallentamassa osan.
• Kainuun käräjäoikeus: tallentamassa osan.	• Päijät-Hämeen käräjäoikeus: tallentamassa osan.
• Kanta-Hämeen käräjäoikeus: tallentamassa osan.	• Tuusulan käräjäoikeus: tallentamassa kaikki.
• Keski-Suomen käräjäoikeus: tallentamassa osan.	• Ylivieska-Raahen käräjäoikeus: tallentamassa osan.

3.2.2 Sisältö

Aineiston uusi osa sisältää asioita käräjäoikeuksilta seuraavasti

- Ahvenanmaan, Espoon, Etelä-Karjalan, Etelä-Pohjanmaan, Etelä-Savon, Kainuun, Kanta-Hämeen, Kemi-Tornion, Keski-Pohjanmaan, Keski-Suomen, Kymenlaakson, Lapin, Oulun, Pirkanmaan, Pohjanmaan, Pohjois-Karjalan, Päijät-Hämeen, Satakunnan, Tuusulan ja Varsinais-Suomen käräjäoikeuksilta välillä 1.1.2015-23.2.2018 ratkaistut riitaiset asiat.
- Helsingin käräjäoikeudelta riitaisia asioita, jotka on ratkaistu välillä 1.1.2015-7.5.2018.
- Hyvinkään käräjäoikeudelta riitaisia asioita, jotka on ratkaistu välillä 17.12.2014-23.2.2018.
- Itä-Uusimaan käräjäoikeudelta riitaisia asioita, jotka on ratkaistu välillä 7.2.2000-23.2.2018. Aineistosta puuttuu vuosien 2010-2013 päätökset, jotka olivat aineiston lukuhetkellä sellaisessa tilassa, jonne oli remontin takia pääsy kielletty.
- Länsi-Uusimaan käräjäoikeudelta riitaisia asioita, jotka on ratkaistu välillä 21.10.2003-3.7.2018.
- Pohjois-Savon käräjäoikeudelta riitaisia asioita, jotka on ratkaistu välillä 11.6.2014-23.2.2018.
- Vantaan käräjäoikeudelta riitaisia asioita, jotka on ratkaistu välillä 15.9.2014-23.2.2018.
- Ylivieska-Raahen käräjäoikeudelta riitaisia asioita, jotka on ratkaistu välillä 16.5.2003-12.2.2018. Näistä ilmoitettiin puuttuvan ainakin noin yksitoista tapausta.

Aineiston uuteen osaan ei tallennettu täytäntöönpanoasioita,

- jotka siirrettiin toiseen käräjäoikeuteen, sovittiin, jätettiin tutkimatta tai jätettiin silleensä. Tällaisia tapauksia oli myös diaarinumerolistauksen perusteella osittain/kokonaan hyväksytyissä tai hylätyissä tapauksissa. Oikeusrekisterikeskuksen listauksessa hylätyiksi tai osittain/kokonaan hyväksytyiksi asioiksi merkityt sovinnot tallensin, jos sovintoon sisältyi tehostettu täytäntöönpano. Jos sovinnon jälkeen riitaiseksi oli jäänyt vain oikeudenkäyntikulujen maksaminen tai määrä, tai perustepäätöksen sisältö, eikä siis täytäntöönpanoasia, tapausta ei tallennettu aineistoon.

- jotka hylättiin ennen tiedoksiantoa vastaajalle. Tällaisia tapauksia olivat esimerkiksi selkeästi lakiin perustumattomat hakemukset, vajaat hakemukset, joita ei oltu täydennetty pyynnöstä, hakemukset, jotka koskivat perustepäätöstä, joka ei ollut täytäntöönpanokelpoinen, sekä hakemukset, joissa mainittua rikkomusta ei vielä ollut tapahtunut, eli joissa ennakoitiin mahdollista perustepäätöksen rikkomista.
- jotka peruutettiin tuntemattomasta syystä ennen tiedoksiantoa vastaajalle.
- jotka peruutettiin kesken käsittelyn esimerkiksi mahdollisen sovinnon takia tai koska tapaamisoikeutta käsiteltävä asia päätettiin laittaa vireille.
- joiden täytäntöönpanoperuste poistui käsittelyn aikana jonkun muun oikeudenkäynnin ratkaisun takia. Usein muualla ratkaistu asia koski perustepäätöstä, johon tehtiin muutos toisessa oikeudenkäynnissä. Tällöin alkuperäinen perustepäätös, jonka täytäntöönpanoasia koski, ei ollut enää täytäntöönpanokelpoinen.
- joiden hakemuksessa vaadittiin ainoastaan vanhan uhkasakon maksettavaksi tuomitsemista. Jos tämän lisäksi pyydettiin uutta uhkasakkoa tai vaadittiin noutoa/noudon uhkaa, asia tallennettiin aineistoon.
- joista oli saatavilla esimerkiksi pelkkä väliaikaismääräys tai päätös sovittelijoiden palkkiosta, eikä siis täytäntöönpanoa koskevaa lopullista päätöstä perusteluineen.
- joissa vastaaja ei ole toinen lapsen vanhemmista vaan esimerkiksi oheishuoltaja.
- joissa hakija haki pelkkää muutosta perustepäätökseen, eikä täytäntöönpanoa tehostetusti tai hakemus oli alun alkaen lakiin perustumaton, jonka vuoksi se oli hylätty: esimerkiksi, jos hakijoina olivat isovanhemmat, hakemuksessa haettiin elatusmaksujen palauttamista, käräjäoikeutta vaadittiin sallimaan tapaamiset, mutta ei haettu täytäntöönpanoa tehostetusti tai kyse oli ennakkoinnista: Hakija vaati uhkasakkoa, koska oli vaarana, että joku tapaaminen tulevaisuudessa ei toteutuisi. Jos listauksen mukaan asia oli täytäntöönpanoasia, mutta todellisuudessa kyseessä oli esimerkiksi elatuksen täytäntöönpanohakemus, tapausta ei tallennettu.
- jotka olivat hovioikeudesta tulleita täytäntöönpanomääräyksiä esimerkiksi lapsen palauttamisesta ulkomaille.
- joiden asiakirjat olivat liian puutteelliset havaintorivin kirjaamiseen. Asiakirjoista ei esimerkiksi selvinnyt, oliko kyseessä huoltoon tai tapaamisoikeuteen liittyvä hakemus.

Osa vastaanotetuista ja tallennetuista riitaisista täytäntöönpanoasioista eivät olleet oikeusrekisterikeskuksen listauksessa merkitty hylätyiksi tai hyväksytyiksi, vaikka ne sel-laisia olivatkin. On mahdollista, että osa tällaisista tapauksista ei koskaan saapunut tai tarjottu tallennettavaksi, koska niitä ei osattu pyytää, ja ne ovat siksi jääneet pois ai-neistosta.

Kaikki tappiollisesti päättyvät asiat eivät välttämättä päätyneet mukaan aineistoon, kos-ka hakija saattoi perua hakemuksen kun vaikutti siltä, että lopputulos ei ole voitokas ja käsittelyn jatkaminen kasvattaa vain kuluja. Peruutetut asiat eivät sisältyneet aineistoon.

Jos parin lapsista tehtiin täytäntöönpanohakemukset erikseen, tallennettiin asiat yhtenä täytäntöönpanoasiana, sillä nämä hakemukset oli tapana myös käsitellä yhdessä. Näin tehtiin myös, jos parilla oli useampi täytäntöönpanoasia vireillä ja ne käsiteltiin yhdessä. Päivämäärät ja tulokset tallennettiin silloin uusimasta täytäntöönpanoasiasta. Jos toinen asia koski huoltoa ja toinen tapaamisoikeutta, tallennettiin tapaamisoikeutta koskeva asia.

Päätökset tausta-asiakirjoihin olivat pääosin suomeksi kymmentä täytäntöönpanopää-töstä lukuun ottamatta, jotka olivat ruotsiksi.

3.2.3 Muuttujat

Aineiston tiedot tallennettiin muuttujiin, joilla kuvaillaan muun muassa asian ajankoh-taa, hakijaa, vastaajaa, tuomaria, osapuolten avustajia, lapsia, joita asia koskee, heidän kantaansa, syytöksiä ja rikkomuksia, osapuolten kantaa, perustepäätöstä, sovittelua, so-vittelijan ja viranomaisten kantaa, oikeudenkäyntikuluja sekä käräjäoikeuden tuomioita ja päätöstä. Aineiston uutta osaa tallennettaessa seurattiin vanhan aineiston muuttuja-kriteereitä (katso Huotelin 2017) ja tarvittaessa tarkennettiin ja dokumentoitiin tulkin-taperusteluja. Uudessa osassa on myös muutama uusi muuttuja.

Listaus muuttujista ja niiden tallennuskriteereistä löytyy liitteestä A. Niiden tulkintoja sekä tallennuskriteereitä avataan myös luvussa 4 (Muuttujien jakaumat).

3.3 Esimerkkejä poikkeuksellisista tapauksista

Huotelin (2017) esittelee 4 todellista esimerkkiä siitä, millaista tilannetta täytöntöönpanoasiat tyypillisesti kuvasivat ja miten asiat useimmiten ratkesivat. Toistuvista piirteistä ja yleisistä ilmiöistä huolimatta, monipuolisten perheiden, perhetilanteiden ja perustepäätöksien tapaan myös täytöntöönpanoasioita on kirjava joukko, mikä vaikeuttaa ilmiön saman aikaan kattavasti ja yksinkertaisesti kuvaamista, eli myös mallintamista.

Seuraavaksi esittelen esimerkkejä aineiston uuden osan tapauksista, joissa eri tekijät vaikuttavat yllättävällä tavalla tai joiden erilaisuus ei välttämättä käy ilmi aineiston muutujien avulla tallennetuista tiedoista. Olen ryhmitellyt esimerkit poikkeuksellisista tapauksista kolmeen alaryhmään: poikkeuksellisiin vaatimuksiin ja lopputuloksiin, poikkeuksellisesti tai vaihtelevasti vaikuttaviin tekijöihin sekä vaikuttaviin tekijöihin, jotka eivät tallentuneet muuttujiin.

3.3.1 Poikkeukselliset vaatimukset ja lopputulokset

Tämän tutkimuksen analyysin kannalta tärkein poikkeuksellinen lopputulos aineistossa on aineiston vanhan osan tapaus, jossa tuomioistuin velvoitti sanallisesti vastaajaa noudattamaan tapaamisoikeutta ja myötävaikuttamaan sen mukaisiin tapaamisiin. Tämä tulos tulkitaan häviöksi, sillä täytöntöönpanoa ei määrätty tehostetusti. Tilanteesta tekee erikoisen se, että asian tappiollisesta luonteesta huolimatta vastaaja määrättiin korvaamaan osa hakijan oikeudenkäyntikuluista. Toisinsanoen, oikeudenkäyntikuluissa hakija voitti, mutta täytöntöönpanoasiassa hävisi, koska hakemus uhkasakosta tai noudosta hylättiin. Tämän vuoksi kyseinen havainto ei sovi mihinkään analyysin neliportaisen vastemuuttujan luokkaan ja näinollen tippuu pois analyysistä. Erikoiseen ratkaisuun vaikutti todennäköisesti se, että lapset olivat 10-17-vuotiaita.

Kun hakija hakee täytöntöönpanoa tehostetusti, se ei välttämättä koske tapaamisen toteutumisen turvaamista vaan jotain muuta perustepäätöksen yksityiskohtaa, jota ei ole noudatettu. Täytöntöönpanohakemuksella saatettiin pyrkiä turvaamaan esimerkiksi säännöllinen yhteydenpito videopuheluiden kautta. Kun välimatkat ovat pitkiä ja tapaamiset harvoja, nämä keinot pitää yhteyttä ovat erityisen tärkeitä niin lapsille kuin vanhemmille. Niiden turvaamista ei tulisi sivuuttaa, mutta usein on vaikeampi todistaa yhteydenpitoa koskevan yksityiskohdan rikkominen ja kenestä tai mistä se on johtunut: Onko syynä ollut huono yhteys, olivatko kaikki osapuolet kirjautuneina ja paikalla, mil-

loin lähivanhempi on myötävaikuttanut tarpeeksi, että lapsi vastaisi videopuheluun?

Eräässä tapauksessa vaadittiin uhkasakkoa, koska tapaamisia ei ollut toteutunut eikä vastaaja ollut maksanut osuuttaan matkakuluista perustepäätöksen määräämällä tavalla. Selvisi, että tapaamisten satunnaiset epäonnistumiset johtuivat yli 12-vuotiaan lapsen vaihtelevasta harrastuksista ja muista suunnitelmista riippuvasta halusta lähteä tapaamisiin. Tapaamisten peruuntuminen ei siis nähty johtuvan vastaajasta ja uhkasakko määrättiin lopulta vain varmistamaan matkakulujen maksaminen.

Jos sovintoihin kuului täytäntöönpano tehostetusti, ne tulkittiin riittäviksi tapauksiksi ja tallennettiin aineistoon. Sovinnoissa saatettiin sopia uhkasakosta tai jopa noudosta. Eräässä tapauksessa vanhemmat olivat sopineet molemmille, sekä hakijalle että vastaajalle, sakan uhan, jolla pyrittiin varmistamaan sopimuksen seuraaminen.

Huotelinin (2017) havainnon mukaan, jos hakemuksessa haetaan vanhan uhkasakon tuomitsemista sekä uuden uhkasakon asettamista, oikeus ratkaisee vaatimukset yhtenevästi. Yleensä oli niin, että jos uusi uhkasakko määrätään, niin vanhakin tuomitaan maksettavaksi, mutta tapauksiin mahtui yksi poikkeus. Siinä vanhaa uhkasakkoa ei tuomittu maksettavaksi, mutta silti vastaajalle määrättiin uusi uhkasakko tapaamisten toteuttamiseksi. Kumpikaan asianosainen ei joutunut korvaamaan toisen oikeudenkäyntikuluja.

3.3.2 Poikkeuksellisesti ja vaihtelevasti vaikuttavat tekijät

Yleensä tapaamisoikeuden rikkominen todeksi näyttäminen, merkittävä olosuhteiden muutos, lastensuojelun, sovittelijan ja muiden viranomaisten kanta sekä tarpeeksi kehittyneen lapsen tahto vaikuttavat suoraviivaisesti täytäntöönpanoasian lopputulokseen. Seuraavaksi esittelen esimerkkejä, joissa näin ei kuitenkaan ollut.

Lapsen tahto saattoi johtaa hakijan häviöön, vaikka hän ei vastustanutkaan tapaamisia. Eräässä tapauksessa lapsi tahtoi tapaamisten tapahtuvan tuetusti. Hakija ei suostunut tähän muutokseen, vaan vaatii tapaamisia perustepäätöksen mukaisesti, jonka vuoksi alkuperäistä sopimusta tapaamisoikeudesta ei muutettu. Vaikka lapsi ei ollut täysin tapaamisia vastaan, täytäntöönpanohakemusta ei hyväksytty, koska perustepäätös, jossa ei ollut lapsen toiveen mukaisia tuettuja tapaamisia, nähtiin lapsen edun vastaisena.

Täytäntöönpanohakemus saatettiin myös hylätä lasten tahdosta huolimatta, koska tapaamisissa oli ollut liian pitkä tauko. Katkos tapaamisissa vaikutti myös tapauksessa, jossa

käräjäoikeus näki, että vastaajalla oli ollut viime aikoina perusteltu syy estää tapaamisia, sillä katkos olisi alkanut hakijan passiivisuuden vuoksi ja lapsi ja hakija eivät olleet tavanneet käytännössä koskaan. Aineistoon tallennettujen pitkien taukojen syynä saattoi olla vastaajan toiminnan lisäksi hakijan passiivisuus tai tapaamisten järjestämiseen liittyvät hankaluudet, kuten muutot, matkat ja esimerkiksi vankilatuomiot.

Jos tapaamisilla oli kauan ollut tapana onnistua ja niistä vain muutama oli peruuntunut, käräjäoikeus saattoi pitää todennäköisenä, että toteutumatta jääminen ei ole johtunut vastaajasta. Vastaajan aktiivisuus ja aikaisempien tapaamisten toteutuminen johtivat yhdessä tapauksessa hakemuksen hylkäämiseen vaikka päätösasiakirjasta ei käynyt ilmi perusteltua syytä viimeisimpien tapaamisten peruuntumiselle.

3.3.3 Vaikuttavat tekijät ilman kuvaavia muuttujia

Täytäntöönpanoasioita pyritään kuvailemaan aineistossa mahdollisimman kattavasti, mutta tapauksia tallennettaessa nousi toistuvia vaikuttavia asioita, joita ei olemassa olevilla muuttujilla voinut merkitä. Kyseessä oli ilmiöitä ja ominaisuuksia, jotka menivät osittain päällekkäin keskenään ja joita kuvailtiin vaihtelevan kattavasti päätöksissä.

Yksi toistuvasti pintaan noussut asia, jolle ei ollut olemassa muuttujaa eikä selkeää tapaa mitata, oli lapsen oireilu. Vastaajat vastustivat usein tapaamisia sillä perusteella, että ne aiheuttivat lapsessa oireilua. Kuvailtu oireilu oli joskus tapaamisten raivokasta vastustamista, joskus lisääntyntä jännittyneisyyttä, unettomuutta, vatsaoireita, aggressiivisuutta tai muita käytösongelmia. Kun rikkomuksia perusteltiin oireilulla, saatettiin ottaa puheeksi lapsen mahdollisesti kokema väkivalta, hakijan kyky pitää lapsesta huolta, esimerkiksi hakijan antama ruoka tai sitten oireilun syynä nähtiin lapsen ja hakijan välinen huono suhde. Osassa päätöksistä käräjäoikeus esitti oireilun johtuvan vieraannuttamisesta tai vanhempien välisen konfliktin aiheuttamasta jännityksestä. Oireiluun liitetyn tulkinnan perusteella osa oireilusta tallentui muita syytöksiä tallentavaan muuttujaan.

Käräjäoikeuden reaktio lapsen oireiluun vaihteli paljon. Jos lapsi oireili tapaamisiin esimerkiksi käyttäytymällä kotona aggressiivisesti, saatettiin hakemus hylätä, eikä perustepäätöstä nähty enää täytäntöönpanokelpoisena, koska tapaamiset koettiin vahingollisiksi lapselle. Toisessa tapauksessa nähtiin, että tapaamiset eivät olleet vahingollisiksi lapselle vaan oireilu johtui siitä, että tapaamiset olivat aiheuttaneet lapselle hämmennystä ja jännitystä hakijan katoamisesta elämästä uudelleen, jolloin hakemus hyväksyttiin. Oireilun

syytä selvitti osassa tapauksista lääkäri, psykologi tai muu asiantuntija.

Muutokset olosuhteissa olivat pätevä syy hakemuksen hylkäämiselle ja johtivat usein siihen, ettei perustepäätös ollut enää täytäntöönpanokelpoinen. Jotkut muutokset olosuhteissa tallentuivat aineistoon syytöksinä tai niin, että käräjäoikeus totesi vastaajalla olleen perusteltu syy rikkoa sopimusta. Väitteet olosuhteiden muutoksista sekä niiden luonne ja syy ei kuitenkaan aina tallentunut aineistoon, kuten silloin, jos olosuhteet olivat muuttuneet esimerkiksi muuton, vastaajan terveydentilan, auton puuttumisen, hakijan oleskeluluvan päättymisen tai lapsen harrastuksen takia.

Joskus oli myös epäselvää, milloin kyseessä oli syytös, jolla pyrittiin vaikuttamaan vastapuolen henkilökuvaan, kuten vakava syytös kasvatuskyvystä, kyvystä ottaa huomioon lapsen sairauksesta johtuvat erityistarpeet, tai lapsen kasvulle vahingollisesta elämäntyylistä, ja milloin olosuhteiden muutos, esimerkiksi kun hakijan koti oli muuttunut niin, että vastaaja koki sen vahingolliseksi lapselle, esimerkiksi etävanhemman uusien lemmikkien ja lapsen allergian vuoksi.

Koska vain hakijan sukupuoli tallennetaan, tehdään sen kautta oletuksia myös vastaajan sukupuolesta. Uutta osaa keräessä vastaan tullut tapaus, jossa tämä oletus ei pitänyt, ei tallennettu aineistoon, koska täytäntöönpanon osalta asia oli jäänyt silleensä. Tällaisia tapauksia on vielä niin vähän, että niitä ei voida ottaa huomioon tilastollisessa analyysissä. Moninaisempien perheiden yleistyessä mahdollisuus tähän kuitenkin kasvaa.

Joskus käräjäoikeus näki sopimuksen rikkomisen syynä epäselvän sopimuksen ja siitä johtuneet väärinkäsitykset. Tämän vuoksi täytäntöönpanoa ei määrätty tehostetusti, koska peruuntumisen syytä pidettiin ymmärrettävänä, mutta tapaamiset tulevat todennäköisesti jatkumaan, koska sopimus, mahdollisesti selkeämmäksi muutettuna, on yhä voimassa. Perustepäätökset eivät aina olleet täytäntöönpanokelpoisia juuri sen takia, että niissä oli sovittu tapaamisesta hyvin epämääräisesti, esimerkiksi niin, että vanhemmat sopivat tapaamisten ajankohdat tarkemmin.

Kerran vastaaja keskeytti tapaamiset rikostutkinnan vuoksi. Rikostutkinta tallentui aineistoon syytöksenä, mutta jos käräjäoikeus ei todennut rikoksen todella tapahtuneen, syytös näyttää aineistossa samalta kuin mikä tahansa muu syytös, jota ei ole näytetty toteen. Rikostutkinta tulkittiin perusteltuna väliaikaisena syynä tauolle eikä täytäntöönpanohakemusta hyväksytty, koska tapaamiset olivat jatkuneet tutkinnan jälkeen.

Aina ei ollut selvää, asuiko lapsi hakijalla vai vastaajalla. Eräässä tapauksessa hakija

puhui hakemuksessa palauttamisesta, ja pyysi toissijaisesti tapaamisia uhkasakolla. Vanhemmat olivat sopineet asumisen kokeilujaksosta, jonka ajan lapsi asui väliaikaisesti vastaajalla. Epäselväksi jäi kuitenkin, oliko kokeilujakso yhä voimassa koko käsittelyn ajan. Tapaus tallentui aineistoon tapaamisoikeuden täytäntöönpanona.

4 Muuttujat ja niiden jakaumat

Seuraavaksi kuvailen aineiston muuttujien tulkintaperiaatteita, ominaisuuksia ja jakaumia koko analyysin aineistossa sekä eri osa-aineistoissa, kuten esimerkiksi erikseen silloin, kun hakijana on isä ja kun hakijana on äiti. Jakaumissa havaittavien erojen tilastollista merkitsevyyttä on testattu seuraavilla tavoilla:

- Mann-Whitney-testiä käytetään testaamaan onko muuttujan jakauma samanlainen kahdessa eri populaatiossa, vai onko se siirtynyt. Tarkasteltavan muuttujan ei tarvitse olla normaalisti jakautunut. Testattava nollahypoteesi on, että jakaumat ovat samanlaiset. (Hollander, 2013 s. 116)

Testisuure $U = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n \phi(X_i, Y_j)$ jossa $\phi(X_i, Y_j)$ on 1 jos $X_i < Y_j$ ja muuten 0. Testisuure noudattaa asympotoottisesti normaalijakaumaa, josta voidaan laskea p -arvo. (Hollander, s. 118-119)

- Fisherin eksaktia testiä käytetään testaamaan, onko indikaattorimuuttujan tapahtumatodennäköisyydessä eroja kahdessa eri populaatiossa. (Hollander, 2013 s. 511.)
- Merkitsevyystasona käytetään 0,05, eli p -arvon alittaessa sen nollahypoteesi hylätään.

Jotta riitaisiin tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioihin keskittyminen olisi mahdollista, analyysin ulkopuolelle rajattiin aineistosta sekä silleensä jääneet, peruutetut, sovitut että lapsen huollon täytäntöönpanoasiat. Tämän lisäksi analysoitavaan aineistoon otetaan lasten vanhemmilta vanhin kerätty tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasia, koska toistuvat riidat ovat luonteeltaan oma erityinen lukunsa ja koska näin havainnot ovat toisistaan riippumattomia. Tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioissa oli alunperin lasten vanhemmilla yhdestä jopa yhteentoista eri täytäntöönpanoasiaa mukana, ja 58 täytäntöönpanoasioista oli sellaisia, että asianosaisilla oli aineistossa myös ainakin toinen täytäntöönpanoasia. Näissä toistuvissa riidoissa ei ole uuden aineiston osalta mukana hakemuksia, jotka koskivat vain vanhan uhkasakon maksettavaksi tuomitsemista, eli todellisuudessa täytäntöönpanoasia uusiutuu tätä useampien vanhempien kohdalla.

Lopulta analyysin aineistossa on riitaisia tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioita 578, joista 177 olivat uusintoja. Koska osa näistä uusintoista tuli vanhemmilta, joilla ei ollut

vanhempia täytäntöönpanoasioita aineistossa, aineistosta karsittiin lopulta 81 tapausta pois, lopputuloksena 497 täytäntöönpanoasiaa, jossa kussakin asianosaiset ovat erit.

4.1 Käräjäoikeudet

Analyysin aineisto sisältää täytäntöönpanoasioita kaikilta Suomen käräjäoikeuksilta. Vähiten havaintoja on Ahvenanmaalta sekä Keski-Pohjanmaalta, joista kummastakin on vain yksi. Nämä eivät kuuluneet aineiston vanhaan osaan ja uuden osan aikaväliltä täytäntöönpanopäätöksiä oli tehty kyseisissä käräjäoikeuksissa hyvin vähän, joista yhtä lukuun ottamatta kaikki karsiutuivat pois aikaisemmin esitettyjen aineiston keruuseen liittyvien kriteerien seurauksena. Eniten havaintoja on Oulun, Espoon, Varsinais-Suomen sekä Hyvinkään käräjäoikeuksilta, joista kustakin on 40 tai enemmän havaintoja. Nämä käräjäoikeudet olivat mukana myös aineiston vanhassa osassa. (Taulukko 1)

Taulukko 1: Havaintojen lukumäärä kustakin käräjäoikeudesta

Käräjäoikeus	lkm	Käräjäoikeus	lkm	Käräjäoikeus	lkm
Oulu	51	Pirkanmaa	21	Pohjois-Karjala	8
Espoo	48	Keski-Suomi	20	Satakunta	7
Varsinais-Suomi	46	Vantaa	16	Kainuu	5
Hyvinkää	40	Itä-Uusimaa	15	Kemi-Tornio	3
Helsinki	36	Pohjanmaa	13	Etelä-Savo	2
Etelä-Karjala	32	Ylivieska-Raahe	13	Kymenlaakso	2
Etelä-Pohjanmaa	31	Pohjois-Savo	12	Lappi	2
Länsi-Uusimaa	29	Kanta-Häme	9	Ahvenanmaa	1
Tuusula	25	Päijät-Häme	9	Keski-Pohjanmaa	1

Suurimmat tuomiopiirit väkiluvun mukaan vuonna 2017 olivat Helsingin, Pirkanmaan, Varsinais-Suomen, Oulun ja Espoon käräjäoikeuksien tuomiopiirit (Tilastokeskus, 2018b). Tämän perusteella näyttäisi siltä, että Hyvinkään käräjäoikeus on yliedustettuna ja Pirkanmaan käräjäoikeus aliedustettuna. Pienimmät alueet väkiluvun mukaan olivat Ahvenanmaan, Keski-Pohjanmaan, Kemi-Tornion, Kainuun sekä Itä-Uudenmaan käräjäoikeuksien tuomiopiirit (Tilastokeskus, 2018b). Näin ollen Lappi, Kymenlaakso, Etelä-Savo näyttäisivät olevan aliedustettuina. Toisaalta, alle 15-vuotiaiden osuus vuonna 2017 oli matalin Etelä-Karjalan, Etelä-Savon, Kymenlaakson, Helsingin ja Kainuun käräjäoikeuksien tuomiopiireissä (Tilastokeskus, 2018c), mikä osaltaan selittää käräjäoikeuksien täytäntöönpanoasioiden lukumäärää aineistossa.

Täytäntöönpanoasioiden lukumääriin vaikuttaa käräjäoikeuksien alueiden asukasmäärän, lapsiperheiden osuuden sekä sovittelun järjestämisen mahdollisuuksien ja sovittelujen onnistumisen lisäksi se, olivatko käräjäoikeudet mukana aineiston vanhassa osassa, joka kattoi vuodet 2000-2015, sekä miten paljon vanhoja päätöksiä tarjottiin aineiston uutta osaa kerätessä. Otantamenetelmä ei ollut täysin satunnainen, mutta aineiston voi nähdä edustavan koko Suomea kohtuullisen hyvin.

4.2 Hakija ja vastaaja

Sukupuoli Aineiston tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioiden hakijoista 14,1 % oli äitejä. Äitihakijoiden pieni osuus ei ole yllätys. Kuten luvussa 2 mainittiin, valtaosa (yli 80 %) yhden vanhemman perheistä ovat äiti-lapsi-perheitä. Lisäksi Huotelinin (2017) mukaan äitien hakemat täytäntöönpanoasiat päättyvät useammin sovintoon.

Ikä Asianosaisten iät, kuten myös lasten iät, laskettiin syntymäpäivien ja päätöksen päivämäärän avulla. Kyseessä on siis ikä päätöshetkellä. Havainnoista 110 tapauksessa hakijan syntymäpäivää ei tiedetty ja 90 tapauksessa vastaajan syntymäpäivää ei tiedetty.

Isät olivat keskimäärin äitejä vanhempia: he olivat 24-74-vuotiaita (keskiarvona 42 vuotta), kun taas äidit 22-59-vuotiaita (keskiarvona 39 vuotta). Ottaen huomioon hakijan sukupuolijakauman, tämä johtaa siihen, että myös hakijat olivat keskimäärin vanhempia, kuin vastaajat (keskiarvot 42 vuotta ja 39 vuotta).

Hakija oli keskimäärin nuorempi silloin, kun hänen hakemuksensa hyväksyttiin, samoin vastaaja. Nuoremmilla vanhemmilla on nuorempia lapsia, joiden kohdalla ehkä mielletään hakijan ja lapsen suhteen uudelleen muodostumisen olevan todennäköisempää. Vastaajan nähdään usein myös kykenevän paremmin myötävaikuttamaan nuorempiin lapsiin. Lisäksi pienien lasten vastustusta tapaamista kohtaan ei oteta samalla tavalla huomioon päätöstä tehdessä kuin vanhempien lasten.

Ulkomaalaistaustaisuus Ulkomaalaistaustaisuutta merkittäessä seurattiin inhimillisen kehityksen indeksiin (IKI) perustuvaa luokittelua ja pääteltiin syntyperä asianosaisen nimen perusteella, jos sitä ei erikseen oltu mainittu. Alueet, jotka muodostavat kunkin ryhmän, näkyvät tarkemmin muuttujakriteereistä, liitteestä A.

Hakijoista 403 (81,1 %) olivat suomalaistaustaisia, vastaajista 451 (90,7 %). Äiti oli syntyperältään suomalainen 91,1 % ja isä 80,7 % tapauksista. Asioita, joissa vain vastaaja oli ulkomaalaistaustainen, oli 13 (2,6 %) ja asioita, joissa vain hakija oli ulkomaalaistaustainen, oli 61 (12,3 %). Molemmat vanhemmista olivat ulkomaalaistaustaisia 33 tapauksessa (6,6 %). (Taulukko 2)

Taulukko 2: Asianosaisten ulkomaalaistaustaisuus

kotimaa, IKI	hakija	vastaaja	isä	äiti
Suomi	403 (81,1%)	451 (90,7%)	401 (80,7%)	435 (91,1%)
ryhmä 1: 0,74-0,94	36	11	34	13
ryhmä 2: 0,70-0,78	15	11	14	12
ryhmä 3: 0,52-0,69	33	16	37	12
ryhmä 4: 0,28-0,51	10	8	11	7

Jos vain toinen vanhemmista oli ulkomaalaistaustainen, se oli useammin isä: Fisherin eksaktin testin perusteella, kun hakija oli äiti, yli yleisempää, että vain vastaaja olisi ulkomaalaistaustainen ja kun hakija oli isä, oli yleisempää, että vain hakija olisi ulkomaalaistaustainen. Asioissa, joissa asianosaisista vain hakija oli ulkomaalaistaustainen, hakijan häviöitä oli tilastollisesti merkitsevästi enemmän.

4.3 Tuomari ja asianosaisten avustajat

Asianosaisilla oli valtaosassa tapauksista tukena asianajaja tai muu oikeudenkäyntiavustaja. Hakijalla oli avustaja 414 tapauksessa (83,3 %) ja vastaajalla 412 tapauksessa (82,9 %). Yhdessä tapauksessa hakijan avustajan ja yhdessä vastaajan avustajan olemassaolo jäi epäselväksi, joten tiedot jäivät puuttumaan.

Sukupuolet Tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioiden tuomari oli mies 52,1 % tapauksista ja tuomari oli samaa sukupuolta hakijan kanssa 49,3 % tapauksista.

Kaikkien avustajien sukupuoli ei selvinnyt, koska etunimiä ei aina kerrottu asiakirjoissa. Kun sukupuoli tiedettiin, oli yleisempää, että vastaajan avustaja oli nainen (52,7 %), ja hakijan avustaja oli mies (57,5 %). Hakijalla oli samaa sukupuolta oleva edustaja 60 % niistä tapauksista, joissa hakijalla oli edustaja, jonka sukupuoli kävi ilmi. Samoin vastaajilla oli useammin samaa sukupuolta oleva edustaja (61,2 %). (Taulukko 3)

Taulukko 3: Samaa sukupuolta oleva edustaja

	Kyllä	Ei	Sukupuoli puuttui	Ei edustajaa
Hakija	241	161	12	83
% Kaikista	48,5	32,4	2,4	16,7
% Kun sukupuoli tiedettiin	60	40		
Vastaaaja	238	151	23	85
% Kaikista	47,9	30,4	4,6	17,1
% Kun sukupuoli tiedettiin	61,2	38,8		

Vain 8,9 % tapauksista tuomari ja asianosaisten mahdolliset edustajat olivat kaikki eri sukupuolta kuin hakija. Kun hakija oli äiti, tämä oli yleisempää (17,1 % verrattuna isien 7,5 %). Fisherin eksaktin testin perusteella ero oli tilastollisesti merkitsevä.

4.4 Lapset

Lukumäärä Yhteensä lapsia on aineiston täytöntöönpanoasioissa 686. Vanhemmilla saattoi olla enemmän lapsia kuin ne, joita täytöntöönpanoasia koski, mutta joko he asuivat hakijan luona, olivat täysi-ikäisiä tai kyllin vanhoja ja vastustivat tapaamisia niin, että hakija oli jättänyt heidät pois hakemuksesta. Valtaosa, 62% (308) täytöntöönpanoasioista koski yhtä lasta. Loput 29 % (144) koski kahta lasta, 8 % (40) kolmea ja 1 % (5) neljää lasta.

Iät Täytöntöönpanoasian päätöksen päivänä lapset olivat 0–17 vuotiaita ja yhden täytöntöönpanon lasten ikien keskiarvo vaihteli välillä 0–16, keskiarvona 7,8 vuotta. Ikien keskiarvo oli kahdeksan tai vähemmän 56,5 % tapauksista ja korkeampi kuin viisi 66,4 % tapauksista.

Lapset, joita tapaamisoikeus koski, olivat keskimäärin vanhempia silloin, kun hakijana oli äiti (9,4 vuotta verrattuna 7,5 vuoteen). Tämä sopii sen taustatiedon kanssa, että lapset ovat keskimäärin vanhempia, kun huolto määrätään isälle (Palo-Repo, 2015). Kuten vanhempien (osio 4.2), myös lasten keski-ikä keskiarvo oli matalampi silloin, kun hakijan hakemus hyväksyttiin (7,1 vuotta verrattuna 8,6 vuoteen).

Aineiston 44 tapauksessa lasten syntymäpäivää tai henkilötunnusta ei mainittu saata-

villa olevissa asiakirjoissa, jolloin ikää ei pystytty laskemaan. Iän puuttuminen voidaan olettaa olevan täysin satunnaista, (missing completely at random) vaikka erityisesti niitä jäi puuttumaan asioissa, joiden päätöksistä oli valitettu. Regressioanalyysia varten tiedot imputoitiin käyttäen aineistoon sopivaa lineaarista regressiomallia, joka mallintaa täytöntöönpanoasioiden lasten iän keskiarvoa.

Lineaarinen malli muodostettiin aineiston avulla ja se muodostui vakioista, selittäjistä (äidin ikä, lasten lukumäärä, hakijan sukupuoli) sekä normaali jakaumaa noudattavasta virhetermistä:

$$Y_{\text{lasten ikä}} = \alpha_0 + \beta_1 * \text{Äidin ikä} + \beta_2 * \text{lasten lkm} + \beta_3 * \text{Hakijan sukupuoli} + \epsilon.$$

Mallin avulla simuloitiin uudet lasten keski-ikä arvot niille havainnoille, joissa se puuttui. Imputointiin käytettiin *mice*-paketin *mice*-komentoa.

Tahto Lapsen tahto kirjattiin ylös, jos vastaajan mukaan lapsi tahtoi tapaamisia tai hakijan mukaan lapsi vastusti niitä, jos hakijan ja vastaajan käsitys lapsen tahdosta oli yhtenevä tai jos lapsi oli ilmaissut tahtonsa jollekin muulle käsittelyssä kuullulle, puolueettomana pidetylle taholle, kuten sovittelijalle, sosiaalityöntekijälle tai psykologille. Lapsi saattoi myös olla kuultavana käräjäoikeudessa, mutta tämä oli hyvin harvinaista ja tuli vastaan aineiston uutta osaa kerätessä vain kerran.

Lapset tahtoivat perustepäätöksen mukaisia tapaamisia, tai eivät maininneet muuta, 79 tapauksessa (15,9 %) ja vastustivat tapaamisia kokonaisuudessaan 91 tapauksessa (18,3 %). Lapset olivat 96 tapauksessa (19,3 %) eri mieltä keskenään tai tapaamisten sijaan vastustivat jotakin yksityiskohtaa tapaamisissa, kuten sijaintia, pituutta, paikalla olevia henkilöitä tai tapaamisten valvomattomuutta. (Taulukko 4) Joku lapsista saattoi esimerkiksi haluta tapaamisiin vain jos sisarus, joka yleensä vastusti tapaamisia, tulisi mukaan.

Taulukko 4: Lapsen tahto

	Tahtoi /Ei maininnut muuta	Vastusti	Eri mieltä /Vastusti yksityiskohtaa	Ei tiedetty
Lapsi...	15,9 %	18,3 %	19,3 %	46,5 %

Lapsen tahtoa ei tiedetty eikä selvitetty 46,5 % tapauksista (Taulukko 4). Lapsen tahdon

selviäminen oli usein riippuvainen sovittelun järjestämisestä sekä lapsen iästä. Sovittelu järjestettiin yleensä, paitsi jos asia tulkittiin kiireiseksi, sovittelu hedelmättömäksi aikaisempien kokemusten perusteella tai perustepäätöksestä oli vähän aikaa.

4.5 Tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasia

Uusinta Vaikka jokaiselta parilta otettiin analyysin aineistoon vain vanhin aineiston aikaväliin kuuluva täytäntöönpanoasia, osa näistä olivat uusintoja, eli perustepäätöksen täytäntöönpanoa oli haettu myös aikaisemmin. Aikaisemmat hakemukset oli saatettu peruuttaa tai asia oli saattanut jäädä silleensä tai päättyä sovintoon. Uusintoja aineistossa on 102 eli 20,5 % kaikista. Näistä kymmenessä haettiin uusien pakkokeinojen lisäksi myös vanhaa uhkasakkoa maksettavaksi.

Perustepäätös Perustepäätös, jota täytäntöönpanoasia koski, oli tuomioistuimen tekemä päätös 432 tapauksessa (86,9 %). Toisinsanoen 65 täytäntöönpanoasian perustepäätös oli sosiaaliviranomaisen vahvistama sopimus.

Perustepäätöstä koskeva asia oli vireillä samanaikaisesti täytäntöönpanoasian kanssa 107 (21,5 %) tapauksessa. Hakija oli laittanut sen vireille 10 tapauksessa ja vastaaja 34 tapauksessa. Asia oli laitettu vireille ennen täytäntöönpanoasiaa 36 tapauksessa ja täytäntöönpanoasian vireillepanon jälkeen 20 tapauksessa. Päätöksistä ja niiden liitteistä ei valitettavasti aina ilmennyt selkeästi, kuka oli hakenut perustepäätökseen muutosta ja missä vaiheessa täytäntöönpanoasian käsittelyä.

Syyt perustepäätöksen muuttamiseen voivat olla moninaisia. Joskus tapaamiset aiheuttivat huolta vastaajassa, jolloin hän yritti saada tapaamiset valvotuiksi tai lopettaa ne kokonaan. Toisaalta, muutos saattoi koskea tapaamisten yksityiskohtaa, kuten kuljetusta, muuttuneiden olosuhteiden vuoksi, mutta tällaisia pieniä muutoksia voitiin tehdä myös täytäntöönpanon yhteydessä. Joka tapauksessa, jos perustepäätös, jota täytäntöönpanoasia koskee, ei ole enää voimassa, täytäntöönpanoasia keskeytyy tai asiassa määrätty pakkotoimi ei enää päde. Tällöin vireille laitettu perustepäätöstä koskeva asia horjuttaa täytäntöönpanoasiaa.

Katkos Osassa tapauksista mainittiin päivä, jolloin hakija oli viimeksi tavannut lasta perustepäätöksen mukaisesti tai mainittiin, montako kuukautta edellisestä tapaamisesta

oli. Hakija mainitsevat katkokset tapaamisissa olivat 0-74 kuukauden pituisista. Katkoksen keskiarvona oli 3,1 kuukautta, ja katkos oli keskimäärin pidempi silloin, kun hakija syytti vieraannuttamisesta. Monesti katkos merkittiin aineistossa nollana, vaikka se olisi ollut yli kuukauden pituinen, sillä sen pituudesta ei ollut selkeää mainintaa.

Valvotut tapaamiset Lapsen ja etävanhemman tapaamiset voidaan määrätä järjestettävän valvottuina tai tuettuina, jos tulkitaan että se on lapsen edun mukaista. Tällöin lapsen oikeutta ylläpitää suhdetta etävanhempaansa kunnioitetaan, mutta tapaamisia rajoitetaan lapsen edun vuoksi lapseen kohdistuneen uhan, erityisen huolen tai tapaamisissa olleen pitkän tauon vuoksi. Valvotuissa tapaamisissa paikalla on etävanhemman lisäksi valvoja seuraamassa tapaamisten kulkua ja tuetuissa tapaamisissa tämä ulkopuolinen henkilö on käytettävissä tarpeen tullen. (Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2019)

Usein pyritään järjestelyn väliaikaisuuteen ja sillä autetaan lasta ja etävanhempaa tottumaan tapaamisiin. Tällöin tapaamiset määrätään porrastetusti pidemmiksi ja muuttuvat lopulta valvomattomiksi. Valvotuista ja tuetuista tapaamisista sekä vaihdoista tehdyt raportit toimivat usein todisteina täytäntöönpanoasioissa ja kertovat vanhempien toiminnasta tapaamistilanteissa sekä lasten reaktioista ja mielipiteistä etävanhempaa ja tapaamisia kohtaan.

Jos yksikin asiassa käsiteltävänä oleva epäonnistunut tapaaminen oli valvottu tai tuettu, oli ne määrätty täytäntöönpanokäsittelyn väliaikais määräyksessä tai sitten alkuperäisessä perustepäätöksessä, merkittiin tämä aineistoon. Tällaisia täytäntöönpanoasioita oli 75 eli 15,1 % kaikista asioista. Isien hakemat tapaamisoikeuden täytäntöönpanot koskivat harvemmin (noin yksi kuudesta) valvottuja tai tuettuja tapaamisia, kuin äitien hakemat (yksi neljästä), mutta ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä.

Aineistoa kerätessä ei kirjattu valvottuja tai tuettuja vaihtoja, koska silloin valvomisen aiheuttama epäluulo kohdistuu vanhempien väliselle suhteelle ja heidän kyvyilleen tehdä tapaamisen alussa ja lopussa tapahtuvasta vaihdosta mahdollisimman helppo ja konfliktiton lapselle.

Ajankohta Asioiden käsittelyn aloitusvuodet olivat 1999-2017 ja päätösvuodet 2000-2018. Eniten päätöksiä oli aineistossa vuosilta 2015-2017. Seitsemässä analyysin aineiston tapauksessa päivämäärää, jolloin asia laitettiin vireille, ei ollut tiedossa, jolloin myöskään käsittelyyn menneestä ajasta ei voitu laskea. Kaikkien asioiden kohdalla tiedettiin päätök-

sen päivämäärä.

Kesto Käsittely kesti yhdestä päivästä jopa 1780 päivään, joka on vajaa 5 vuotta, mutta keston keskiarvo oli 155 päivää eli noin viisi kuukautta. Noin puolet päätöksistä kestivät vähemmän kuin 127 päivää eli vähän yli 4 kuukautta.

Erityisen vaikeat asiat venyvät diagnoosien, olosuhdeselvitysten tai jatkuvien sovittelu-yritysten vuoksi. Käsittelyt, joissa järjestettiin sovittelu, olivat keskimäärin 1,6-kertaa pidempiä. Tulee kuitenkin muistaa, että analyysissa oli mukana vain tapaukset, jossa sovittelu epäonnistui, eli sovittelun sijaan epäonnistuneen sovittelun järjestäminen pidentää käsittelyä.

Kun hakijan hakemus hyväksyttiin ja täytäntöönpano määrättiin tehostetusti, täytäntöönpanoasian käsittely oli kestänyt keskimääräistä vähemmän aikaa (132 päivää) kuin silloin, kun hakemus hylättiin (170 päivää). Tapaukset, joissa hakija syytti vieraannuttamisesta, olivat keskimääräistä vaikeampia ja kestivät pidempään (175 päivää verrattuna 148 päivään).

Koska asian vireille tulemisen päivämäärät puuttuivat osasta tapauksista, regressioanalyysia varten käsittelyn kesto imputoitiin samalla menetelmällä, kuin täytäntöönpanoasian lasten ikien keskiarvo. Päivämäärien puuttuminen oletettiin olevan täysin satunnaista ja imputoinnissa käytettävä kestoja ennustavan lineaarisen regressiomallin selittäjinä käytettiin hakijan syytösten lukumäärää, vastaajan syytösten lukumäärää, oikeudenkäyntikuluja sekä sovittelun järjestämistä.

Oikeudenkäyntikulut Asianosaisten oikeudenkäyntikulut kävivät käytössä olevista asiakirjoista ilmi 417 tapauksessa ja ne laskettiin 212 tapauksessa molempien osapuolten oikeudenkäyntikulujen keskiarvosta, muulloin vain toisen oikeudenkäyntikuluista. Kulut korjattiin markoista euroiksi vuotta 2002 edeltävissä tapauksissa ja kaikki kulut inflaatiokorjattiin vuoden 2018 suhteen.

Kulujen keskiarvo oli 2568,47 euroa ja ne vaihtelivat muutamasta kymmenestä vajaan 13 000 euroon. Oikeudenkäyntikulut olivat keskimäärin 1000 euroa korkeampia, kun hakija syytti vastaajaa vieraannuttamisesta. Myös asiat, joissa oli järjestetty (epäonnistunut) sovittelu, tulivat kalliimmiksi. Molemmat selittyvät muun muassa sillä, että tapauksien käsittely kesti silloin kauemmin.

4.6 Vastaaajan kanta

Näiden muuttujien avulla pyrittiin kuvaamaan vastaajan oikeudenkäymistrategiaa ja kantaa tapaamisia kohtaan. Vastaaaja ei kuitenkaan aina tuonut suorasanaisesti esille, vastustiko hän tapaamisia vai kiistikö hän rikkomuksen. Tietoja tallennettaessa kriteerit ja tulkinnat mahdollisesti vaihtelivat vähän, niin aineiston vanhassa kuin uudessa osassa. Näiden asioiden vuoksi seuraavien muuttujien arvoihin tulisi suhtautua varauksella.

Kiistää Jos vastaaja kiisti tapaamisoikeuden rikkomuksen, mutta sanoi tapaamisten toteutumattomuuden johtuvan lapsen vastustuksesta, muuttuja sai arvon 0. Vastaaaja kiisti rikkomuksen, syytti siitä hakijaa tai jotain muuta tekijää, joka oli vastaajan vaikutusvallan ulkopuolella, esimerkiksi lapsen sairastumista, 160 tapauksessa (32,2 %).

Hakijalle voitokkaissa tapauksissa vastaaja kiisti rikkomuksen harvemmin kuin hakijalle tappiollisissa tapauksissa. Ero oli tilastollisesti merkitsevä. Jos vastaaja pystyy näyttämään, että tapaamisten epäonnistuminen ei johtunut hänestä, tapaamisoikeuden täytäntöönpano on perusteeton. Aineistossa tapaamisoikeuden rikkomuksesta ei ollut näyttöä tai kärkeä oikeus tulkitsi rikkomuksen hyvin pieneksi tai väärinkäsityksestä johtuneeksi 76 tapauksessa.

Vastustaa Vastaaaja vastusti perustepäätöksen mukaisia tapaamisia 250 tapauksessa (50,3 %). Näistä tapauksista suurin osa (161) oli hakijalle voitollisia. Vastaaaja ilmaisi, ettei vastustanut perustepäätöksen mukaisia tapaamisia 217 tapauksessa (43,7 %). Näistä tapauksista 125 tapauksessa hakija hävisi asian ja 92 tapauksessa hakija voitti. Ero on tilastollisesti merkitsevä.

Isät ja äidit vastustivat ja kannattivat perustepäätöstä suunnilleen yhtä usein. Vastaaajan vastustaessa perustepäätöksen mukaisia tapaamisia, lapset, joita asia koski, olivat keskimäärin nuorempia. Vastustaminen johtui usein eri syistä syntyneestä huolesta.

Vastaaajan vastustaessa tapaamisia hakija syytti tätä harvemmin vieraannuttamisesta, kuin tapauksissa, joissa vastaaja ei sanonut vastustavansa tapaamisia. Tämä voi osittain selittyä sillä, että vieraannuttamisesta syyttäessä lapset olivat myös keskimäärin vanhempia. Toisaalta, vieraannuttavaan toimintaan sopii rikkomuksen kiistäminen ja hakijan mustanmaalaaminen ja syyttäminen välinpitämättömyydestä, passiivisuudesta tai

muusta.

4.7 Syytökset

Vastaaajan vastustaessa tapaamisia tai puolustaessa tapaamisia vastustavan lapsen kantaa, hän usein perusteli tätä vastustusta ja tapaamisten haitallisuutta erilaisilla syytöksillä. Myös hakija syytti vastaajaa - yleensä lapsen vieraannuttamisesta ja manipuloinnista, mutta myös päihde- ja mielenterveysongelmista sekä väkivallasta.

Jos kyseessä oli syytös tai teko, josta tiedettiin jo ennen perustepäätöksen tekoa, käräjäoikeus sivuutti sen eikä välttämättä ottanut laisinkaan kantaa, oliko se totta. Tämän takia vanhan ja jo ennalta tunnetun syytöksen todeksi toteamista ei merkitty aineistoon, jos käräjäoikeus näki, ettei se vaikuttanut riittäen.

Eri syytöksiä määritelmät ilmenevät liitteenä olevista muuttujakriteereistä (Liite A).

Syytösten paljoudesta huolimatta käräjäoikeus totesi hakijan syytökset todellisiksi 37 tapauksessa (7,4 %) ja vastaajan syytökset 54 tapauksessa (10,9 %). Molemmat vaikuttivat tilastollisesti merkitsevästi lopputuloksen jakaumaan niin, että vanhemman toteen näytetyt syytökset johtivat useammin tämän vanhemman voittoon.

Syytöksiä toteen tuomitseminen ei välttämättä suoraan johtanut syytetyn tappioon. Esimerkiksi, 13 tapauksesta, joissa vastaajan syytös hakijan päihde- tai mielenterveysongelmasta todettiin todeksi, vastaaja voitti kymmenen. Jos hakija oli tehnyt muun vakavan rikkomuksen, kuten rikoksen tai ollut väkivaltainen jotakuta muuta kohtaan, näistä 33 tapauksesta vastaaja voitti 80 %. Toisaalta kaikissa tapauksissa, joissa käräjäoikeus totesi vastaajan tekemän syytöksen seksuaalisesta hyväksikäytöstä lasta kohtaan todeksi, hakija hävisi.

Vain yhdessä analyysin aineiston täytäntöönpanoasioista, jossa hakija syytti vastaajaa päihde- tai mielenterveysongelmista, syytös näytettiin todeksi. Tästä huolimatta hakija hävisi kyseisen täytäntöönpanoasian ja joutui myös korvaamaan oikeudenkäyntikulut. Tapaus kuului aineiston vanhaan osaan, eikä tallennetuista tiedoista ilmennyt selkeää syytä hakemuksen hylkäämiselle.

Lapset, joita asia koski, olivat keskimäärin vanhempia tapauksissa, joissa käräjäoikeus totesi jonkun hakijan syytöksen todeksi.

Taulukko 5: Hakijan ja vastaajan syytökset

	Hakijan		Vastaajan	
	Syytös	joista näytetty toteen	Syytös	joista näytetty toteen
Väkivalta	9 1,8 %	0	107 21,5 %	7 1,4 %
Seks. hyväksikäyttö	0	0	38 7,6 %	4 0,8 %
Vieraannuttaminen	142 28,6 %	26 5,2 %	7 1,4 %	1 0,2 %
Manipulointi	78 15,7 %	14 2,8 %	38 7,6 %	2 0,4 %
Päihde/mielenterveysong.	14 2,8 %	1 0,2 %	88 17,7 %	13 2,6 %
Kaappaus	6 1,2 %	1 0,2 %	20 4,0 %	2 0,4 %
Muu	20 4,0 %	0	202 40,6 %	33 6,6 %

Yleisimmät syytökset hakijalta olivat syytökset vieraannuttamisesta ja manipuloinnista. Vastaja syytti useimmin väkivallasta lasta kohtaan tai jostakin muusta rikkomuksesta, kuten esimerkiksi rikoksesta, väkivallasta tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä jotakuta toista kohtaan, kaltoinkohtelusta tai kyvyttömyydestä huolehtia lapsesta. (Taulukko 5)

Eri syytösten lukumäärä yhdessä täytäntöönpanoasiassa vaihteli välillä 0–9. Yli puolessa tapauksista syytöksiä oli korkeintaan yksi. Vastaja syytti 0–5 asiasta, hakija 0–4 asiasta. Täytäntöönpanoasian käsittelyssä tehtyjen syytösten lukumäärän ollessa korkea, myös oikeudenkäyntikulut olivat korkeita, varsinkin jos hakija syytti paljon. Yhden vanhemman eri syytöksien lukumäärän ollessa korkea, toisenkin eri syytöksien lukumäärä oli tapana olla.

Sovittelut olivat kanava syytöksien esille tuomiselle mutta myös tapa selvittää vanhempien välisiä epäluuloja. Asioissa, joissa oli järjestetty sovittelu (joka oli epäonnistunut), vastaja sekä hakija syyttivät enemmän toista osapuolta eri asioista. Täytäntöönpanoasioiden äitivastajat esittivät enemmän syytöksiä kuin isävastajat.

Regressioanalyysia varten havainnot vieraannuttamis- ja manipulointisyytöksistä yhdistetään yhden muuttujan alle. Havaintoja kaappaussyytöksistä oli vähän, joten se yhdistettiin regressioanalyysia varten samaan muuttujaan väkivallan ja seksuaalisen hyväksikäytön kanssa. Tämä jaottelu johtuu siitä, että edelliset kolme ovat yleisesti tuomittaviksi koettuja tekoja, jotka kohdistuvat suoraan lapseen. Päihde- ja mielenterveysongelmat sekä muut syytökset kohdistuivat useammin asianosaisen elämäntapoihin, kykyihin, tai muihin ihmisiin kohdistuviin tekoihin.

Vieraannuttaminen ja manipulointi Vieraannuttamisesta mainittiin vaihtelevasti päätöksissä ja sen liitteissä. Joskus vieraannuttavaa toimintaa kuvailtiin tarkasti, välillä nimeämättä sitä vieraannuttamiseksi, joskus taas siitä puhuttiin vain termillä vieraannuttaminen. Lisäksi joskus vieraannuttamisesta puhuttiin manipulointina tai toisinpäin, eikä toimintaa aina kuvailtu tarkemmin jolloin jäi epäselväksi, käytettiinkö termiä kyseisessä asiayhteydessä oikein. Samat haasteet nousivat esiin manipuloimissyytöksiä tallennettaessa. Lisäksi, koska manipulointisyytöksiä ei kirjattu ylös aineiston keräämisen alusta asti, 51 havainnosta tieto puuttuu. Tämän vuoksi syytökset samanlaisesta toiminnasta voivat toisessa havainnoissa näkyä vieraannuttamisena ja toisessa manipulointina.

Sekä hakija että vastaaja syyttivät vieraannuttamisesta, vaikka yleensä vieraannuttajana on lähivanhempi, jolla on enemmän vaikutusvaltaa lapseen (Taulukko5). Jos vastaaja oli käräjäoikeuden mukaan vieraannuttanut lasta, 80,8 % näistä 26 tapauksesta hakija voitti.

Hakijan syyttäessä manipuloinnista, asia päättyi useammin hakijan häviöön kun voittoon, kun taas hakijan voittoja oli enemmän, kun syytöstä ei oltu tehty. Vastajan manipuloimissa hakija voitti melkein aina, hakijan manipuloimissa yksi tapaus päättyi hakijan häviöön, toinen voittoon.

Vastajaa syytettiin vieraannuttamisesta 45 % tapauksista, joissa lapsi vastusti tapauksia, kun taas muulloin syytöksiä oli noin neljäsosassa tapauksista. Lapset olivat keskimäärin vanhempia, kun hakija syytti vieraannuttamisesta tai manipuloinnista.

Vieraannuttamissyytöksiä tehtiin keskimäärin uudemmissa tapauksissa. Asioiden, joissa hakija oli syyttänyt vieraannuttamisesta, aloitus- ja lopetusvuoden keskiarvo oli 2014, kun muulloin se oli 2010-2011. Tieto vieraannuttamisesta on levinnyt vuosien mittaan ja vieraannuttamisesta on tullut tunnetumpi ilmiö.

Sekä hakija että vastaaja syyttivät toista vanhempaa useammin väkivallasta, jos haki-

ja syytti vastaajaa vieraannuttamisesta. Hakijaan kohdistuvat vieraannuttamissytykset olivat yleisempiä, kun vastaajaakin oli syytetty vieraannuttamisesta.

Syytökset ja hakijan sukupuoli Vain vastaajana olevat äidit syyttivät lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Ero oli tilastollisesti merkitsevä Fisherin eksaktin testin perusteella, samoin kuin siinä, miten vastaaja syytti hakijaa päihde- tai mielenterveysongelmista: vajaata kolmasosaa äitihakijoista syytettiin tästä. Vastaajat, jotka olivat isiä, syyttivät useammin vieraannuttamisesta, kaappauksesta tai ”muista” asioista, verrattuna vastaajiin, jotka olivat äitejä (53 % verrattuna 41 %). Toteennäytetyksi oltiin todettu vain äidin lasten kaappaaminen oli täytöntöönpanoasian hakijana isä tai äiti.

Vieraannuttamissytykset eivät korreloineet sukupuolen kanssa tilastollisesti merkitsevästi, mutta hakijana olevaa äitiä syytettiin useammin manipuloinnista.

4.8 Sovittelu

Sovittelu järjestettiin 73,4 % riitaisiksi jääneistä tapaamisoikeuden täytöntöönpanoasioista, eli 365 tapauksessa. Lisäksi suurin osa tapaamisoikeuden täytöntöönpanoasioista päättyy sovintoon (Huotelin, 2017). Asia pyritään siis melkein aina ratkaisemaan sovinnollisesti, koska se nähdään usein lapsen edun mukaisena. Sovittelua järjestetään harvemmin kun kyseessä on vanhemmat, joilla on ollut aikaisemmin täytöntöönpanoasia vireillä. Kaikissa aineiston tapauksissa, joissa haettiin myös vanhaa uhkasakkoa maksettavaksi, sovittelua ei järjestetty.

Myötävaikuttaminen tapaamisiin Tieto vastaajan myötävaikuttamisesta tuleviin tapaamisiin kirjattiin ylös, jos asiassa oli toimitettu sovittelu ja sovittelija oli kirjannut tulkintansa. Puuttuvia tietoja myötävaikuttamisesta vastaisuudessa oli aineistossa 253, joista 121 oli sellaisia, joissa oli järjestetty sovittelu. Usein sovittelijan kertomuksissa oli kuitenkin varattu tälle tulkinnele oma osionsa ja sovittelija mahdollisesti myös merkitsi perustelut tulkinnele.

Joissakin tapauksissa vastaajan tulkittiin myötävaikuttavan, vaikka vastaaja oli tuonut esille joitakin ehtoja myötävaikuttamiselle, kuten muutoksia paikkaan, jossa vaihto tapahtuu, ja joskus samanlaisten ehtojen vuoksi oltiin merkitty, ettei vastaaja tulisi myötävaikuttamaan perustepäätösten mukaisiin tapaamisiin. Sovittelijat siis tulkitsivat ja

määrittelivät myötävaikuttamisen eri tavalla, jonka vuoksi muuttujan havainnoissa on jonkinlaista päällekkäisyyttä.

Vastaaajista 132 (26,6 %) ei tule sovittelijan mukaan vastaisuudessa myötävaikuttamaan tapaamisiin. Hakijan voittojen osuus oli silloin tilastollisesti merkitsevästi suurempi.

Lapsen tahdon tulkinta Tieto sovittelijan käsityksestä lapsen tahdon kypsyudesta ja perusteellisuudesta kirjattiin ylös vain aineiston uuden osan osalta ja vain, jos sovittelijan tai muun asiantuntijan, kuten esimerkiksi sosiaalityöntekijän, kuraattorin tai psykologin kanta lapsen mielipiteen kypsyys tuli ilmi sovittelijan kertomuksesta tai käräjäoikeuden päätöksestä.

Lapsi tulkittiin tarpeeksi kehittyneeksi ja kypsäksi, jotta hänen mielipiteensä tulisi ottaa huomioon, 81 tapauksessa (16,3 %). Lapsen kanta tulkittiin huonosti perustelluksi, mahdollisesti vastaajan vaikutuksen alaiseksi tai muuten lapsen kehitystason perusteella sellaiseksi, ettei sen tulisi vaikuttaa päätökseen 47 tapauksessa (9,5 %).

Vertailtaessa vain havaintoja, joissa lapsi on ilmaissut jotenkin tahtoaan ($n = 157$), tulkinna jakautumista lapsen eri mielipiteiden mukaan muodostetuissa ryhmissä vaihteli seuraavasti: Lapsen tahtoessa perustepäätöksen mukaisia tapaamisia oli yleisempää, että mielipide tulkittiin kypsäksi (68,0 %). Jos lapsi vastusti tapaamisia, noin puolet mielipiteistä tulkittiin kypsiksi. Sovittelija totesi useammin ettei lapsen mielipide ollut kyllin kypsä, kehittynyt tai perusteltu niissä täytäntöönpanoasioissa, joissa hakija syytti vastaajaa vieraannuttamisesta.

Asian tulkinta Sovittelija ilmaisi usein kertomuksensa lopuksi kantansa siitä, miten riita-asian kanssa kannattaisi edetä. Joskus lopetus oli hyvin sovinnollinen, eikä ollut kummankaan vanhemman lausunnon puolella. Toisinaan sovittelija ilmaisi mielipiteensä siitä, tulisiko tapaamisoikeutta muuttaa, olisiko parempi lopettaa tapaamiset kokonaan vai tulisiko hakijan hakemus hyväksyä. Tieto tästä sovittelijan tulkinnasta kirjattiin ylös jälleen vain aineiston uuden osan osalta ja vain, jos sovittelu oli järjestetty ja sovittelijan kertomus oli luettavissa tai kanta kävi ilmi käräjäoikeuden päätöksen perusteluista. Tämän vuoksi puuttuvia tietoja tämän muuttujan kohdalla on 300.

Sovittelija oli vastaajan puolella 62 tapauksessa (12,5 %) ja hakijan puolella 82 tapauksessa (16,5 %). Sovittelijan kanta oli valtaosassa tapauksia samansuuntainen oikeuden

päätöksen kanssa.

4.9 Lopputulos

Kun erotellaan niin, että täytäntöönpano tehostetusti on hakijan voitto ja hakemuksen hylkääminen tai täytäntöönpano ”sanallisesti” ilman pakkotoimia on hakijan häviö, 497 tapauksesta 224 (45,1 %) oli hakijan häviöitä ja 273 hakijan voittoja (54,9 %).

Harvinaisin lopputulos on nouto tai noudon uhka, joka on määrätty seitsemässä tapauksessa (1,4 %). Tämä johtuu siitä, että tarkoituksena on valita lievin toimivana pidetty pakkokeino, joka on ollut niin sanottu sanallinen täytäntöönpano 5,0 % tapauksista ja uhkasakko kertaluontoisena tai juoksevana 53,5 % tapauksista. Täytäntöönpanolle ei ole nähty olevan tarvetta 40,0 % tapauksista. (Taulukko 6)

Isien hakemuksista 56,0 % päättyi täytäntöönpanoon tehostetusti, äitien hakemuksista 48,6 %, mutta erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Täytäntöönpanoasioista, joita hakivat äidit, 44,3 % päättyivät niin, että hakemus hylättiin täysin, eikä täytäntöönpanoa tehty edes ”sanallisesti” ilman pakkotoimia. Isillä näin päättyi 39,3 % tapauksista.

Taulukko 6: Käräjäoikeuden päätös täytäntöönpanosta ja oikeudenkäyntikuluista

Lopputulos	Lukumäärä	Lopputulos	Lukumäärä
Hylätty	199 (40,0%)	Hakija korvaa kaiken	61 (12,3%)
Ei tehostetusti	25 (5,0%)	Hakija korvaa osan	16 (3,2%)
Tehostetusti: uhkasakko	266 (53,5%)	Kumpikaan ei korvaa	289 (58,1%)
Tehostetusti: nouto	7 (1,4%)	Vastaaaja korvaa osan	31 (6,2%)
		Vastaaaja korvaa kaiken	100 (20,1%)

Oikeudenkäyntikulut Vaikka kyseessä on riita-asia, kumpikaan ei korvannut toisen oikeudenkäyntikuluja 289 tapauksessa, eli 58,1% kaikista. Näin merkittiin myös jos ainakin voittaneen osapuolen oikeudenkäyntikulut jäivät valtion vahingoksi, eikä hävinneen osapuolen tarvinnut korvata niitä valtiolle tai jos ei oltu tehty oikeudenkäyntikuluja koskevia vaatimuksia, jonka takia niiden korvaamisesta ei päätetty.

Äidin hakiessa tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa, kumpikaan ei joutunut korvaamaan toisen oikeudenkäyntikuluja 67,1 % tapauksista, isien hakiessa 56,7 %. Tämä melkein

11 % ero ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä. Voittajan oikeudenkäyntikulujen korvaaminen oli harvinaisempaa myös, kun asiassa oli järjestetty sovittelu (37,3 % verrattuna 54,5 %).

Lopputulos ja kulujen korvaus (neliporrasmuuttuja) Muuttuja, jota tutkimuksessa pyritään mallintamaan, kuvaa hakijan voittoa ja häviötä ottaen huomioon sen, miten oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta on määrätty. Sen voidaan nähdä kertovan rikkomusten räikeydestä sekä siitä, miten perusteltuna hakemusta pidettiin.

Taulukko 7: Neliportainen tulos

Hakemus...	Lukumäärä
hyväksyttiin, ja vastaaja korvasi oikeudenkäyntikulut	130 (26,2 %)
hyväksyttiin, mutta oikeudenkäyntikulut omina vahinkoina	143 (28,8 %)
hylättiin, mutta oikeudenkäyntikulut omina vahinkoina	146 (29,4 %)
hylättiin, ja hakija korvasi oikeudenkäyntikulut	77 (15,5 %)

Kuten aineiston kuvauksen poikkeuksellisista tapauksista (osio 3.3.1) kävi ilmi, yhdessä päätöksessä täytäntöönpanoa ei toimitettu tehostetusti, vaan vastaaja velvoitettiin sanallisesti seuraamaan sitä jatkossa, mutta vastaaja joutui korvaamaan osan hakijan oikeudenkäyntikuluista. Tämä päätös jäi neliporras-muuttujan asteikon ulkopuolelle.

Kun hakija voitti, noin puolessa (52,4 %) tapauksista hävinneen (vastaaja) ei tarvinnut korvata hakijan oikeudenkäyntikuluja. Toisaalta, kun vastaaja voitti, tämä korvausvaatimusten hylkääminen oli hiukan yleisempää, ja hakija ei korvannut vastaajan oikeudenkäyntikuluja 65,5 % näistä tapauksista. (Taulukko 7) Hakijan hävitessä käräjäoikeus perusteli usein, että korvaamaan velvottaminen olisi kohtuutonta, koska hakija ei voinut esimerkiksi tietää lapsen vastustavan tapaamisia ilman asian laittamista vireille, tai koska asia oli selkeästi merkityksellinen hakijalle. Sen sijaan, jos vastaaja hävisi asian, se johtui siitä että oli tapahtunut tapaamisoikeuden rikkomus, jonka syy nähtiin olevan vastaajassa.

Vanha uhkasakko Jos hakija haki vain vanhaa uhkasakkoa maksettavaksi, asia ei kuulunut analyysin aineistoon, mutta jos sen lisäksi haettiin uutta tapaamisia turvaavaa toimenpidettä, sekä uuden toimenpiteen että vanhan uhkasakon osalta päätökset kirjattiin ylös. Analyysin aineistossa vanhaa uhkasakkoa haettiin maksettavaksi uuden uhkasakon

tai noudon uhan ohella 10 tapauksessa (2 %). Näistä kaikissa vanha uhkasakko määrättiin maksettavaksi ja kaikissa näissä myös hakijan hakemus uudesta pakkokeinosta hyväksyttiin.

Tapaamisten jatkuminen Yksi aineiston uuden osan uusista muuttujista on kolmiportainen muuttuja, josta selviää jatkuvatko tapaamiset todennäköisesti. Muuttuja saa arvon 1, kun käräjäoikeus määrää täytäntöönpanon tehostetusti, arvon 2, kun rikkomusta ei ole tapahtunut tai se oli pieni, jolloin täytäntöönpanoa ei määrätä, mutta perustepäätös on yhä voimassa ja täytäntöönpanokelpoinen. Arvon 3 muuttuja saa silloin, kun perustepäätös on nähty lapsen edun vastaisena, lapsen vahvan vastustuksen tai muuttuneiden olosuhteiden vuoksi, jolloin se ei ole enää täytäntöönpanokelpoinen. Koska tämä muuttuja on uusi, se kattaa analyysin aineistosta vain 59,0 % eli 293 havaintoa.

Taulukko 8: Tapaamisten jatkuminen

Perustepäätöksen mukaiset tapaamiset...	Lukumäärä
jatkuvat, määrättiin tehostettu täytäntöönpano	164 (33,0 %)
jatkuvat todennäköisesti	69 (13,9 %)
eivät enää jatku	60 (12,1 %)

Suurimmassa osassa aineiston uuden osan tapauksista tapaamiset tulevat yhä jatku-
maan, koska käräjäoikeus ei nähnyt niitä lapsen edun vastaisina. Tapaamisia saatettiin
tosin muuttaa esimerkiksi väliaikaisesti valvotuiksi tai niin, että viikonlopputapaamiset
alkaisivat vasta myöhemmin. Vähän yli viidessäosassa tapauksista tapaamiset päättyivät
tai ainakaan perustepäätös ei ollut enää täytäntöönpanokelpoinen. (Taulukko 8)

Valittaminen Jotkut käräjäoikeudet merkitsivät asiakirjoihin, jos päätöksistä oli va-
litettu, mutta kaikkien päätöksiä asiakirjoista tätä ei selvinnyt. Osa käräjäoikeuksista
myös toimitti asiakirjojen ohessa listan hovioikeuteen edenneistä päätöksistä, ja joskus
tieto valituksesta selvisi, jos päätöksen liitteille oli tarvetta, mutta niitä pyydettyäessä
selvisi, että ne olivat lähteneet hovioikeuteen. On kuitenkin todennäköistä, että jotkut
valitukset ovat jääneet merkitsemättä. Aineiston päätöksistä 22,1 %:sta valitettiin. Vali-
tuksen saattoi tehdä täytäntöönpanoasian voittaja, jolloin se koski usein oikeudenkäynti-
kulujen korvaamista, tai häviäjää, jolloin se koski joko päätöstä täytäntöönpanosta, oikeu-
denkäyntikulujen korvaamisesta tai molempia. Valituksen syy ei aina tullut asiakirjoista

ilmi, eikä myöskään se, oliko valituksen tekijä hävinnyt tai täytäntöönpanoasian osalta voittanut osapuoli, hakija tai vastaaja.

Fisherin eksaktin testin perusteella tilastollisesti merkitsevästi useammin valituksia tehtiin kun vastaaja joutui korvaamaan hakijan oikeudenkäyntikulut.

5 Kertymä-logit-regressioanalyysi

Regressioanalyysia käytetään selittävien muuttujien ja selitettävän muuttujan välisen suhteen selvittämiseen. Lopputuloksena on malli, joka kuvaa miten muutos ensimmäisessä on yhteydessä toisen muutokseen. Ilmiön kuvaamisen lisäksi mallilla voidaan ennustaa uusia havaintoja.

Logistisessa regressioanalyysissa dikotomisen vastemuuttujan arvon todennäköisyyttä ennustetaan logit-muunnoksen kautta. Jotta logistisen regressiomallin logit-muunnosta voitaisiin soveltaa useamman luokan järjestysasteikolliselle muuttujalle, yksittäisten vastemuuttujan luokkien tapahtumatodennäköisyyden sijaan mallinnetaan kumulatiivista tapahtumatodennäköisyyttä, eli kertymätodennäköisyyttä. Tällöin luokat jaetaan kahteen ryhmään: ensimmäisiin luokkiin tarkasteltavaan luokkaan asti, ja sitä seuraaviin luokkiin.

Kertymätodennäköisyydet kuvaavat todennäköisyyttä, että havainto kuuluu johonkin ensimmäisistä luokista tai tarkasteltavaan luokkaan. Tässä tutkielmassa kertymätodennäköisyys voidaan laskea esimerkiksi sille, että hakija ainakin voittaa, tai ei ainakaan joudu maksamaan vastaajan oikeudenkäyntikuluja. Mallin regressiokertoimista laskettavien kertymävetosuhteiden avulla mallin parametrien vaikutuksien kuvailu yksinkertaistuu ja erilaisten selittäjien sekä mallien vertailu on myös mahdollista.

5.1 Malli

5.1.1 Kertymätodennäköisyys

Mallin järjestysasteikollinen vastemuuttuja Y voi saada arvon $1, 2, \dots, c$, eli muuttujalla on c luokkaa. Havaintoja on yhteensä n ja luvut n_1, n_2, \dots, n_c kuvaavat havaintojen lukumäärää näissä eri luokissa, jolloin $n = \sum_{j=1}^c n_j$. Todennäköisyys tapahtumalle $Y = j$ on π_j .

Muuttujan Y kertymätodennäköisyys, eli todennäköisyys, että vastemuuttuja saa korkeintaan arvon j eli jonkun arvoista $(1, \dots, j)$, on $F_j = P(Y \leq j) = \pi_1 + \pi_2 + \dots + \pi_j$ kun $j = 1, 2, \dots, c - 1$. Mitä suurempi järjestysasteikon luokka j valitaan, niin sitä suurempi kertymätodennäköisyys on huolimatta siitä, miten harvinaisia asteikon loppupään havainnot olisivat. Kun j kasvaa kohti viimeistä luokkaa, kertymätodennäköisyys kasvaa

kohti ykköstä, eli varmaa, koska kaikki havainnot sisältyvät johonkin vastemuuttujan luokista. (Agresti, 2010 s. 9.)

Tapahtuman vetokerroin (tunnetaan myös nimellä riski, vedonlyöntikerroin, *odds*) on tapahtuman todennäköisyys jaettuna vastatapahtuman todennäköisyydellä. Kertymätodennäköisyyksien vetokerroin, eli kertymävetokerroin, on silloin

$$\frac{P(Y \leq j)}{P(Y > j)} = \frac{P(Y \leq j)}{1 - P(Y \leq j)}.$$

5.1.2 Kertymä-logit-malli

Kertymä-logit-mallissa käytetään kertymätodennäköisyyden logit-muunnosta, eli kertymävetokertoimen luonnollista logaritmia:

$$\text{logit}[P(Y \leq j)] = \log \frac{P(Y \leq j)}{(1 - P(Y \leq j))} = \frac{\pi_1 + \pi_2 + \dots + \pi_j}{\pi_{j+1} + \pi_{j+2} + \dots + \pi_c},$$

jossa $j = 1, \dots, c - 1$ (Agresti, 2010 s. 44).

Selittävät muuttujat $\mathbf{x}' = (x_1, x_2, \dots, x_p)$ selittävät lineaarisesti vastemuuttujan Y logit-muunnosta. Kertymätodennäköisyyksiä yksittäisille havainnoille voidaan mallintaa havainnolle i ehdolla \mathbf{x}_i :

$$\text{logit}[P(Y \leq j \mid \mathbf{x}_i)] = \alpha_j + \beta_1 x_{i1} + \dots + \beta_p x_{ip} = \alpha_j + \boldsymbol{\beta}' \mathbf{x}_i$$

jossa $j = 1, \dots, c - 1$ (s. 46).

Mallissa vektori $\boldsymbol{\beta}' = (\beta_1, \dots, \beta_p)$ muodostuu kaikkien mallin muuttujien regressioker-toimista. Mallin vakio α_j on eri jokaiselle vastemuuttujan luokalle j . Vakiot α_j kasvavat sitä mukaa mitä suuremmasta luokasta j on kyse, sillä myös useampia luokkia sisältä kertymätodennäköisyys kasvaa ja logit-muunnos on kasvava funktio.

Mallista voidaan kirjoittaa tapahtuman ehdollinen todennäköisyys seuraavasti:

$$P(Y_i \leq j \mid \mathbf{x}_i) = \frac{\exp(\alpha_j + \boldsymbol{\beta}' \mathbf{x}_i)}{1 + \exp(\alpha_j + \boldsymbol{\beta}' \mathbf{x}_i)} \quad (\text{s. 47.})$$

5.1.3 Selittäjien vaikutus

Mallin selittävät muuttujat voivat olla jatkuvia, järjestysasteikollisia tai luokitteluasteikollisia. Seuraavaksi esitellään kertymävetosuhde, selittäjien vaikutuksiin liittyvä verrannollisten vetokertoimien oletus ja lopulta esitetään, miten kunkin eri tyyppin muuttuja näkyy ja vaikuttaa mallissa.

Kertymävetosuhde Kertymävetokertoimesta voidaan laskea logistinen kertymävetosuhde (*cumulative log odds ratio*), jonka avulla mallin regressiokertoimia $\boldsymbol{\beta}$ voi tulkita. Muuttujan x_i arvoille a ja b pätee

$$\begin{aligned} \text{logit}[P(Y \leq j \mid X_i = b)] - \text{logit}[P(Y \leq j \mid X_i = a)] &= \beta_i(b - a), \\ \text{jossa } j &= 1, \dots, c - 1. \quad (\text{Agresti, 2010 s. 50.}) \end{aligned}$$

Tästä voidaan johtaa kertymävetosuhde

$$\frac{P(Y \leq j \mid X_i = b)P(Y > j \mid X_i = a)}{P(Y > j \mid X_i = b)P(Y \leq j \mid X_i = a)} = \exp[\beta_i(b - a)].$$

Se kertoo, kuinka paljon vastemuuttujan tapahtuman vetokerroin muuttuu aikaisemmasta silloin, kun selittävän muuttujan arvo muuttuu arvosta a arvoon b . Kun arvojen erotus on 1, eli $b = a + 1$, kertymävetosuhde $\exp \beta_i$ kuvaa muutosta tapahtuman vetokertoimessa, eli tapahtuman todennäköisyyden ja vastatapahtuman todennäköisyyden suhteessa, muuttujan x_i arvon kasvaessa yhdellä.

Oletus verrannollisista vetokertoimista Jos kertymä-logit-mallille pätee, että kaikilla $j = 1, \dots, c - 1$ tapahtuman $Y \leq j$ vetokerroin ehdolla l verrattuna vetokertoimeen ehdolla k on $\exp[\beta(l - k)]$ -kertainen, sitä kutsutaan verrannollisten vetokertoimien malliksi (*proportional odds model*). Tämä tarkoittaa, että selittävien muuttujien havaintojen

välinen etäisyys ja logistinen kertymävetosuhte ovat suoraan verrannollisia kaikille vastemuuttujan luokkien $j = 1, \dots, c - 1$ kertymätodennäköisyysyhtälöille. (Agresti 2010, s. 53)

Jos vetokertoimet eivät ole verrannollisia, yhdelle selittäjälle on olemassa useampi parametri niin, että eri vastemuuttujan luokalle on eri regressiokertoimen. Toisinsanoen, kun $k \neq l$, näitä vastemuuttujan luokkia k ja l vastaavien mallien regressiokertoimet $\beta_k = (\beta_{1k}, \dots, \beta_{pk})$ ja $\beta_l = (\beta_{1l}, \dots, \beta_{pl})$ ovat myös erisuuret. (s. 75.)

Oletus verrannollisista vetokertoimista on hyödyllinen, koska se yksinkertaistaa mallia: jokainen muuttuja vaatii vain yhden parametrin läpi kaikkien vastemuuttujan luokkien. Oletusta voi testata vertaamalla yksinkertaista verrannollisten vetokertoimien mallia ei-verrannollisten vetokertoimien malliin, eli malliin, jossa regressiokertoimet ovat joka vastemuuttujan luokalle erit. (Agresti 2013, s. 306-307) Testaamisessa voi käyttää uskottavuusosamäärätestiä. (Agresti 2018, s. 177.)

Agresti (2013, s.307) neuvoo, ettei oletusta verrannollisista vetokertoimista kannata automaattisesti hylätä testin pienen p -arvon takia. Ero yksinkertaisen mallin regressiokertoimien ja monimutkaisemman mallin regressiokertoimien välillä voi olla pieni.

Jos verrannollisten vetokertoimien malli sopii ilmiön kuvaamiseen huonosti, on olemassa useita tapoja korjata tilanne. Yksi niistä on selittäjien ja interaktiomuuttujien lisääminen niin, että selittäjien vaikutukset samanlaistuvat kaikissa vastemuuttujan luokissa. Toinen vaihtoehto on toisen linkkifunktion kokeileminen. Näiden keinojen lisäksi verrannollisten vetokertoimien oletuksen voi rajata pätemään vain osaan selittäjistä. (Agresti 2013, s. 307.)

Jatkuva selittävä muuttuja Jatkuvan selittäjän vaikutusta havainnollistaakseni esitelen kertymä-logit-mallin, jossa on vain yksi selittävä muuttuja x , joka on jatkuva:

$$\text{logit}[P(Y \leq j \mid x_i)] = \alpha_j + \beta x_i, \text{ jossa } j = 1, \dots, c - 1.$$

Regressiokerroin β vaikuttaa kaikilla $j = 1, \dots, c - 1$ samalla tavalla ja mallien käyrät ovat saman muotoisia, mutta sijoittuvat hiukan eri kohtaan ja saavat erilaisia arvoja mallin vakioiden $\alpha_1, \dots, \alpha_{c-1}$ vuoksi. (Agresti, 2010 s. 47) Regressiokertoimen itseisarvon suuruus kertoo muuttujan x vaikutuksen voimakkuudesta ja näkyy funktion todennäköi-

syyttä kuvaavien käyrien jyrkkyydessä.

Kun regressiokerroin β on 0, kertymätodennäköisyys riippuu vain kyseisen luokan vakio-kertoimen arvosta, jolloin luokkien $j = 1, \dots, c - 1$ kertymätodennäköisyysfunktioiden käyrät ovat muuttujan x suhteen kuvattuna horisontaaleja viivoja.

Koska kertymätodennäköisyysfunktiot ovat vakioita lukuunottamatta identtisiä, luokan k ($k > j$) kertymätodennäköisyys ehdolla, että selittävän muuttujan arvo on x , on

$$P(Y \leq k \mid x) = P\left(Y \leq j \mid x + \frac{\alpha_k - \alpha_j}{\beta}\right) \text{ (s. 48).}$$

Luokitteluasteikollinen selittävä muuttuja Luokitteluasteikollinen r luokan selittävä muuttuja x näkyy mallissa $r - 1$ indikaattorimuuttujana. Kun selittävän muuttujan arvo on i , indikaattorimuuttuja z_i saa arvon 1 ja muuten $z_i = 0$. Tällöin voidaan malli ehdolla $x = i$ kirjoittaa myös niin, että siihen sisältyy vain selittäjän arvoa i vastaavan indikaattorimuuttujan z_i regressiokerroin:

$$\text{logit}[P(Y \leq j \mid x = i)] = \alpha_j + v_1 z_1 + v_2 z_2 + \dots + v_{r-1} z_{r-1} = \alpha_j + v_i.$$

$$\text{jossa } j = 1, \dots, c - 1 \text{ (Agresti, 2010 s. 50-51).}$$

Selittävän muuttujan luokan i regressiokertoimesta lasketusta vetokertoimesta nähdään, miten paljon tapahtuman todennäköisyys kasvaa, kun havainto sisältyy kyseiseen luokkaan, suhteessa siihen, kun havainto sisältyy johonkin muuhun muuttujan x luokista.

Järjestysasteikollinen selittävä muuttuja Siitä huolimatta, että kyseessä ei ole jatkuva muuttuja, järjestysasteikollisen selittävän muuttujan luokat on usein järkevämpää sisällyttää malliin yhden muuttujan muodossa. Tällöin regressiokerroin kuvaa selittävän muuttujan u järjestysasteikolla tapahtuvan kasvun tai laskun vaikutusta vastemuuttujaan.

Malli silloin, kun järjestysasteikollisen selittävän muuttujan u eri luokat ovat u_1, \dots, u_r ja u saa arvon u_i , on

$\text{logit}[P(Y \leq j \mid u = u_i)] = \alpha_j + \beta u_i$, jossa $j = 1, \dots, c - 1$. (Agresti, 2010 s. 50.)

5.1.4 Mallin parametrien estimointi

Aineistoon sopivien parametrien estimointiin voidaan käyttää suurimman uskottavuuden menetelmää. (Agresti, 2010 s. 58) Pyrkimyksenä on estimoida parametrien, eli vakioiden $\alpha = (\alpha_1, \dots, \alpha_{j-1})$ ja selittäjien $\mathbf{x}' = (x_1, \dots, x_p)$ regressiokertoimien $\beta = (\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_p)$ arvot. Menetelmässä mallin uskottavuusfunktio lasketaan log-uskottavuusfunktio ja se derivoidaan parametrien suhteen. Parametrien suurimman uskottavuuden estimaatit ratkaistaan maksimoimalla logistisen uskottavuusfunktion numeerisesti.

Uskottavuusfunktio on mallin todennäköisyysfunktio kerrottuna vain aineiston havainnoista riippuvalla funktiolla $c(\mathbf{y})$. Kertymä-logit-mallin kohdalla todennäköisyysfunktio on n riippumattoman havainnon multinomijakauman pistetodennäköisyysfunktio. Funktio muodostetaan vastemuuttujasta tehtyjen indikaattorimuuttujien avulla: Muuttuja y_{ij} saa arvon 1, kun havainto i kuuluu luokkaan j , toisinsanoen $y_i = j$. Muuten muuttuja y_{ij} saa arvon 0. Tällöin $\pi_j(\mathbf{x}_i)$ on todennäköisyys tapahtumalle $y_i = j$ ehdolla \mathbf{x}_i .

Uskottavuusfunktioksi saadaan:

$$L(\alpha_j, \beta) = \prod_{i=1}^n \left[\prod_{j=1}^c \pi_j(\mathbf{x}_i)^{y_{ij}} \right] = \prod_{i=1}^n \left\{ \prod_{j=1}^c \left[P(Y \leq j \mid \mathbf{x}_i) - P(Y \leq j-1 \mid \mathbf{x}_i) \right] \right\},$$

josta lasketaan log-uskottavuusfunktio:

$$\begin{aligned} l(\alpha_j, \beta) &= \log(L(\alpha_j, \beta)) \\ &= \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^c y_{ij} \log \left(\frac{\exp(\alpha_j + \beta' \mathbf{x}_i)}{1 + \exp(\alpha_j + \beta' \mathbf{x}_i)} - \frac{\exp(\alpha_{j-1} + \beta' \mathbf{x}_i)}{1 + \exp(\alpha_{j-1} + \beta' \mathbf{x}_i)} \right) \quad (\text{s. 58}). \end{aligned}$$

Suurimman uskottavuuden estimaatit ($\hat{\alpha}_j$ ja $\hat{\beta}$) voidaan ratkaista iteratiivisilla menetelmillä, kuten Fisherin scoring -menetelmällä. Log-uskottavuusfunktion konkaaviuden vuoksi iteratiiviset menetelmät suppevat nopeasti suurimman uskottavuuden estimaatteihin jos ne ovat äärellisiä ja olemassa. (Agresti 2010, s. 121.)

5.2 Mallin valinta

Ilmiötä mahdollisimman hyvin kuvaavan mallin rakentamisessa tärkeää on niin oleellisten muuttujien valitseminen kuin niiden muodostaman mallin arviointi ja vertailu toisiin mahdollisiin malleihin. Muuttujien valinnassa käytetään aiheen tuntemusta ja teoriaa tutkittavasta ilmiöstä kun taas mallin arvioinnissa ja vertailussa valittuja mittareita ja tilastollisia testejä erilaisia nollahypoteeseja vastaan.

Muuttujista pyritään valitsemaan ne, joilla on tilastollisesti merkitsevä vaikutus vaste-muuttujaan tai jotka jollakin muulla kriteerillä parantavat mallia. Mallin sopivuutta, ennustuskkyä sekä oletuksien pätevyyttä arvioidaan. Seuraavaksi kuvaillaan menetelmät, joiden tuloksena syntyneet mallit esitellään seuraavassa luvussa.

5.2.1 Selittäjien karsinta

Kun on valikoitu malliin mahdollisesti sopivia selittäviä muuttujia, niistä valitaan ne, joiden vaikutus vastemuuttujan arvoon on tilastollisesti merkitsevä tai jotka muun kriteerin perusteella selittävät ilmiötä tarpeeksi hyvin. Muuttujien valinta voidaan tehdä esimerkiksi taaksepäin askeltavalla (*backward elimination*) tai eteenpäin askeltavalla (*forward select*) menetelmällä. (Agresti, 2013 s. 210.)

Ensimmäisessä menetelmässä mallista, jossa on kaikki teorian perusteella mahdolliset selittävät muuttujat, karsitaan selittäjiä yksitellen pois sen perusteella, minkä karsiminen vahingoittaa vähiten mallin sopivuutta. Karsiminen päättyy, kun sen jatkaminen johtaisi tilastollisesti merkitsevästi huonommin sopivaan tai muuten ilmiötä huonommin selittävään malliin. (Agresti, 2013 s. 210) Karsimisessa voidaan käyttää muuttujien vaikutusten arvioimiseen esimerkiksi uskottavuusosamäärätestiä tai myöhemmin, osiossa 5.2.3, esiteltävää Akaiken informaatiokriteeriä.

Toisessa, eteenpäin askeltavassa menetelmässä, selittäjiä lisätään tyhjään malliin yksitellen sen perusteella, mikä selittäjä parantaa mallin sopivuutta parhaiten. Kun jatkaminen ei enää paranna sopivuutta merkitsevästi, malli on valmis.

Mallia muodostaessa valikoitujen muuttujien tulisi perustua johonkin teoriaan tai tietoon ilmiöstä, eikä tilastollinen merkitsevyys tulisi koskaan olla ainoa kriteeri sille, miksi muuttuja on mallissa. Tämän lisäksi malliin jäävät muuttujat, joiden muodostamat in-

teraktiomuuttujat selittävät vaihtelua vastemuuttujassa.

Tässä tutkielmassa käytetään mallin muodostamisessa taaksepäin askeltavaa, muuttujia mallista karsivaa menetelmää, sillä eteenpäin askeltava menetelmä saattaa lopettaa mallin rakentamisen ja muuttujien sisällyttämisen ennen aikojaan (Agresti 2013 s. 210). Karsittavan muuttujan valitsemiseen käytetään uskottavuusosamäärätestiä. Näin valittua mallia vertaillaan malliin, jossa muuttujien karsiminen on tehty Akaiken informaatiokriteerin perusteella.

5.2.2 Parametrien testaus

Parametrien testaukseen käytetään uskottavuusosamäärätestiä, jossa testisuurena on

$$LR = -2(l_0 - l_1). \text{ (Agresti 2010, s. 60-61.)}$$

Testisuureen l_0 on maksimoitu log-uskottavuusfunktio ehdolla, että nollahypoteesi $H_0 : \beta_k = 0$ pätee, eli muuttuja x_k ei vaikuta vastemuuttujan todennäköisyyteen, ja l_1 on log-uskottavuusfunktio kun $\beta_k = \hat{\beta}_k$. Nollahypoteesin ollessa voimassa testisuure noudattaa asympotoottisesti χ^2 -jakaumaa yhdellä vapausasteella.

5.2.3 Mallin sopivuus

Mallin sopivuutta (*goodness-of-fit*) aineistoon testataan vertaamalla muodostetun mallin ennustuksia vastemuuttujan havaittuihin arvoihin.

Pearsonin χ^2 -testi Jos malli sopii aineistoon, siitä lasketut eri vastemuuttujan luokkien todennäköisyydet $\hat{\pi}_j$ vastaavat havaittua vastemuuttujan jakaumaa. Tämän testaamisessa voidaan käyttää uskottavuusosamäärätestiä tai Pearsonin khiin neliön testillä, jotka molemmat noudattavat asympotoottisesti χ^2 -jakaumaa vapausasteilla $c - 1$, kun nollahypoteesi $H_0 : \pi_j = \pi_{j0}$ jossa $\sum_{j=1}^c \pi_{j0} = 1$ ja $j = 1, \dots, c$, on voimassa. Tällöin vastemuuttujan luokkien frekvenssien (n_j) odotetut arvot ovat $\mu_j = n\pi_{j0}$. (Agresti, 2013 s. 18-19.)

Pearsonin testisuure noudattaa nopeammin asympotoottisesti χ^2 -jakaumaa vapausasteilla

$c - 1$ kun havaintojen lukumäärä kasvaa rajatta ja vapaiden parametrien määrä pysyy samana. Lisäksi, ristiintaulukon ollessa harva (sparse) Pearsonin χ^2 -testi on pätevämpi kuin uskottavuusosamäärätesti. (Agresti 2013, s. 77.)

Pearsonin χ^2 -testin testisuure on seuraavanlainen:

$$X^2 = \sum_{j=1}^c \frac{(n_j - \mu_j)^2}{\mu_j} \sim \chi_{c-1}^2. \text{ (Agresti, 2013 s. 18.)}$$

Lipsitzin testi Pearsonin χ^2 -testi on ongelmallinen, kun ristiintaulukko on harva ja mallissa on selittäjinä jatkuvia muuttujia. Tällöin vaihtoehtona toimii Lipsitzin, Fitzmauricen ja Molenberghin (1996) ehdottama testi. Se on useamman luokan vastemuuttujan mallille sopiva yleistys tunnetusta Hosmer-Lemeshown testistä, jossa havainnot ryhmitellään vastemuuttujan arvojen ja mallin niille tuottamien todennäköisyyksien tulosten summan perusteella. (Agresti, 2010 s. 68.)

Kaikille aineiston havainnoille i lasketaan mallista sen havaittujen selittäjien arvojen \mathbf{x}_i perusteella $\hat{\mu}_i = \sum_{j=1}^c j \hat{\pi}_j(\mathbf{x}_i)$. Tunnusluvun $\hat{\mu}_i$ perusteella havainnot asetetaan järjestykseen ja jaetaan suunnilleen yhtä suuriin ryhmiin niin, että suunnilleen yhtä monta havaittua tunnusluvun arvoa kuuluu kuhunkin ryhmän alueeseen. Kun ryhmiä on G kappaletta (lukumääräksi suositellaan kymmentä) ensimmäisessä ryhmässä ($g = 1$) ovat ne suunnilleen n/G havaintoa, joiden tunnusluku oli suurin. Seuraavaksi suurimmat n/G havaintoa kuuluvat seuraavaan ryhmään ($g = 2$) ja niin edelleen. (Lipsitz ym. 1996.)

Testisuure lasketaan muodostamalla $G - 1$ indikaattoria I_{ig} , jossa $g = 1, \dots, G - 1$. Indikaattorit saavat havainnon i kohdalla arvon 1, jos $\hat{\mu}_i$ sijoittuu ryhmän g alueelle, ja muuten $I_{ig} = 0$. Malli voidaan kirjoittaa tällöin seuraavasti:

$$\text{logit}[P(Y \leq j \mid \mathbf{x}_i)] = \alpha_j + \mathbf{x}_i' \boldsymbol{\beta}_p + \sum_{g=1}^{G-1} I_{ig} \gamma_g. \text{ (Lipsitz ym. 1996.)}$$

Jos testattava malli sopii aineistoon hyvin, $\gamma_1 = \dots = \gamma_{G-1} = 0$, eli ryhmien $1, \dots, G - 1$ indikaattorimuuttujat eivät tilastollisesti merkitsevästi paranna mallin sopivuutta aineistoon. Nollahypoteesin $H_0 : \gamma_1 = \dots = \gamma_{G-1} = 0$ pätiessä mallista laskettu Waldin, piste-määrän ja uskottavuusosamäärän testisuure noudattavat asympotoottisesti χ^2 -jakaumaa

vapausasteilla $G - 1$, samalla tavalla kuin parametreja testattaessa. (Lipsitz ym. 1996.)

Tässä tutkielmassa Lipsitz-sopivuustestiin käytetään **generalhoslem**-paketin *lipsitz.test*-komentoa.

Mallin residuaalit Jos malli sopii huonosti aineistoon, voidaan sen heikkouksista saada lisätietoa tarkastelemalla mallin residuaaleja. Pearsonin residuaali havainnolle y_i on

$$e_i = \frac{y_i - \hat{\mu}_j}{\hat{v}ar(Y_i)^{1/2}}$$

ja standardoitu residuaali on $r_i = e_i(\sqrt{1 - h_i})^{-1}$, jossa h_i on estimoitu diagonaalinen yksikkö hattumatriisista $\mathbf{H} = \mathbf{W}^{1/2} \mathbf{X}(\mathbf{X}' \mathbf{W} \mathbf{X})^{-1} \mathbf{X}' \mathbf{W}^{1/2}$. Siinä \mathbf{X} ($n \times r$) on matriisi selittävien muuttujien havainnoista aineistossa ja \mathbf{W} ($n \times n$) on diagonaalimatriisi, jonka diagonaalialkiot ovat $w_i = (\partial \mu_i / \partial \eta_i) / var(Y_i)$, jossa $\eta_i = \log(\mu_i / (1 - \mu_i))$. (Agresti, 2013 s. 141.)

Muodostetun mallin sopiessa aineistoon standardoidut residuaalit noudattavat asymp-toottisesti standardinormaalijakaumaa (Agresti, 2013 s. 141). Jakaumaa voi tarkastella kvantiilikuvion (*Q-Q-plot*) avulla. Koska vastemuuttujana on c luokan järjestysasteikol-linen muuttuja, jonka mahdolliset arvot, ja tällöin myös residuaalit, ovat diskreettejä, lasketaan kvantiilikuviota varten niin sanotut korvike-residuaalit (*surrogate-based resi-duals*).

Liu ja Zhang (2018) määrittelevät korvike-residuaalit seuraavasti: Tarkasteltava malli ollessa

$$T^{-1}[P(Y \leq j)] = \text{logit}[P(Y \leq j)] = \alpha_j + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_p X_p = \alpha_j + \boldsymbol{\beta}' \mathbf{X},$$

jossa $j = 1, \dots, c - 1$, muodostetaan hypoteettiseksi muuttujaksi $Z = -\boldsymbol{\beta}' \mathbf{X} + \varepsilon$, jos-sa ε noudattaa jakaumaa T . Määritellään, että $Y \stackrel{\Delta}{=} j$, jos Z on suurempi kuin α_{j-1} , mutta pienempi tai yhtäsuuri kuin α_j . Tällöin muuttujan Y marginaalijakauma on sa-ma kuin muodostetun mallin, joka on tässä tapauksessa kertymä-logit-malli. Noudatta-koon satunnaismuuttuja S jakaumaa Z ehdolla Y . Näiden avulla muodostettu korvike-

residuaalimuuttuja R (*residual variable*) on:

$$R = S - E_0\{S|\mathbf{X}\} = S - E\{Z|\mathbf{X}\} = S + \boldsymbol{\beta}'\mathbf{X} - \int_{-\infty}^{\infty} u \, dT(u)$$

ja havainnon i korvike-residuaali on $\hat{r}_i = s_i + \hat{\boldsymbol{\beta}}'\mathbf{x}_i - \int_{-\infty}^{\infty} u \, dT(u)$. Jatkuvia korvike-residuaaleja voi käyttää kertymä-logit-mallia arvioidessa samalla tavalla kuin jatkuvan vastemuuttujan lineaarisen mallin residuaaleja. Mallin sopiessa hyvin korvike-residuaalit noudattavat standardinormaalijakaumaa, ja mahdolliset poikkeamat jakaumasta näkyvät kvantiilikuvioista. (Liu & Zhang, 2018; Greenwell, McCarthy, Boehmke & Liu, 2018.)

Akaiken informaatiokriteeri Mallia valitessa tulee muistaa, että ei ole olemassa oikeaa mallia, jota etsitään. Malli on yksinkertaistettu kuva todellisuudesta ja mallinvalinnan tarkoitus on minimoida etäisyys ilmiön ja mallin välillä. Valittu malli on siis paras malli jostakin joukosta malleja. Yksi paljon käytetty menetelmä mallien vertailemiseen on Akaiken informaatiokriteeri (AIC). (Agresti, 2013 s. 212.)

Akaiken informaatiokriteeri valitsee mallin, joka minimoi funktion

$$AIC = -2(l - p),$$

jossa l on mallin log-uskottavuusfunktio ja p on parametrien lukumäärä mallissa. Akaiken informaatiokriteeri tutkii, miten paljon mallin tuottamat todennäköisyydet eroavat toteutuneiden tapahtumien todennäköisyyksistä. Akaiken informaatiokriteeri sakottaa liian monista parametreista, joten paremmaksi ei nouse välttämättä kyllästetympi, aineistoon äärimmäisen hyvin sopiva malli, jossa sen sopivuutta kasvattaa selittävien muuttujien lukumäärä niiden laadun sijaan. Yksinkertaisempi malli saattaa kuvata ilmiötä selkeämmin ja tuottaa parempia estimaatteja. (Agresti, 2010 s. 75.)

5.2.4 Mallin ennustuskky

Havaittuun ilmiöön sopiva malli ei välttämättä ennusta vaihtelua vastemuuttujassa oikein. Mallin muuttujien lukumäärä voi niiden todellisen vaikutuksen sijaan kasvattaa mallin sopivuutta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että niistä olisi todellista apua ennustamisessa. Mallien ennustuskkyä voidaan vertailla ja tarkastella esimerkiksi yhteensopivuuksindeksin (*concordance index*) avulla (Agresti, 2013 s. 314).

Yhteensopivuusindeksi estimoi todennäköisyyttä sille, että vastemuuttujan odotusarvot ja todelliset havainnot ovat konkordantteja, eli järjestykseltään yhdenmukaisia. Tämä tarkoittaa, että kaikista mahdollista havaintopareista (i, j) , jossa $y_i \neq y_j$, havainnolla, jolla on suurempi arvo, on myös korkeampi mallin perusteella estimoitu odotusarvo. (Agresti, 2010 s. 65.)

Mallin ennustukset ovat satunnaisten arvauksien tasolla, kun yhteensopivuusindeksi c saa arvon 0,5. Mitä suurempi c on, sitä paremmin malli ennustaa havaintoja: $c = 1$ tarkoittaa havaintoja täydellisesti ennustavaa mallia. (s. 65) Harrellin (2015, s. 257) mukaan kun $c \geq 0,8$, malli on toimiva yksittäisten havaintojen ennustamisessa.

5.3 R-ohjelmisto

Analyyseihin käytettiin R-ohjelmiston versiota 3.5.2 ja mallin luomiseen käytettiin **MASS**-paketin *polr*-funktiota.

Tämän lisäksi käytettiin *stepAIC*-funktiota mallin valitsemiseen Akaiken informaatiokriteerin perusteella, **ordinal**-paketin *clm*-funktiota sekä *nominal_test*-funktiota verrannollisten vetokertoimien testaamiseen kullekin selittäjälle erikseen, sekä **VGAM**-paketin *vglm*-funktiota malliin, jossa ei tehdä oletusta verrannollisista riskeistä. Lipsitzin testiin käytettiin **generalhoslem**-paketin *lipsitz.test*-funktiota. Korvike-residuaalit laskettiin **sure**-paketin *resids*-funktioilla. Ennustuskyvyn arvioimiseen käytetty yhteensopivuusindeksi laskettiin **Hmisc**-paketin *rcorr.cens*-funktioilla.

6 Analyysin tulokset

Tutkielman tarkoituksena on mallintaa neliportaista tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioiden lopputulosmuuttujaa käyttämällä aineistoa vuosien 2000-2018 riitaisista tapaamisoikeusasioista ja luvussa 5 kuvattua kertymä-logit-mallia. Kahta eri perustetta selittäjien karsimiseen käyttämällä muodostettiin kaksi erilaista mallia: uskottavuusosamäärätestillä valittu malli, sekä Akaiken informaatiokriteerin perusteella muodostettu malli (AIC-malli), jota vertaillaan valittuun malliin. Seuraavaksi esittelen mallintamisen tulokset.

6.1 Testatut selittäjät

Ilmiöön liittyvän teorian sekä muuttujien jakaumien perusteella valittiin testattavaksi seuraavat mahdolliset selittäjät:

- **SP**: Hakijan sukupuoli. Saa arvon yksi, kun hakijana on isä.
- **UlkomaalainenV**, **UlkomaalainenH**, **UlkomaalainenM**: Vain vastaaja (V), vain hakija (H) tai molemmat asianosaiset (M) ovat ulkomaisia.
- **KO**: Käräjäoikeus, jossa asia käsiteltiin (vuoden 2018 käräjäoikeuksien mukaan).
- **Uusinta**: Vanhemmilla on aikaisemminkin ollut vireillä huollon tai tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasia.
- **EiVastustaV**: Vastaaja ei vastusta perustepäätöksen mukaisia tapaamisia.
- **VanhaSakko**: Asiassa on haettu myös vanhaa uhkasakkoa maksettavaksi..
- **LapsiN**: Niiden lasten lukumäärä, joita täytäntöönpanoasia koskee.
- **Kesto**: Täytäntöönpanoasian käsittelyn kesto.
- **VvSyytösV**, **VvSyytösH**, **LshkSyytösH**, **PäihdeSyytösV**, **PäihdeSyytösH**, **KaapSyytösV**, **KaapSyytösH**, **MuuSyytösV**, **MuuSyytösH**: Hakijan tai vastaajan syytös toisen vanhemman (V tai H) tai hänen taloudessaan asuvan henkilön tekemästä väkivallasta, seksuaalisesta hyväksikäytöstä, päihde- tai mielenterveysongelmista, kaappauksesta tai muusta vakavasta.

- **AsiaVireilläV**: Vanhemmilla on vireillä myös vastaajan vireille laittama perustepäätöstä koskeva asia.

Lisäksi testattiin seuraavia muuttujia sekä niiden ja hakijan sukupuolen (**SP**) muodostamia interaktiomuuttujia:

- **TuomariSP**: Tuomarin sukupuoli on sama kuin hakijan.
- **TuomariAvustajaSP**: Tuomari sekä mahdolliset avustajat ovat kaikki eri sukupuolta kuin hakija.
- **AvustajaH & AvustajaV**: Hakijalla (H) tai vastaajalla (V) on oikeudenkäyntiavustaja. Puuttuva tieto tulkittiin niin, että avustajaa ei ollut.
- **KiistääV**: Vastaaaja kiistää rikkoneensa tapaamisoikeutta tai syyttää rikkomuksesta jotakin muuta.
- **VastustaaV**: Vastaaaja vastustaa perustepäätöksen mukaisia tapaamisia.
- **ValvottuTO**: Kyseessä on valvottu tai tuettu tapaaminen.
- **LapsiTahtoo*Ikä**: Täytäntöönpanoasian perustepäätöksen mukaisia tapaamisia haluavien lasten iän keskiarvo, jos lasten iän keskiarvo on ainakin viisi.
- **LapsiEiTahdo*Ikä**: Täytäntöönpanoasian tapaamisia vastustavien lasten iän keskiarvo, jos lasten iän keskiarvo on ainakin viisi.
- **LapsiEriMieltä*Ikä**: Täytäntöönpanoasian eri mieltä olevien tai tapaamisoikeuden yksityiskohtaa vastustavien lasten iän keskiarvo, jos lasten iän keskiarvo on ainakin viisi.
- **TuomittuV, TuomittuH**: Hakijan tai vastaajan tekemä syytös toisen vanhemman tai hänen taloudessaan asuvan henkilön väkivallasta, seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai kaappauksesta on näytetty toteen.
- **VieraannuttanutV, VieraannuttanutH**: Hakijan tai vastaajan tekemä syytös toisen vanhemman (V tai H) vieraannuttamisesta tai manipuloinnista on näytetty toteen.
- **PäihdeongelmaH**: Vastaajan tekemä syytös hakijan tai hänen taloudessaan asuvan päihde- tai mielenterveysongelmasta on näytetty toteen.

- **TuomittuMuustaV, TuomittuMuustaH:** Hakijan tai vastaajan tekemä muunlainen toiseen vanhempaan (V tai H) tai hänen taloudessaan asuvaan henkilöön kohdistuva syytös on näytetty toteen. Syytökset ovat usein syytöksiä kyvyttömyydestä huolehtia lapsista, rikoksesta, muusta tuomittavasta käytöksestä tai väkivallasta jotakuta muuta, kuin lapsia kohtaan.
- **Sovittelu:** Asiassa on järjestetty sovittelu.
- **EiMyötävaikutaV:** Sovittelijan tulkinnan mukaan vastaaja ei tule vastaisuudessa myötävaikuttamaan päätöksen mukaisien tapaamisten toteutumiseen.
- **LapsiHSP, LapsiVSP:** Lapsista ainakin yksi on samaa sukupuolta kuin haki- ja/vastaaja.
- **Lopetusvuosi:** Vuosi, jolloin täytäntöönpanoasian päätös on tehty. Muuttuja on keskitetty niin, että arvo on päätöksen vuoden ja 2009 erotus, eli vuosi 2009 saa arvon 0, vuosi 2000 arvon -9 ja vuosi 2018 arvon 9.

Testattavista muuttujista karsittiin pois taaksepäin askeltaen ne, jotka eivät ole tilastollisesti merkitseviä merkitsevyystasolla $\alpha = 0,05$.

6.2 Valitut selittäjät

Uskottavuusosamäärätestin perusteella mallista karsittiin pois selittäjiä, kunnes seuraavan selittäjän karsiminen johtaisi malliin, joka sopisi tilastollisesti merkitsevästi huonommin. Lopullinen malli näkyy taulukossa 9.

Mallissa on 13 selittäjää sekä vakio kullekin luokalle $j = 1, \dots, c - 1 = 1, 2, 3$. Viimeisien viiden askeleen aikana mallista karsittiin muuttujat KO1, Kesto, SP:LapsiTahtoo*Ikä, LapsiTahtoo*Ikä ja viimeisenä SP.

Yksikään valitun mallin muuttujista ei ole muuttujan SP avulla luotu interaktiomuuttuja tai liity muuten hakijan sukupuoleen. Hakijan sukupuoli ei näin ollen vaikuta hakijan voittotodennäköisyyteen, kun lopputuloksessa otetaan oikeudenkäyntikulujen korvaaminen huomioon, eivätkä muidenkaan selittäjien, kuten syytösmuuttujien, vaikutukset eroa isä- ja äitihakijoilla.

Taulukko 9: Uskottavuusosamäärätesti: valittu malli

parametri	$\hat{\alpha}_i$	p -arvo	keskivirhe	
vakio $j = 1$	0.480	0.525	0.756	
vakio $j = 2$	2.033	0.008	0.761	
vakio $j = 3$	3.944	< 0.001	0.773	

selittäjä	$\hat{\beta}_i^1$	vetosuhde	p -arvo	keskivirhe
UlkomaalainenH	0.592	1.807	0.023	0.260
VanhaSakko	-2.013	0.134	0.006	0.739
KiistääV	0.754	2.125	< 0.001	0.189
AvustajaH	-0.865	0.421	< 0.001	0.228
LapsiEriMieltä*Ikä	0.077	1.080	0.001	0.023
LapsiEiTahdo*Ikä	0.154	1.166	< 0.001	0.023
TuomittuH	1.708	5.516	0.001	0.530
PäihdeongelmaH	1.623	5.069	0.003	0.554
MuuSyytösH	-0.425	0.654	0.022	0.185
TuomittuMuustaH	1.703	5.493	< 0.001	0.371
VieraannuttanutV	-1.849	0.157	< 0.001	0.385
EiMyötävaikutaV	-0.442	0.643	0.024	0.195
AsiaVireilläV	0.958	2.608	0.005	0.344

Itseisarvoltaan suurin regressiokerroin on muuttujalla, joka kuvaa vanhan uhkasakon hakemista maksettavaksi (VanhaSakko). Kun hakija hakee vanhaa uhkasakkoa maksettavaksi, hänelle tappiollisemman lopputuloksen vetokerroin on 0,13-kertainen verrattuna tilanteeseen, jossa muuttujien arvot ovat muuten samat, mutta hän ei hae vanhaa uhkasakkoa maksettavaksi. Vanha uhkasakko osoittaa tapaamisissa olleen hankaluuksia ennenkin ja näyttää, että ne ovat ainakin aikaisemmin johtuneet vastaajasta. Vanhan uhkasakon hakeminen maksettavaksi kielii myös siitä, että se ei ole ollut riittävä pakkotoimi tapaamisten turvaamiseksi, jolloin oikeudenkäyntikulujen korvaaminen voidaan nähdä perusteltuna lisäseurauksena.

Mallin indikaattorimuuttujista vastaajan toteen näytetyt syytökset näyttävät voimakaimmin vähentävän hakijan todennäköisyyttä voittaa täytäntöönpanon ja oikeudenkäyntikulujen korvauksen osalta. Eniten vaikuttavat toteen näytetyt syytökset väkivallasta, seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja kaappauksesta (TuomittuH). Tällöin vetokerroin sil-

¹Funktion *polr* avulla luodussa mallissa selittävien muuttujien ja regressiokertoimien etumerkki on negatiivinen: $\text{logit}[P(Y \leq j \mid x_i)] = \alpha_j - \beta_1 x_{i1} - \dots - \beta_p x_{ip} = \alpha_j - \beta' x_i$ jossa $j = 1, \dots, c - 1$.

le, että lopputulos on vastemuuttujan j luokkaa edullisempi vastaajalle, on 5,5-kertainen, kun havainnon muiden muuttujien arvot pysyvät samana. Seuraavaksi eniten vaikuttavat muut syytökset (TuomittuMuustaH), jotka ovat tyypillisesti syytöksiä heitteillejätöstä, kykenemättömyydestä huolehtia lapsista, sopimattomasta käytöksestä, väkivallasta toista vanhempaa kohtaan tai muista rikoksista. Vähiten vastaajan toteen näytetyistä syytöksistä vaikuttavat syytökset päihde- tai mielenterveysongelmista (PäihdeongelmaH).

Toiseksi suurin vaikutus indikaattorimuuttujista on todeksi näytetyllä syytöksellä vastaajan vieraannuttamisesta tai manipuloinnista (VieraannuttanutV). Kun käräjäoikeus on todennut vastaajan vieraannuttaneen lapsia hakijasta tai manipuloineen lapsia, hakijalle tappiollisemman lopputuloksen vetokerroin on vajaa 16 % verrattuna tilanteeseen, jossa tätä ei ole näytetty todeksi. Toteen näytetyt vieraannuttamissyytökset otetaan siis käräjäoikeudessa vakavasti.

Kun on tapahtunut vieraannuttamista, lapsien vastustus, josta tapaamisten epäonnistuminen on johtunut, on seurausta vastaajan vieraannuttamisesta. Tapaamisoikeuden noudattamatta jättäminen voi myös suoraan olla vastaajan tapa vieraannuttaa. Näissä tapauksissa määräämällä täytäntöönpano voidaan vastaajaa velvoittaa myötävaikuttamaan tapaamisiin hänen kannastaan huolimatta. Oikeudenkäyntikulujen korvaamista voidaan myös pitää perusteltuna, sillä kyseessä on selkeä tapaus, jossa tarve riitaiselle käsittelylle on johtunut vastaajan toiminnasta. Voimakas vaikutus lopputuloksen todennäköisyyteen selittyy myös sillä, että toteen näytetty vieraannuttamissyytös vähentää lasten vastustuksen vaikutusta.

Läpi vastemuuttujan luokkien vaikuttavat regressiokertoimet kertovat, että asianosaisten toteen näytetyt syytökset auttavat heidän asiaansa myös kulujen korvaamisen suhteen, vaikka täytäntöönpanon osalta he tulisivat häviämään. Sen sijaan pelkällä asianosaisten syytöksellä ei ole samanlaista hänelle positiivista vaikutusta. Jos vastaaja syyttää hakijaa aikaisemmin kuvaillusta ”muusta” (MuuSyytösH), hakijalle astetta tappiollisemman lopputuloksen vetokerroin on mallin mukaan aikaisempaa yli kolmasosan pienempi kun muut muuttujien arvot pysyvät samana. Tämän perusteella vastaajan toteen näytettävät syytökset ”muusta” vahingoittavat hänelle edullisemman lopputuloksen todennäköisyyttä. Tilanteessa, jossa vastaajan toteen näytetty muu syytös näytetään todeksi, hänelle voitollisemman lopputuloksen vetokerroin on $\exp(1,703 - 0,425)$ eli 3,6-kertainen, jos sitä verrataan tilanteeseen, jossa hän ei syytä hakijaa.

Nämä muut syytökset olivat usein syytöksiä asioista, joista tiedettiin jo tai joilla kärä-

jäoikeus ei nähnyt olevan merkitystä täytäntöönpanoasiassa, koska kyseessä olevat teot eivät liittyneet lapseen. On mahdollista, että toteennäyttämättömiä syytöksiä on tulkitu lapsen hyvinvoinnin suojelun sijaan välinpitämättömyydeksi hakijan ja lapsen välistä suhdetta kohtaan sekä tavaksi vaikeuttaa sen muodostumista ja säilymistä myönteisenä mustamaalaamalla hakijaa.

Samalla tavalla vaikutti sovittelijan tulkinta, ettei vastaaja tulisi myötävaikuttamaan tapaamisiin (EiMyötävaikutaV). Tämäkin voi huolen sijaan viestiä välinpitämättömyydestä perustepäätöstä ja lapsen etua kohtaan tai siitä, ettei vastaaja koe tapaamisia tärkeiksi. Tällöin hakijalla nähdään olleen perusteltu syy hakea täytäntöönpanoa, vaikka se lopulta jostakin syystä päättyisi täytäntöönpanon osalta hänen häviöönsä.

Vastaaajalle paremman lopputuloksen todennäköisyyttä edistävät toteen näytettyjen syytöksien lisäksi tapaamisoikeuden rikkomisen kiistäminen (KiistääV) sekä vireillä oleva perustepäätöstä koskeva asia (AsiaVireilläV). Niiden vanhempien välillä, joilla on vireillä riitainen huolto- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasia, ei usein ole keskinäistä luottamusta tai toimivaa viestintää. Tapaamisen epäonnistuminen voi tällöin johtaa riitaiseen käsittelyyn, vaikka peruuntumiselle olisi ollut perusteltu syy. Lisäksi viestinnän puute johtaa väärinymmärryksiin, jolloin kumpikin voi nähdä olevansa syytön siihen, ettei tapaamisia ole ollut.

Vireillä oleva perustepäätöksen muuttamista koskeva asia kertoo siitä, että vastaaja vastustaa tapaamisia perustepäätöksen mukaisesti, mutta pitää perustepäätöstä vakavasti otettavana tai tarpeellisenä asiana. Tämän takia vastustaja pyrkii vaikuttamaan siihen laillista reittiä. On mahdollista, että hän näkee nykyiset tapaamiset lapsen edun vastaisina tai sitten olosuhteet ovat muuttuneet niin, että esimerkiksi lapsen kuljettaminen vaihtopaikkaan ei ole enää mahdollista. Vireillä oleva perustepäätöstä koskeva asia johti usein täytäntöönpanoasian hylkäämiseen, vaikka perustepäätöstä ei nähtykään lapsen edun vastaisena. Tämä johtui siitä, että tuomioistuimien ei nähnyt lapsen edun mukaisena, että tapaamisten suhteen tehtäisiin monta mahdollisesti erilaista päätöstä lyhyen ajan sisällä ja häntä mahdollisesti siirrettäisiin edestakaisin tai että täytäntöönpanon avulla aloitettaisiin taas tapaamiset, jotka perustepäätöksen muuttamisen vuoksi voisivat pian loppua.

Jos vain hakija oli ulkomaalainen (UlkomaalainenH), hänelle tappiollisemman lopputuloksen vetokerroin kasvoi 80 %. Syyt tähän voivat olla moninaiset, oikeusjärjestelmän tai lain huonommasta tuntemisesta kielimuuriin ja enakkoluuloihin. Kun vain hakija

oli ulkomaalainen monet erityistilanteet, kuten lapsen kaksikielisyys ja ulkomailla asuva vanhempi yleistyvät. Ulkomailla asuva hakija pääsee tapaamaan lasta harvemmin, jolloin katkos kasvaa pitkäksi yhdenkin tapaamisen epäonnistuesssa. Toisaalta hakija voi olla ainoa, jonka kanssa lapsi puhuu toista äidinkieltään. Tapaamisista kiinni olevan kielitaidon heiketessä etääntyminen hakijasta on herkempää.

Jos hakijalla oli oikeudenkäyntiavustaja (AvustajaH), hänelle tappiollisemman lopputuloksen vetokerroin oli vajaa puolet siitä, mitä se olisi ilman oikeudenkäyntiavustajaa. Todennäköisyys hakea oikeudenkäyntikulujen korvaamista varmistuu oikeudenkäyntiavustajan myötä. Avustaja tietää korvaamisen olevan mahdollista, ja oikeudenkäyntikulujen kasvaessa avustajan myötä korvauksen hakemisesta tulee myös kannattavaa. Lisäksi oikeudenkäyntiavustajan avulla hakija osaa tuoda olennaiset tiedot ja syytökset esille käsittelyssä. Vastajan oikeudenkäyntiavustajalla (AvustajaV) ei ole samanlaista vaikutusta mallin mukaan.

Tapaamisia vastustavan lapsen iän (LapsiEiTahdo*Ikä) kasvaessa vuodella vetokerroin vastaajalle edullisemmalle lopputulokselle on melkein 1,2-kertainen. Toisin sanoen lasten ollessa keskimäärin 12-vuotiaita vetokerroin hakijalle tappiollisemmalle lopputulokselle on 2,9-kertainen verrattuna tilanteeseen, jossa lapset ovat keskimäärin 5-vuotiaita. Eri mieltä olevat lapset tai tapaamisen yksityiskohtaan kohdistuva vastustus (LapsiEriMieltä*Ikä) ei vaikuta niin paljon, mutta vähentää silti osaltaan voitokkaan lopputuloksen vetokerrointa. Tämä on mielenkiintoista, sillä jos täytäntöönpano määrättiin tehostetusti yhdenkin lapsen kohdalle tai tapaamisoikeuden yksityiskohtaa muutettiin täytäntöönpanon ohella, asia merkittiin voitoksi hakijalle. Toisaalta vaikutus ei ole suuri, ja lasten iän keskiarvon kasvaessa vuodella tappiollisemman lopputuloksen vetokerroin kasvaa vajaa 1,1-kertaiseksi aikaisemmasta: noin 12-vuotiaiden lasten erimielisyys tai yksityiskohdan vastustaminen nostaa vastaajalle edullisemman lopputuloksen vetokerrointa 1,7-kertaiseksi verrattuna noin 5-vuotiaiden lasten erimielisyyteen.

Esimerkki lopputuloksien todennäköisyyksistä Muuttujien jakaumien perusteella tyypillinen täytäntöönpanoasia on seuraavanlainen: Lasten iän keskiarvo oli aineistossa 7,8. Jos heidän mielipiteensä tiedettiin, se usein erosi lapsien välillä tai he vastustivat jotakin tapaamisen yksityiskohtaa, kuten paikkaa tai aikaa. Hakijalla oli suurimmassa osassa tapauksista avustaja. Vastajan yleisin syytös oli syytös muusta, jota ei yleensä näytetty toteen. Lapsen mielipide saatiin yleensä selville sovittelun kautta. Oletetaan, että sovittelija on kirjannut tulkintansa siitä, tulisiko vastaaja myötävaikuttamaan ta-

paamisiin. Tällöin yli puolessa tapauksista sovittelija oli sitä mieltä, ettei vastaaja tulisi ilman toimenpiteitä kärkeäjoikeudelta.

Tällaiselle tapaukselle malli laskee todennäköisyydeksi hakijan voitolle täytäntöönpanon ja oikeudenkäyntikulujen korvaamisen osalta ($j = 1$) 0,83. Jos sovittelija ei ottanut myötävaikuttamiseen kantaa, vastaava todennäköisyys on 0,76. Täytäntöönpanoasian voittamisen ($j = 2$) todennäköisyys 0,96 (tai 0,94, jos sovittelija ei ottanut kantaa myötävaikuttamiseen) eli mallin perusteella lähestulkoon varmaa.

6.2.1 Vaihtoehtoinen AIC-malli

Kun taaksepäin askeltava selittäjien karsinta tehdään AIC:n perusteella (Osio 5.2.3), lopputuloksena on useamman selittäjän malli (Taulukko 10). AIC:n mukaan aikaisemmasta mallista puuttuvat selittäjät parantavat mallia niin paljon, että vaikka parametrien lukumäärästä sakotetaan, ne kannattaa pitää mallissa.

AIC-malliin tulee aikaisemman mallin selittäjien lisäksi yhteensä kymmenen uutta selittäjää, joista kolme on interaktiomuuttujia hakijan sukupuolen (SP) kanssa. Ne kuvaavat sitä, onko vastaajalla oikeudenkäyntiavustajaa (SP:AvustajaV), minkä ikäisiä yli 5-vuotiaat tapaamisia tahtovat lapset ovat (SP:LapsiTahtoo*Ikä) sekä onko kärkeäjoikeus todennut, että hakija vieraannuttaa tai manipuloi lapsia (SP:OTVierMani2). Tästä syystä myös hakijan sukupuolimuuttuja sekä muut muuttujat, jotka muodostavat nämä interaktiomuuttujat (AvustajaV, LapsiTahtoo*Ikä, VieraannuttanutH), ovat mallissa siitä huolimatta, etteivät ne ole yksinään tilastollisesti merkitseviä. AIC-mallin perusteella hakijan sukupuoli vaikuttaa lopputuloksiin niin, että isälle voitokkaampien lopputuloksien todennäköisyys kasvaa.

Interaktiomuuttujat Tilastollisesti merkitsevin interaktiomuuttuja on hakijan sukupuolen ja tapaamisia tahtovien lasten iän interaktiomuuttuja (SP:LapsiTahtoo*Ikä). Tappiollisemman lopputuloksen vetokerroin on $\exp(0,150 - 0,143)$ eli 1,01-kertainen kun hakijana on isä ja tapaamisia tahtovat lapset ovat vuoden vanhempia. Toisaalta kun hakijana on äiti, tappiollisemman lopputuloksen vetokerroin on vajaa 1,2-kertainen verrattuna aikaisempaan, kun tapaamisia tahtovien lasten ikä kasvaa vuodella. Tämän perusteella kyllin vanhat lapset, jotka tahtovat tapaamisia, eivät nosta hakijan voittotodennäköisyyttä — regressiokertoimien perusteella äitihakijan kohdalla ne laskevat enemmän kuin

Taulukko 10: Akaiken informaatiokriteeri: vertailtava malli

Parametri	$\hat{\alpha}_i$		p -arvo	keskivirhe
vakio ($j = 1$)	-0.364		0.691	0.917
vakio ($j = 2$)	1.240		0.177	0.918
vakio ($j = 3$)	3.209		0.001	0.927

selittäjä	$\hat{\beta}_i$	vetosuhde	p -arvo	keskivirhe
SP	-0.734	0.480	0.136	0.492
EiVastustaV	0.364	1.439	0.073	0.203
AvustajaV	-0.404	0.668	0.431	0.513
LapsiTahtoo*Ikä	0.150	1.162	0.018	0.063
Kesto	0.001	1.001	0.159	0.001
Uusinta	-0.391	0.677	0.081	0.224
VieraannuttanutH	1.738	5.686	0.201	1.360
SP:AvustajaV	0.977	2.656	0.088	0.572
SP:LapsiTahtoo*Ikä	-0.143	0.867	0.037	0.069
SP:VieraannuttanutH	-3.322	0.036	0.116	2.112
UlkomaalainenH	0.622	1.862	0.020	0.268
VanhaSakko	-1.451	0.234	0.055	0.756
KiistääV	0.563	1.756	0.007	0.209
AvustajaH	-1.027	0.358	< 0.001	0.238
LapsiEriMieltä*Ikä	0.069	1.071	0.006	0.025
LapsiEiTahdo*Ikä	0.152	1.164	< 0.001	0.026
TuomittuH	1.771	5.877	0.001	0.551
TuomittuMuustaH	1.583	4.871	0.006	0.575
MuuSyytösH	-0.472	0.624	0.014	0.191
TuomittuMuustaH	1.690	5.418	< 0.001	0.383
VieraannuttanutV	-2.005	0.135	< 0.001	0.387
EiMyötävaikutaV	-0.495	0.609	0.016	0.206
AsiaVireilläV	1.129	3.093	0.002	0.358

eri mieltä olevat tai tapaamisen yksityiskohtaa vastustavat kyllin vanhat lapset.

On mahdollista, että mitä vanhempia lapset ovat, sitä vähemmän käräjäoikeus tulkitsee tapaamisten epäonnistumisen olevan kiinni vastaajasta. Syynä voi olla esimerkiksi, että vastaajalla nähdään olevan vähemmän mahdollisuuksia myötävaikuttaa vanhempien lasten tapaamisiin tai tapaamisten järjestäminen on enemmän lasten vastuulla, eikä se ole onnistunut lasten kykyjen, harrastusten tai muiden suunnitelmien takia, sen sijaan että

epäonnistuminen johtuisi tapaamisten vastustamisesta.

Lasten iän vaikutus erityisesti äidin kohdalla voisi liittyä siihen, että äidin osa vanhemmuudessa käsitetään usein painottuvan nimenomaan pienten lasten hoitoon (Vuori, 2004 s. 63). Mitä vanhempia lapset ovat, sitä todennäköisemmin lapsen huolto määrätään isälle (Palo-Repo, 2015). Tämä näkyi myös tässä aineistossa silloin, kun äidin ollessa täytännönpäön hakijana lasten keski-ikä oli korkeampi (osio 4.4).

Toisaalta silloin, kun lapsi tahtoi tapaamisia, sovittelija tulkitse usein lapset tarpeeksi kehittyneiksi ja kypsiksi, jotta heidän mielipiteensä tulisi ottaa huomioon. Voi olla, että tapaamisten tahtominen vaikuttaa positiivisesti hakijan voittotodennäköisyyteen, mutta kuten aikaisemmin mainittiin, lasten ikä on muuttujassa negatiivisesti (hakijan näkökulmasta) vaikuttava tekijä. Jos muuttujat $LapsiEriMieltä*Ikä$ ja $LapsiEiTahdo*Ikä$ saavat arvon 0, mahdollisia syitä tälle on kolme. Joko lapset tahtoivat tapaamisia, lasten iän keskiarvo on alle viisi, jolloin mielipide harvemmin tulkittiin tarpeeksi kypsäksi, tai lasten mielipidettä ei tiedetty, jolloin ei tulisi olettaa, että he vastustaisivat niitä.

Mallin perusteella äitivastaaajalla olessa oikeudenkäyntiavustaja vastaajalle voitokkaamman lopputuloksen vetokerroin on 1,8-kertainen (SP:AvustajaV). Toisaalta kun hakijana on äiti ja isävastaaajalla on avustaja, hakijalle tappiollisemman lopputuloksen vetokerroin on 0,7-kertainen verrattuna tilanteeseen, jossa isävastaaajalla ei ole avustajaa. Tämän perusteella sillä, että vastaajalla on avustaja, on hyötyä nimenomaan äidille, oli hän täytännönpäonoasian hakijana tai vastaajana. Koska oikeudenkäyntiavustajan ollessa käytettävissä oikeudenkäyntikulujen korvaamista osataan ja halutaan hakea ja oleellisia tietoja ja syytöksiä osataan tuoda esille, tulos, että isävastaaajan avustaja on isän asialle jopa vahingollinen, on epäuskottava.

Kolmas interaktiomuuttuja on hakijan sukupuolen ja toteen näytetyn vastaajan vieraannuttamis- tai manipulointisyytöksen muuttuja (SP:VieraannuttanutH). Kun äitivastaaajan toteen näytetty syytös vieraannuttamisesta tai manipuloinnista kasvattaa vastaajalle voitokkaamman lopputuloksen vetokerrointa 5,7-kertaiseksi, isävastaaajan vastaava pienentää vastaajalle voitokkaamman vetokerrointa $\exp(1,738 - 3,322)$ eli viidesosaksi aikaisemmasta. Toisin sanoen todeksi näytetty äitihakijan vieraannuttaminen tai manipulointi vaikuttaa negatiivisesti vastaajan voittotodennäköisyyteen.

Vastaajan toteen näytetyn syytöksen ja sukupuolimuuttujan interaktiomuuttujan vaikutus on regressiokertoimen perusteella suuri mutta vaikea selittää. Tätä tulosta arvioides-

sa tulee muistaa, että tapauksia, joissa on näytetty toteen, että hakija vieraannuttaa tai manipuloi, oli vain kolme. Interaktiomuuttujan SP:VieraannuttanutH p -arvo on mallin korkeimpia p -arvoja.

Muut uudet muuttujat Muut AIC-mallin uudet muuttujat, jotka eivät valikoituneet yksinkertaisempaan malliin, ovat muuttujat käsittelyn kestosta (Kesto), täytöntöönpanoasian uusiutumisesta (Uusinta) ja vastaajan mielipiteestä tapaamisista (EiVastustaV).

Jos vastaaja sanoi, ettei vastustanut tapaamisia, hänelle edullisemman lopputuloksen vetokerroin kasvoi 40 % verrattuna tilanteeseen, jossa hän sanoi vastustavansa tapaamisia, tai jossa hän ei ottanut ollenkaan kantaa. Jos vastaaja ei vastustanut tapaamisia, tapaamisten peruuntuminen johtui hänen mukaansa usein joko lapsen vastustamisesta tai jostakin odottamattomasta tekijästä, lapsen tai vanhemman sairastumisesta, hakijasta tai yllättävästä tilanteesta, joka esti tapaamiseen lähdön.

Tällöin käräjäoikeus joko otti kantaa siihen, oliko jokin muu asia estänyt tapaamisen sillä tavalla, että syy niiden epäonnistumiseen ei ollut vastaajan, tai siihen, onko lapsi kyllin kypsä, jotta hänen mielipiteensä tulisi ottaa huomioon vai tulisiko vastaajan myötävaikuttaa vastaisuudessa enemmän tapaamisiin. Jos vastaajan, joka ei vastustanut tapaamisia, todettiin myötävaikuttaneen liian vähän, tahallisesti tai tahtomattaan, täytöntöönpano saatettiin määrätä sanallisesti, tai sitten uhkasakko nähtiin kyllin voimakkaana seurauksena.

Käsittelyn keston regressiokerroin on mallin pienin. Täytyykin muistaa, että kestoa mitattiin päivissä. Toisin sanoen käsittelyn kestäessä 30 päivää pidempään vastaajalle edullisemman lopputuloksen vetokerroin kasvaa 3 % aikaisemmasta. Jos riitainen asia ratkaistiin hyvin lyhyessä ajassa, se johtui siitä, että tapaus tulkittiin selkeäksi ja nopea toimiminen nähtiin lapsen edun mukaisena, jolloin se oli todennäköisesti hakijalle voitokas. Käsittelyt kestivät keskimäärin 155 päivää (5kk), ja pisin käsittely aineistossa oli 1780 vuorokauden pituinen. Verrattuna 155 päivän käsittelyyn, 1780-pituudessa käsittelyssä vastaajan voiton vetokerroin on mallin perusteella 5,1-kertainen.

Viimeinen uusi muuttuja mallissa on Uusinta, joka ilmentää samanlaista asiaa kuin muuttuja VanhaSakko: aikaisempaa täytöntöönpanoriitaa vanhempien välillä. Muuttujan VanhaSakko arvo 1 kertoo siitä, että vastaajan on aikaisemmin todettu rikkoneen tapaamisoikeutta. Sen sijaan Uusinta kertoo siitä, että ongelmia ja riitoja on ollut ennenkin. Ne

ovat voineet päättyä sovinnollisesti, hakijan tai vastaajan häviöön tai hakemukset on voitu peruuttaa. Kun vanhemmilla on ennenkin ollut täytäntöönpanoasia vireillä, aikaisemmat lopputulokset eivät ole turvanneet tapaamisia, huoltoa tai riidattomuutta kylliksi niin, ettei ongelmia toistuisi. Tämä selittää sen, että muuttuja Uusinta laskee hakijalle huonomman lopputuloksen vetokerrointa vajaa kolmasosan.

Vanhat selittäjät Mallissa on muuten samat selittäjät kuin yksinkertaisemmassa mallissa. Niistä muuttujien UlkomaalainenH, AvustajaH, TuomittuH, MuuSyytösH, Paihdeongelma1, EiMyötävaikutaV ja AsiaVireilläV vaikutus on kasvanut, kun uusia selittäjiä on otettu mukaan. Eniten on muuttunut selittäjän VanhaSakko vaikutus, joka ei ole enää tilastollisesti merkitsevä. Se saattaa selittyä sillä, että mukana mallissa on nyt myös muuttuja Uusinta, joka kuvaa osittain samaa ilmiötä.

Vertailu yksinkertaisempaan malliin AIC-mallin uskottavien uusien selittäjien (Uusinta, Kesto, EiVastustaV) tilastollista merkitsevyyttä testattiin vertaamalla yksinkertaista mallia malliin, jossa on lisäksi nämä kolme selittäjää. Uskottavuusosamäärätestin perusteella nämä kolme AIC-mallin sisältämää selittäjää ovat tilastollisesti merkitseviä.

Esimerkki lopputuloksien todennäköisyyksistä Yleensä vastaaja vastusti peruste päätöstä syystä tai toisesta. Kyseessä oli harvemmin uusinta. Lisäksi hakijana oli usein isä ja vastaajalla oli yleensä oikeudenkäyntiavustaja. Täytäntöönpanoasiat kestivät keskimäärin 155 päivää. Jos oletetaan, että täytäntöönpanoasia on muuten samanlainen kuin esimerkitapaus, jolle laskettiin yksinkertaisella mallilla todennäköisyys, eri lopputuloksien todennäköisyydet ovat AIC-mallin perusteella seuraavat: hakija voitti täytäntöönpanon ($j = 2$) 0,94 todennäköisyydellä ja voitti myös oikeudenkäyntikulujen korvauksen suhteen ($j = 1$) 0,74 todennäköisyydellä. AIC-mallin laskemat todennäköisyydet ovat hiukan matalempia kuin yksinkertaisemman mallin laskemat todennäköisyydet, mutta erot tyypillisen tilanteen lopputuloksien todennäköisyyksissä ovat pienet.

6.3 Verrannollisten vetokertoimien testi

6.3.1 Yksinkertaisempi malli

Kun verrannollisten vetokertoimien oletus testattiin uskottavuusosamäärätestillä (Osio 5.2.2) jokaiselle yksinkertaisemman mallin selittävälle muuttujalle erikseen, muuttujat KiistääV ja LapsiEiTahdo*Ikä sopivat paremmin aineistoon, kun niillä oli eri regressiokerroin jokaiselle vastemuuttujan luokalle j .

Kun testiin käytettiin `ordinal`-paketin `nominal_test`-funktioita, muuttujalle VanhaSakko ei voinut laskea testin p -arvoa. Tämän lisäksi muuttujan parametrin p -arvon laskeminen mallissa, jossa muuttujilla KiistääV ja LapsiEiTahdo*Ikä oli useampi regressiokerroin, epäonnistui. Muuttujan KiistääV regressiokerroimen $\beta_{KiistV,j=1}$ p -arvon laskeminen ei myöskään onnistunut.

Ongelmat näissä laskuissa johtuvat todennäköisesti muuttujan havaintojen pienestä lukumäärästä eri vastemuuttujan ryhmässä, kun lisäksi otettiin huomioon muuttujien KiistääV ja LapsiEiTahdo*Ikä vaihtelu. Esimerkiksi vanhaa uhkasakkoa haettiin maksettavaksi vain kymmenessä tapauksessa.

KiistääV-muuttuja vaikuttaa sitä negatiivisemmin hakijan voittotodennäköisyyteen, mitä korkeammasta vastemuuttujan luokasta j on kyse, eli mitä tappiollisempaa kertymätodennäköisyyttä tarkastellaan ($\beta_{KiistV,j=3} = 1.000$ verrattuna $\beta_{KiistV,j=1} = 0.074$). Muuttujan vetokertoimien suhde kasvaa 1,08-kertaisesta 2,72-kertaiseksi, eli kun $j = 3$, vetokerroin sille, että hakija joutuu korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikulut, on 2,91-kertainen silloin, kun vastaaja on kiistänyt tapaamisten epäonnistumisen johtuneen hänestä, verrattuna siihen, kun vastaaja ei kiistä tätä.

Jos todetaan, ettei vastaaja ole rikkonut tapaamisoikeutta tai tapaamisten peruuntuminen on ollut vähäistä, voidaan hakemusta pitää turhana ja kiusantekona. Kohtuullisena seurauksena tästä saatetaan käyttää päätöstä vastaajan oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta. KiistääV-muuttujaa tulkittaessa täytyy myös muistaa, että jos vastaaja syytti tapaamisten peruuntumisesta lapsen vastustusta, sitä ei laskettu aineistossa kiistämiseksi.

Toisin kuin muuttujalla KiistääV, jonka regressiokerroin kasvaa kun j kasvaa, LapsiEiTahdo*Ikä-muuttujan regressiokerroin on suurimmillaan $\beta_{LapsiEiTahdo*Ikä,j=2} = 0.170$,

eli kun tarkastellaan todennäköisyyttä, että hakijan hakemus täytöntöönpanosta hyväksytään, hyväksyttiin vaatimukset kulujen korvaamisesta tai ei. Tällöin on hakemuksen hylkäämisen vetokerroin on 20 % suurempi, kun tapaamista vastustavien lasten iän keskiarvo kasvaa yhdellä. Ero 5-vuotiaiden ja 12-vuotiaiden lasten välillä on tällöin 3,30-kertainen.

Koska $\beta_{LapsiEiTahdo*Ikaj=3} = 0.136$, vetokerroin sille, että hakija joutuu korvaamaan vastaajan kulut, on 1,15-kertainen silloin kun tapaamista vastustavat lapset ovat vuoden vanhempia. Matalampi vetokerroin voi johtua siitä, että kyllin vanhojen lasten vastustaessa tapaamisia, vastaajan on nähty toimivan hyväksyttävästi. Perustepäätös ei ole silloin lapsen edun mukainen, mutta täytöntöönpanoasian hylkääminen ei nähdä johtuvan hakijastakaan. Joskus täytöntöönpanoasian vireille laittaminen nähdään ainoana tapana, jolla lasten tahto voi selvitä hakijalle, joka ei ole voinut tavata lapsiaan. Asia tulkitaan hakijalle tärkeäksi, ja kun hakemus hylätään, hakijaa ei haluta rankaista sen tekemisestä. Lisäksi varttuneen lapsen vastustaessa perustepäätöstä se ei ole enää täytöntöönpanokelpoinen, joten täytöntöönpanoriitojen uusiutuminen on mahdotonta, jos uutta perustepäätöstä ei tehdä.

Mallissa, jossa vain osan muuttujien kohdalla oletetaan vetokertoimien olevan verrannollisia, muiden selittäjien regressiokertoimet ovat suunnilleen samanlaisia kuin alkuperäisessä, itseisarvojen pienenemistä lukuunottamatta. Eniten on laskenut toteen näytettyjen syytöksien sekä vanhan uhkasakon maksettavaksi hakemisen vaikutus.

6.3.2 AIC-malli

Verrannollisten vetokertoimien oletusta testattiin samalla tavalla myös monimutkaisemman AIC-mallin jokaiselle selittäjille erikseen. Muuttujien KiistääV ja LapsiEiTahdo*Ikä lisäksi myös muuttujien EiVastustaV ja AvustajaV kohdalla oletus ei pitänyt paikkaansa lasketun p -arvon perusteella. Kun muuttujille laskettiin uudet regressiokertoimet jokaisen luokan j kertymä-logit-mallille erikseen, kahden ensimmäisen regressiokertoimet eivät juurikaan eronneet edellisessä osiossa kuvatuista, joten tässä osiossa ne sivuutetaan.

AIC-mallissa, jossa verrannollisten vetokertoimien oletus koski vain osaa selittäjistä, parametrien p -arvojen laskeminen osoittautui ongelmalliseksi useamman selittäjän kohdalla. Tämä johtuu oletettavasti siitä, että selittäjiä on paljon, havaintoja on vähän suhteessa niihin ja selittäjien muodostama ristiintaulukko on harva. Tämä ongelma korostuu, kun

mallissa lasketaan usealle muuttujalle eri vastemuuttujen luokille omia regressiokertoimia. Sen vuoksi mallin parametreista ensimmäisen vakion ja muuttujien SP, KiistääV_{j=1}, Uusinta, AvustajaV_{j=1}, AvustajaV_{j=2}, MuuSyytösH ja SP:AvustajaV regressiokertoimien tilastollisesta merkitsevyydestä ei käytettyjen funktioiden perusteella voi sanoa mitään.

Muuttujan EiVastustaV regressiokertoimen itseisarvo on suurimmillaan, kun $j = 2$: kun vastaaja ei vastusta tapaamisia, täytäntöönpanohakemuksen hylkäämisen vetokerroin kasvaa 1,7-kertaiseksi. Kun $j = 3$ muuttujan vetokertoimien suhde on melkein yhtä korkea (1,63). Toisaalta kun $j = 1$, tapahtuman vetosuhde on 0,98 eli vastaajan myönteisyys tapaamisia kohtaan kasvattaa hakijalle parhaimman lopputuloksen todennäköisyyttä. Vetosuhteen perusteella vaikutus on kuitenkin pieni.

Muuttujalla AvustajaV on suurin vaikutus, kun tarkastellaan 1. luokkaa ($\beta_{AvustajaV,j=1} = -0.818$, $\beta_{AvustajaV,j=2} = -0.237$ ja $\beta_{AvustajaV,j=3} = 0.080$). Kun isävastaaajalla on oikeudenkäyntiavustaja, vetokerroin sille, että vastaaja ei korvaa hakijalle oikeudenkäyntikuluja, on 0,44 kertainen verrattuna tilanteeseen, jossa isävastaaajalla ei ole oikeudenkäyntiavustajaa. Muuttujan vaikutus pienenee — vetosuhde on 0,79 kun $j = 2$ — ja viimeisessä kertymä-logit-mallissa vaikutuksen suunta muuttuu niin, että se nostaa vastaajalle voitokkaan lopputuloksen todennäköisyyttä.

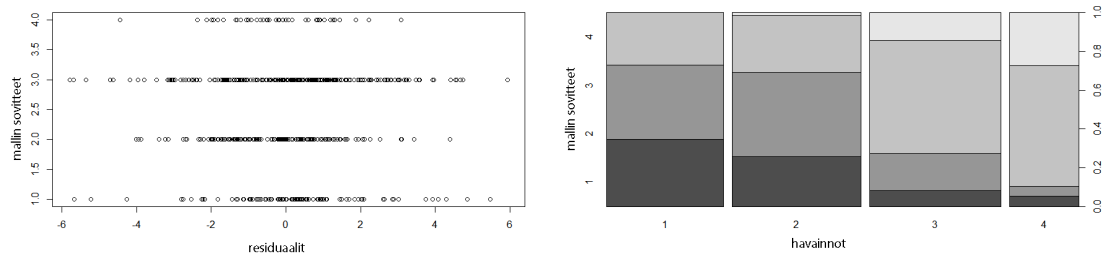
Kun asianosaisilla on edustajat, on järkeenkäypää, että oikeudenkäyntikuluja haetaan korvattavaksi ja näin ollen häviöjä päätyy korvaamaan ne. Tämän mallin perusteella vain vastaajan avustajalla on tällainen vaikutus ja vain vastaajan edustajan vaikutus riippuu hakijan sukupuolesta.

6.4 Mallin sopivuus

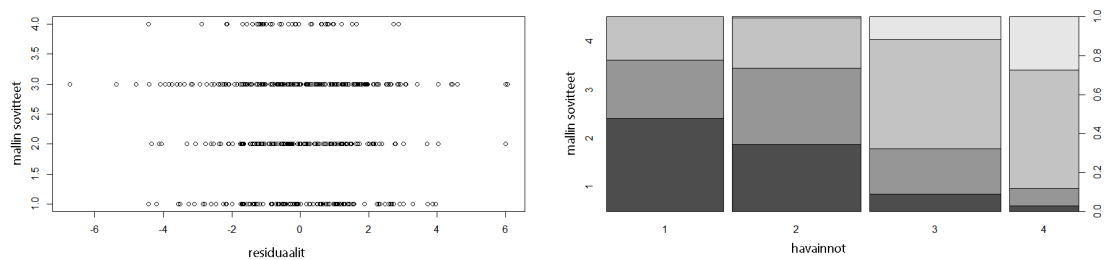
Pearsonin χ^2 -testin perusteella alkuperäinen malli sopii aineistoon. Koska mallissa on jatkuvia selittäjiä, testi ei ole pätevä, ja tulos tarkistettiin Lipsitzin testillä (Osio 5.2.3). Sen mukaan laskettu p -arvo on 0,09. Akaiken informatiokriteerin perusteella valitusta mallista laskettu Lipsitzin testin p -arvo on korkeampi, 0,28. AIC-Mallin pätiessä todennäköisyys, että otoksesta saadut havainnot sopisivat siihen yhtä huonosti tai huonommin kuin nykyinen, on 0,28. Yksinkertaisemman mallin kohdalla tämä todennäköisyys on Lipsitzin testin perusteella huomattavasti pienempi.

6.4.1 Residuaalit

Mallin matala Lipsitzin testisuureen perusteella laskettu p -arvo motivoi tarkastelemaan mallin sovitteita ja jatkuvia korvike-residuaaleja (Osio 5.2.3).

Kuva 1: Havainnot, residuaalit ja yksinkertaisen mallin mukaiset sovitteet

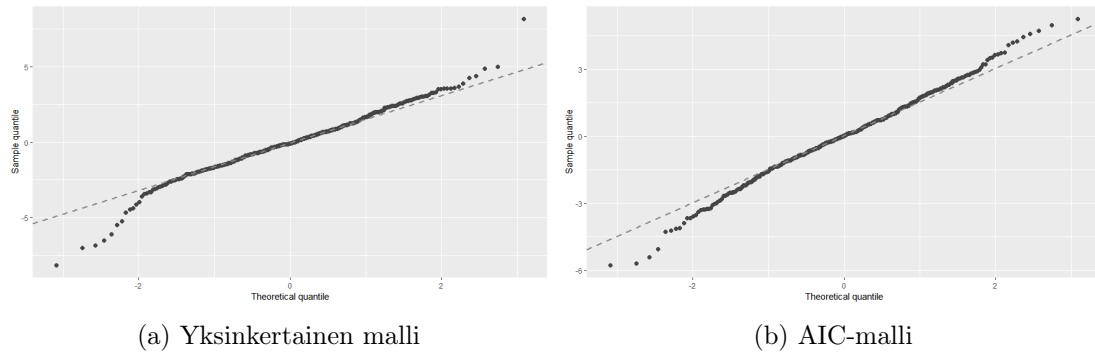
Kuva 2: Havainnot, residuaalit ja AIC-mallin mukaiset sovitteet

Yksinkertainen malli ennustaa AIC-mallia huonommin hakijan voittoja, joissa vastaaja korvaa hakijan oikeudenkäyntikulut, mutta paremmin hakijan voittoja, joissa kumpikaan ei korvaa toisen oikeudenkäyntikuluja. Kumpikin ennustaa suunnilleen yhtä hyvin hakijan häviöitä, joissa hän korvaa vastaajan oikeudenkäyntikulut, sekä hakijan häviöitä, joissa kumpikaan ei korvaa toisen oikeudenkäyntikuluja. (Kuvat 1 ja 2.)

AIC-mallilla on korkeampi residuaalin itseisarvon maksimi, mutta muuten yksinkertaisen mallin residuaalit levittäytyvät leveämmälle, varsinkin, kun malli on ennustanut vastemuuttujan saavan arvon 1 tai 3. Molemmat mallit ennustavat usein havainnon sijoittuvan vastemuuttujan luokkaan 3, eli että hakija häviää, mutta ei korvaa oikeudenkäyntikuluja. Vähiten mallit ovat ennustaneet vastemuuttujan arvoa 3 kun todellinen havainto oli 1 ja eniten, kun todellinen arvo oli 4. Malli siis ennustaa sitä herkemmin havainnon kuuluvan luokkaan 3, mitä korkeampi vastemuuttujan todellinen arvo on. Sen sijaan esimerkiksi

muuttujan arvoa 2 on ennustettu eniten silloin, kun todellinen arvo oli 2. (Kuvat 1 ja 2.)

Kvantiilikuvion avulla voi tutkia, miten hyvin mallin standardoidut residuaalit noudattavat normaalijakaumaa, eli miten hyvin malli sopii aineistoon. Kuvion keskellä kulkeva viiva kuvaa normaalijakauman kvantiileja ja havaitut residuaalit noudattavat hyvin normaalijakaumaa, kun niiden pisteet osuvat kyseiselle viivalle.

Kuva 3: Kvantiilikuviot mallien residuaaleille

Yksinkertaisen mallin (Kuva 3a) kvantiilikuviosta näkee, että havaintoja kuvaavien pisteiden muodostama paksumpi viiva osuu kuvion keskiosassa ja oikeassa reunassa hyvin. Yksinkertaisen mallin residuaalien toisen ääripään kvantiilit ovat kuitenkin itseisarvoltaan hyvin suuria verrattuna normaalijakauman ääripäiden kvantiileihin, ja lähtevät poikkeamaan normaalijakauman viivasta paljon ja jyrkästi kuvion vasemmassa reunassa. Residuaalit ovat siis jakautuneet hyvin vinosti.

AIC-mallin residuaalien kvantiilikuviossa janan oikeanpuoleinen häntä ei eroa niin kauas normaalijakauman viivasta kuin vasemmanpuoleinen häntä (Kuva 3b). Tämän mallin residuaalit ovat jakautuneet siis hiukan vinosti, mutta noudattavat paremmin normaalijakaumaa kuin yksinkertaisen mallin residuaalit. Janan ääripäät loittonevat normaalijakauman viivasta sillä tavalla, että residuaalit ovat hajanaisemmin jakautuneita kuin normaalijakauman havainnot.

6.5 Mallin ennustuskyyky

Seuraavaksi tarkastellaan mallien kykyä ennustaa vastemuuttujan arvoja käyttämällä yhteensopivuusindeksiä (osio 5.2.4).

Yksinkertaisemman mallin yhteensopivuusindeksi on 0,736, eli malli ennustaa havaintoja paremmin, kuin täysin satunnainen arvailu, mutta ei ole ennustuksissaan aukoton. Harrellin (2015, s. 257) kriteerin perusteella mallin yhteensopivuusindeksi on liian matala, jotta se olisi hyvä ennustamaan havaintoja: hyvin ennustavan mallin yhteensopivuusindeksin rajan 0,8 ja mallin yhteensopivuusindeksin erotus on 0,064. Kun selittäjillä KiistääV ja LapsiEiTahdo*Ikä ei oleteta olevan verrannollisia riskejä kaikissa vastemuuttujan luokissa, mallin yhteensopivuusindeksi kasvaa vain noin kahden kymmenestuhannesosan verran.

AIC-mallin yhteensopivuusindeksi on aavistuksen lähempänä hyvin ennustavan mallin yhteensopivuusindeksin rajaa: 0,757. Lopputuloksien ennustamiseen AIC-malli on yksinkertaista mallia aavistuksen parempi, mutta siinä on paljon enemmän selittäjiä, minkä takia se kuvaa ilmiötä monimutkaisemmin ja vaikeaselkoisemmin.

7 Johtopäätökset

7.1 Lopputuloksena neliportainen vastemuuttuja

Voiko tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioiden lopputuloksia kuvailla neliportaisella järjestysasteikollisella muuttujalla, jossa täytäntöönpanohakemuksen hyväksymisen ja hylkäämisen lisäksi otetaan huomioon oikeudenkäyntikulujen korvaaminen? Yhtä tapaus- ta lukuunottamatta jokainen havainto aineistossa sijoittui jollekin muuttujan portaalle, eli asteikko pätee melkein aina.

Siitä huolimatta, että kyseessä on riita-asia, suurimmassa osassa tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasioista hävinnyt osapuoli ei korvaa voittajan oikeudenkäyntikuluja. On mahdollista, että syynä on korvaamisvaatimuksen puuttuminen, valtion myöntämä oikeusapu — ovathan taloudellissosiaalisista ongelmista kärsivät yliedustettuina huolto- ja tapaa- misoikeuden täytäntöönpanoasioiden vanhemmissa (Hannuniemi, 2015) — tai avustajan puuttuminen, mutta toisaalta suurimassa osassa tapauksista asianosaisilla oli oikeuden- käyntiavustajat.

Käräjäoikeus perusteli usein etenkin hakijan kohdalla, että oikeudenkäyntikulujen kor- vaaminen olisi kohtuutonta, koska lasten tapaaminen oli tärkeää hänelle. Silloin tapaa- misten epäonnistuminen ei ollut johtunut vastaajasta, mutta ei myöskään hakijasta, vaan esimerkiksi lasten vastustuksesta, josta hakija ei välttämättä voinut tietää, jos tapaamisia ei ollut ollut. Toisaalta jos nähtiin, että hävinnyt vastaaja vastustanut tapaamisia, mut- ta ei ollut myötävaikuttanut niihin tarpeeksi, myötävaikuttamaan painostava uhkasakko saatettiin nähdä riittävänä seurauksena riidasta.

Lapsen edun vuoksi asiat pyritään ratkaisemaan sovinnollisesti, ja seuraukseksi rikko- muksiin valitaan lievin toimivana pidetty pakkokeino. Samoin kuin uhkasakko, oikeuden- käyntikulujen korvaaminen vaikuttaa vanhempien resurssien ja riitaisuuden kautta myös lapseen. Hävinnyt osapuoli saattaa kuitenkin joutua korvaamaan jopa valtiolle voitta- neen asianosaisen oikeudenkäyntikuluja, jos tapaamisoikeuden rikkomus oli selkeä, hake- mus nähtiin kiusantekona, tapaamisten estäminen oli ollut perusteltua hakijan toiminnan takia tai jos tapausta pidettiin muuten räikeänä.

Tämän takia oikeudenkäyntikulujen huomioon ottaminen lopputuloksia tutkittaessa on kiinnostavaa. Oikeudenkäyntikulut vaikuttavat vanhempien ja lapsien resursseihin. Neli-

portainen tulosmuuttuja näyttää käräjäoikeuden kannan riitatilanteen vakavuudesta sekä siitä, miten perusteltu hakemus oli. Oikeudenkäyntikulujen korvaamisella voidaan myös vaikuttaa asioiden uusiutumiseen. Mielenkiintoista on se, mitkä asiat johtavat tuomioistuimen tällaisiin kantoihin.

Sen sijaan verrannollisten vetokertoimien kertymä-logit-malli ei ole välttämättä paras mahdollinen tapa kuvata ilmiötä. Malliin valittiin selittäjiä olettaen niiden vetokertoimien olevan verrannollisia. Tästä huolimatta kahden malliin päätyneen selittäjän vaikutus oli tilastollisesti merkitsevästi erilainen eri kertymä-logit-todennäköisyyksille. Toisaalta, kun näillä selittäjillä oli useampi eri regressiokerroin eri vastemuuttujan luokissa, mallin ennustuskkyky ei parantunut merkittävästi. Testin tuloksen vuoksi ei tulisikaan sokeasti hylätä verrannollisten vetokertoimien oletusta (Agresti, 2013 s. 307).

Täytyy kuitenkin huomioida, että yksinkertaisemman mallin muuttujat, joille oletus ei pätenyt, vaikuttivat hyvin eri tavalla eri vastemuuttujan luokissa. Vaihteleville regressiokertoimille löytyi myös selitys. Lisäksi aineistossa oli muuttujia, kuten Sovittelu, jotka muuttujien jakaumien perusteella olisivat kasvattaneet nimenomaan keskimmäisten käsittelyjen lopputulosta. Nämä eivät kuitenkaan päätyneet malliin, mahdollisesti juuri vaikutuksen luonteen ja mallin oletuksen vuoksi.

Ratkaisuna ongelmaan voisi toimia eri linkkifunktio regressiomallille tai uudet interaktiomuuttujat, jotka auttavat kuvaamaan selittäjien muuttuvaa vaikutusta. Näkökulmasta riippuen vastemuuttujan kaksi ylintä tai kaksi alinta luokkaa voisi yhdistää yhdeksi, joka auttaisi ristiintaulukon harvuudessa, jolloin oletuksen voisi rajata vain osaan testattavista selittäjistä.

7.2 Lopputulokseen vaikuttavat tekijät

7.2.1 Lapsen etu

Lapsen etu ohjaa tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa hakemuksen käsittelytavoista valittuun lopputulokseen. Täytäntöönpanoasian tarkoituksena on turvata lapsen oikeus muodostaa ja ylläpitää hyvä suhde molempiin vanhempiinsa. Käsittely on sekä vanhemmille että lapsille raskas prosessi, eivätkä kohtuuttomat pakkotoimet tapaamisten turvaamiseksi ole lapsen edun mukaisia, vaikka ne varmistaisivat niiden toteutumisen.

Lapsen etu näkyy valitussa mallissa monella tavalla. Tarpeeksi vanhan lapsen vastustaessa tapaamisia — oli vastustus ehdotonta tai lievää ja yksityiskohtaan kohdistuvaa — mielipide vaikutti asian lopputulokseen. Mielipiteet otettiin siis huomioon asiasta päätettäessä. Toisaalta on syytä epäillä, ettei vaikutus ole sama läpi neliportaisen asteikon, vaan todennäköisyys, että hakija joutuisi korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikulut, ei kasva yhtä paljon, kuin muut hakijalle tappiollisempien lopputuloksien todennäköisyydet.

Lapsen etua suojellaan myös, kun vastaajan toteen näyttämät syytökset johtavat hänelle paremman lopputuloksen suurempaan todennäköisyyteen. Lasta suojellaan tällöin väkivallalta, seksuaaliselta hyväksikäytöltä, kaappaukselta, laiminlyönniltä tai muilta hänelle vahingollisilta olosuhteilta. Etenkin lapsen kohdistuneet teot kasvattavat vastaajan voittotodennäköisyyttä.

Sen sijaan päihde- ja mielenterveysongelmat kasvattivat todennäköisyyttä aavistuksen loivemmin. Kaikissa tapauksissa vanhemman päihde- ja mielenterveysongelmien ei nähtykään olevan suoraan lapselle vahingollisia. Mielenterveysongelmiin liitetty stigma on ongelmallinen, ja pelko tapaamisten menettämisestä voi muun muassa johtaa siihen, ettei vanhempi uskalla myöntää ongelmaansa tai hakea apua, varsinkin kun otetaan huomioon lapsen menettämisestä aiheutuvat terveysvaikutukset vanhempaan.

Täytäntöönpanoriidat ovat raskaita lapsille. Lapset kärsivät vanhempien välisestä epäluottamuksesta ja huonoista väleistä, konfliktien luomasta lojaliteettiristiriidasta, epävarmuudesta sekä käsittelyn vaatimien ajallisten että taloudellisten resurssien kautta. Sen perusteella voi selittää muun muassa vastaajan kiistämisen vaikutuksen lopputulokseen. Kiistäminen nostaa vastaajalle edullisemman lopputuloksen todennäköisyyttä läpi asteikon, varsinkin silloin, jos täytäntöönpanoasia hylätään. Tällöin vastaajalle edullisempi lopputulos on, että hakija korvaa vastaajan oikeudenkäyntikulut. Jos tapaamisten epäonnistuminen ei johdu vastaajasta, vaan esimerkiksi muuttuneista olosuhteista, lapsen sairastumisesta, ajoneuvon rikkoutumisesta tai muusta tekijästä, sovinnollinen ratkaisu ja toimiva kommunikaatio olisi ollut lapsen näkökulmasta parempi tapa käsitellä ongelma. Täytäntöönpanon hakemista ja riitaista käsittelyä ei tällöin nähdä perusteltuna, vaan joissakin tapauksissa jopa kiusantekona, ja oikeudenkäyntikulut saattavat toimia hakijalle sakotuksena riitaisuudesta.

AIC-mallin perusteella asioiden uusiutuminen kasvattaa hakijalle edullisemman lopputuloksen todennäköisyyttä. Mahdollisesti aikaisemmin näyttöä tapaamisoikeuden rikkomuksesta ei ole ollut tarpeeksi tai seuraukset siitä ovat olleet liian lieviä, jotta ne olisi-

vat tehonneet niin, ettei asia toistu. Sama pyrkimys ehkäistä lapsille vahingollinen asian uusiutuminen ja toistuva riitaisuus näkyy yksinkertaisemmasta mallista, jossa maksettavaksi haetulla vanhalla uhkasakolla on indikaattorimuuttujista voimakkain positiivinen vaikutus hakijan voittotodennäköisyyteen.

Koska jatkuvaa taistelua käräjäoikeudessa ei pidetä lapsen edun mukaisena, AIC-mallissa näkyvä käsittelyn keston vaikutus on ymmärrettävä. Pitkään kestäneihin käsittelyihin liittyy usein useampia syytöksiä, jotka viestivät asian erityisestä riitaisuudesta. Lisäksi kauan kestänyt täytäntöönpanoasia maksaa enemmän, jolloin oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta tulee merkittävämpi asia, jota kumpikaan osapuoli tuskin unohtaa hakea. Tällöin lopputulos sijoittuu varmemmin neliportaisen asteikon ääripäähän.

Pitkä käsittely sisältää usein monia väliaikaismääräyksiä, joilla pyritään käynnistämään tapaamisia uudelleen. Tästä huolimatta lapsi on pitkään kestäneen käsittelyn aikana voinut tottua siihen, että tapaamisia ei juuri ole. Tapaamisten uudelleen käynnistäminen pitkän tauon jälkeen ei nähdä lapsen edun mukaisena, jos lapsi on tottunut jo vallitsevaan tilanteeseen.

Riitaisuuden lisäksi käsittelyn keston vaikutuksessa näkyy tilanteen muuttumisen rasittavuus lapselle. Tällä voi myös selittää samaan aikaan vireillä olevan vastaajan hakeaman perustepäätösasian vaikutuksen. Vaikka vastaaja olisi rikkonut tapaamisoikeutta, täytäntöönpanoa ei välttämättä nähdä hyvänä ratkaisuna perustepäätösasian ollessa vireillä. Tapaamisten uudelleen käynnistäminen täytäntöönpanon avulla voi olla lapselle raskasta, varsinkin jos tapaamiset loppuvat tai muuttuvat pian radikaalisti. Toisaalta jos perustepäätöstä koskeva asia päättyy etävanhemman voittona, voidaanko olettaa, että lähivanhempi tyytyy häviöönsä ja alkaa kunnioittaa lapsen tapaamisoikeutta ilman pakkokeinoja? Onko tällöin todennäköistä, että tapaamisoikeuden täytäntöönpanorumba alkaa uudestaan?

Hakijan oikeudenkäyntiavustajan ja ulkomaalaisuuden vaikutuksien selittäminen lapsen edun kautta on haastavampaa. Oikeudenkäyntiavustaja osaa vaatia oikeudenkäyntikulujen korvaamista, joka selittää voitokkaamman lopputuloksen todennäköisyyden kasvamisen, mutta tämä ei liity lapsen etuun. Oikeudenkäyntiavustajan voidaan nähdä edustavan myös lasta: hän osaa tuoda esille lapsen edun näkökulmasta merkittävät perustelut. Sitä vastoin on huolestuttavaa, jos lapsen edun selviäminen ja toteutuminen on kiinni hakijan mahdollisuudesta oikeudenkäyntiavustajaan.

Vanhemman ulkomaalaisuus ei ole lapsen edun vastaista. Ennakkoluulojen lisäksi matalampi voittotodennäköisyys voi selittyä muilla tilanteeseen liittyvillä tyypillisillä olosuhteilla. Hakijan ulkomaalaisuus voi vaikuttaa hakijan kykyyn tuoda lapsen etu esille esimerkiksi suomen kielen tai oikeudenkäyntiprosessin heikomman tuntemuksen takia. Ulkomaalaisuus voi myös johtaa erilaisiin seurauksiin tapaamisten epäonnistuesssa. Kun vain toinen vanhemmista on ulkomaalainen, lapsen ulkomaalaisen kielen taito on tapaamisista kiinni. Kielitaidon kärsiessä kielimuuri lapsen ja vanhemman välillä kasvaa johtaen lapsen etääntymiseen. Kun hakija myös asuu ulkomailla, tapaamisten välinen tauko on yleensä pitkä, jolloin tapaamisten epäonnistuesssa etääntymistä tapahtuu herkemmin.

Toisaalta ulkomailla asuva tai siellä usein käyvä hakija saattaa herkemmin hakea yhteydenpitoa turvaavaa täytäntöönpanoa, sillä lapsen ja etävanhemman suhteen säilyminen on näissä tapauksissa erityisen riippuvainen niistä. Aineistossa yhteydenpitoa turvaavat täytäntöönpanot olivat hankalia, koska syyt esimerkiksi videopuheluiden epäonnistumiselle jäivät epäselviksi, ja vastuu niiden onnistumisesta saattoi jäädä lähivanhemman sijaan kokonaan lapsille, joilla oli oma puhelin.

7.2.2 Vieraannuttaminen

Täytäntöönpanolla voidaan suojella lasta vieraannuttamiselta. Vieraannuttava vanhempi ei pidä lapsen ja toisen vanhemman välistä suhdetta tärkeänä, eikä näin ollen kunnioita lapsen tapaamisoikeutta. Hän hankaloittaa suhdetta ja yhteydenpitoa systemaattisesti niin, että lapsi, joka kärsii vieraannuttamisesta, reagoi siihen alkaen myös omalla toiminnallaan edistää vieraantumista. Psykkiset ja sosiaaliset seuraukset lapsen kehityksessä vaikuttavat lapsessa myös vieraannuttamisen jälkeen.

Vieraannuttamista on vaikea todeta, mutta kun vastaajan todettiin vieraannuttavan tai manipuloivan lasta, hakijalle voitollisen lopputuloksen vetokerroin kasvoi merkittävästi. Vieraannuttamista pidettiin siis erittäin tuomittavana, koska siihen reagoitiin todennäköisesti sekä tehostetulla täytäntöönpanolla että oikeudenkäyntikulujen korvaamisella. On hyvin epätodennäköistä, että täytäntöönpanohakemus hylätään, kun vieraannuttamista on todettu, mutta jos näin on, hakija ei todennäköisesti joudu korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikuluja. Hakijaa ei nähdä syypäänä tilanteeseen eikä hänen hakemustaan nähdä perusteettomana.

Silloinkin, kun vieraannuttamista ei todettu, muunlainen välinpitämättömyys tapaamisia

kohtaan tuomittiin. Jos asiassa käsiteltiin myös vanhan uhkasakon maksettavaksi määrääminen, eli ongelmia tapaamisten kanssa oli ollut myös ennen ja ne johtuivat vastaajasta, lopputulos oli aina todennäköisemmin edullisempi hakijalle. Samanlainen vaikutus oli sillä, jos tulkittiin, ettei vastaaja tule myötävaikuttamaan tapaamisiin. Tämän lisäksi myös syytökset, jotka eivät välttämättä liittyneet lapseen, laskivat vastaajan voittotodennäköisyyttä. Kaikki nämä voivat olla tapoja vieraannuttaa, mutta ennen kaikkea ne voivat olla merkkejä epäluulosta hakijaa ja välinpitämättömyydestä perustepäätöstä kohtaan.

Toisaalta, jos vastaaja oli pyrkinyt muuttamaan perustepäätöstä laillisesti, laittaen viereille sitä koskevan asian, se nähtiin hyväksyttävänä tapana vastustaa perustepäätöstä oman käden oikeuden käyttämisen sijaan. Jos vanhemmalla on syytä epäillä, että perustepäätös ei ole lapsen edun mukainen, häntä ei haluta rankaista siitä, että hän hakee siihen muutosta. Hän saattaa olla tapaamisia vastaan, mutta käräjäoikeus näkee hänen kunnioittavan järjestelmää ja perustepäätöksen laillisuutta niin, että kovempien sanktioiden tarpeellisuus on pienempi.

7.2.3 Sukupuoli

Lapsen etu ohjaa täytäntöönpanoasian päätöksiä. Jos vanhemman sukupuoli vaikuttaa riitoihin, se kertoo jotain siitä, millainen käsitys isän ja äidin vanhemmuuden ominaisuuksista, niiden vaikutuksista lapseen sekä etä- ja lähivanhemmuudesta on.

Sekä Huotelinin (2017) että Palo-Repon (2015) tuloksien mukaan vanhemman sukupuoli vaikuttaa huoltoriidan ja täytäntöönpanoasian lopputulokseen. Tässä tutkielmassa hakijan sukupuolella ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevää vaikutusta, eikä se valikointunut tutkielman kriteerien perusteella valittuun malliin.

Tämä ei tarkoita, ettei sukupuolella ole mitään vaikutusta täytäntöönpanoasioihin. Kuten luvussa 4 todettiin, aineistossa isähakijat voittivat suhteellisesti hiukan useammin, mutta äitihakijan tapauksessa häviäjät korvasi voittajan oikeudenkäyntikulut harvemmin. Lähtötilanteet ovat erilaisten huoltoriitojen voittotodennäköisyyksien vuoksi erilaiset, kun tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa hakee äiti. Tämän lisäksi havaittiin, että joitakin syytöksiä, kuten syytöksiä päihde- tai mielenterveysongelmistakaappauksesta tai manipuloinnista kohdistetaan useammin äiteihin kuin isiin. Kokemukset ja lopputulokset täytäntöönpanoasioissa voivat tästä johtuen olla äideillä ja isillä keskimäärin erilaiset.

Akaiken informaatiokriteerin perusteella valitussa mallissa vanhemman sukupuoli oli mukana omana muuttujana sekä interaktiomuuttujissa. AIC-malli ei kuitenkaan kuvaa ilmiötä juurikaan paremmin verrattuna yksinkertaisempaan malliin eikä interaktiomuuttujien vaikutus ollut välttämättä uskottavaa, joten sukupuolen vaikutus jää kyseenalaiseksi.

Tulee muistaa mallin rajoitukset, jotka tulevat muun muassa verrannollisten vetokertoimien oletuksesta muuttujia valittaessa. Äitien hakiessa täytöntöönpanoa oikeudenkäyntikuluja määrättiin harvemmin häviäjän korvattavaksi. Mahdollisesti tilanteissa, joissa etävanhempi on äiti, taloudellisista, oikeudellisista tai sosiaalisista syistä asiaa ei tulkita niin räikeänä, tai oikeudenkäyntikulujen korvaamista tarpeellisenä seurauksena. Tällöin vain vastemuuttujan keskimmäisten arvojen todennäköisyys kasvaa.

Huotelinin (2017) mukaan äitien hakemat täytöntöönpanoasiat päättyivät useammin sovintoon — ehkä samanlainen ilmiö vaikuttaa tässä kasvattaen ”sovinnollisempien” lopputuloksien, joissa oikeudenkäyntikuluja ei korvata, todennäköisyyttä. Erot voisivat näkyä eri tavalla, jos tarkasteltaisiin vain oikeudenkäyntikulujen korvaamista, eli voittojen sijaan mallinnettaisiin käsityksiä asian räikeydestä sekä siitä, miten perusteltuna hakemusta pidettiin.

7.2.4 Vertailu Huotelinin malliin

Muuttuja, joka selittää voittoa Huotelinin (2017) pro gradu -tutkielman mallissa, mutta ei voitokkaampaa lopputulosta tässä mallissa, on hakijan sukupuolta kuvaava muuttuja. Muuten mallien selittäjien taustalla vaikuttavat ilmiöt ovat osittain samat: molemmissa malleissa vaikuttavat vastaajan todeksi näytetty syytös, vastaajan kanta tapaamisiin sekä varttuneiden lasten vastahakoisuus tapaamisia kohtaan.

Tämän lisäksi voittoon vaikuttavat tämän tutkielman mallissa vanha uhkasakko, vastaajan kiistäminen, syytökset jostakin muusta tuomittavasta toiminnasta kuin suoraan lapseen kohdistuvasta teosta, hakijan oikeudenkäyntiavustaja, hakijan ulkomaalaisuus, todeksi näytetty vieraannuttaminen sekä samaan aikaan vireillä oleva vastaajan hakema perustepäätösasia.

Tässä tutkielmassa käytetty aineisto on osittain eri kuin Huotelinin tutkielmassa. Pääosin aineistoon on lisätty uudempia päätöksiä (2015-2018), mutta myös joitakin päätöksiä vuosilta 2000-2015. Eniten päätöksiä analyysin aineistossa on vuosilta 2015-2017. Tämä

voi vaikuttaa lopputuloksiin, mutta se, että täytäntöönpanoasioiden käsittely olisi muuttunut radikaalisti viimeisen kolmen vuoden aikana, on epätodennäköistä. Lopetusvuosi ei yksinään tai hakijan sukupuolen kanssa selittänyt vaihtelua täytäntöönpanoasioiden lopputuloksissa. Erot tuloksissa johtuvat siis todennäköisesti jostakin muuta.

Verrattuna osittain samasta aineistosta luotuun malliin, jossa mallinnettiin voittotodennäköisyyksiä, tämän tutkielman malli on monimutkaisempi ja ennustaa omaa vastemuuttujaansa huonommin. Näyttää siltä, että oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta määrääminen ei ole niin johdonmukaista ja suoraviivaista kuin mitä täytäntöönpanosta määrääminen on, ainakaan jos vain tässä tutkielmassa tutkittavaksi valitut muuttujat otetaan huomioon.

7.3 Pohdinta

Tässä tutkielmassa luodulla mallilla on puutteita tulkitsemisen haastavuudesta aineiston tallennusvaiheessa mallin horjuvaan sopivuuteen sekä kohtalaiseen ennustuskyykyyn. Joidenkin selittävien muuttujien (kuten MuuSyytösH ja KiistääV) ymmärtäminen on hoipertelevaa, koska ne sisältävät niin paljon erilaisia tilanteita tai koska niitä tulkittaessa retoriset keinot ja osittaiset ristiriitaisuudet lausumissa piti yrittää purkaa selkeiksi argumentiksi.

Toisaalta lapsen tahtoa kuvaavat selittäjät kuvaavat myös lapsen ikää. Voidaan nähdä, että mitä vanhempia lapset ovat, sitä vähemmän vanhempi pystyy painostamaan heitä tapaamisiin. Tällöin vastuu tapaamisten toteutumisesta häviää lapsen kanssa asuvalta vanhemmalta, mutta toisaalta ei siirry lapsillekaan: kyseessä on lapsen tapaamisoikeus eikä tapaamisvelvollisuus.

Mielenkiintoinen ja tärkeä ilmiö, jolla on merkittäviä vaikutuksia perheisiin mutta johon ei tässä tutkielmassa voinut enempää paneutua, on täytäntöönpanoriitojen uusiutuminen sekä esimerkiksi sovittelun, täytäntöönpanon ja kulujen korvaamisen vaikutus siihen. Riitaisuus ei ole lapsen edun mukaista ja täytäntöönpanoriitojen vähentäminen niin, että tapaamisoikeus on turvattu, on tärkeää.

Aineisto soveltuu toistuvien riitojen tutkimiseen, sillä siihen on tallennettu valitukset, 177 uusintaa sekä 58 vanhemmalta useita riitaisia asioita. Toistuvien täytäntöönpanoasioiden määrä kasvaa, kun otetaan huomioon aineiston vanhemman osan sovinnot ja huoltoa

koskevat hakemukset.

Selkeämpää työnjakoa, viranomaisten välistä yhteistyötä ja koulutusta aiheesta peräänkuulutetaan, kun puhutaan vieraannuttamisen ehkäisystä, estämisestä ja parantamisesta (Sinkkonen 2018). Sovittelun tehokkuutta riidoissa, joihin liittyy vieraannuttamista, on tärkeää tutkia. Sovittelun toimiminen vaatii empatiaa, katumusta ja kunnioitusta toista osapuolta kohtaan, mikä harvoin toteutuu, kun toinen vanhemmista vieraannuttaa. Tämän vuoksi hyvän sovittelun edellytyksenä on, että asiassa mukana oleville sovittelijoille on tarjolla tietoa vieraannuttamisen vaikutuksista ja ilmenemisestä.

Hakijan sukupuolen ollessa mielenkiinnon kohteena vaihtoehtoisten mallien kokeileminen voisi olla kannattavaa. Vuosien 2000-2015 aineiston perusteella isien voittotodennäköisyys on korkeampi kuin äitien. Sama vaikutus ei näkynyt nyt, vaikka päätöksen vuotta testattiin malliin selittäjänä. Siksi syynä eroon tuloksissa ei välttämättä ole, että asenteet ovat muuttuneet ja lähtötilanteet samanlaistuneet viimeisten vuosien aikana niin merkittävästi, että voittotodennäköisyydet isien ja äitien välillä olisivat tasoittuneet. Mahdollisesti sukupuoli näkyy oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta määrättäessä niin, että tietyt korvaamiseen liittyvät selkeät tai perusteettomat tapaukset ovat yleisempiä esimerkiksi isän ollessa hakijana.

Asian räikeys, selkeys ja riitatilanteen perusteltavuus vaikuttavat siihen, millaisia seurauksia käräjäoikeus määrää tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasian hävinneelle osapuolelle. Koska asia tulkitaan tärkeäksi hakijalle, hän päätyy korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikulut vain, jos tapaamisten epäonnistuminen nähdään johtuneen hänen rikkomuksestaan, perustepäätös on selkeästi lapsen edun vastainen hänen toimintansa vuoksi tai jos nähdään, että hakemus oli perusteeton, jopa kiusantekoa, eikä asiaa olisi tarvinnut selvittää oikeudessa. Vieraannuttaminen sekä vastaajan vastahakoisuus ja välinpitämättömyys tapaamisia ja perustepäätöstä kohtaan lisäävät todennäköisyyttä, että täytäntöönpano ei jää ainoaksi seuraukseksi riidasta. Toisaalta vastaajan pyrkimys muuttaa tapaamisia laillisesti nostaa hänelle voitokkaamman lopputuloksen todennäköisyyttä.

Sekä teorian, muuttujien jakaumien että analyysin tuloksien perusteella on syytä epäillä, ettei kaikilla vaikuttavilla tekijöillä, kuten varttuneen lapsen vastustuksella, ole samanlaista vaikutusta vastemuuttujan asteikon jokaisessa kohdassa. Tämä on yksi tutkielman mallin puutteista, joka johtuu sen verrannollisten vetokertoimien oletuksesta. Mahdollisesti vaikutussuhteet selviäisivät paremmin ja tällöin myös ennustavat lopputulosta paremmin toisenlaisen mallin avulla.

Tästä huolimatta kerätty aineisto ja sen avulla muodostetut mallit kuvaavat kohtuullisen hyvin täytäntöönpanoasioita ja niiden lopputuloksia ilmiön monimutkaisuudesta huolimatta. Luotu malli nostaa esille vaikuttavat tekijät ja vaikutuksien suunnat hyvin. Toisin kuin AIC-mallissa, jossa selittäjien lukumäärä oli korkeampi, yksinkertaisen mallin selittäjien vaikutukset ovat suurimmaksi osaksi ymmärrettävissä. Malli kuvaa hyvin sitä, miten perusteltuina ja vakavina täytäntöönpanoasiat, joissa kyseiset tekijät ovat esillä, nähdään. Hakijan ulkomaalaisuus ja hakijan edustaja ovat selittäjistä niitä, joiden vaikutukset todennäköisyyksiin on vaikeinta selittää lapsen edulla. Muuten lapsen edun voi nähdä näkyvän kaikissa mallin selittäjissä lapsen ja vanhemman suhteen suojelemisesta sekä lapsen osallisuudesta jatkuvien konfliktien ehkäisemiseen ja lapsen hyvinvoinnin turvaamiseen.

Lähteet

Aalto Ilana. (2012) *Isyyden aika. Historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyysskeskusteluissa*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/41477/978-951-39-5230-3.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Viitattu 9.3.2019.

Agresti Alan. (2010) *Analysis of Ordinal Categorical Data*. 2. painos. John Wiley & Sons, Incorporated. ProQuest Ebook Central,

<https://ebookcentral-proquest-com.libproxy.helsinki.fi/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=698573>.

Agresti Alan. (2013) *Categorical Data Analysis*. 3. painos. John Wiley & Sons, Incorporated. ProQuest Ebook Central,

<https://ebookcentral-proquest-com.libproxy.helsinki.fi/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=1168529>.

Agresti Alan. (2018) *An Introduction to Categorical Data Analysis*. 3. paino. John Wiley & Sons, Incorporated. ProQuest Ebook Central,

<https://ebookcentral-proquest-com.libproxy.helsinki.fi/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=5592838>.

Aleneff Marja. (2015) *Vieraannuttaminen ja nuorten elämänlaatu*. Pro gradu -tutkielma, käyttäytymistieteiden laitos, käyttäytymistieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto.

<http://hdl.handle.net/10138/158886>.

Gottberg Eva. (1999) *Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Yksityisoikeuden julkaisusarja. A, ISSN 0783-2001; 93.

Greenwell Brandon M., McCarthy Andrew J., Boehmke Bradley C. & Liu Dungan. (2018) *Residuals and Diagnostics for Binary and Ordinal Regression Models: An Introduction to the sure Package*. The R Journal Vol 10:1, s. 381-394.

<https://journal.r-project.org/archive/2018/RJ-2018-004/RJ-2018-004.pdf>

Viitattu 19.4.2019.

Hannuniemi Anja. (2015) *Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lapsen huoltoriidoissa. Lääkintäoikeudellinen ja oikeussosiologinen tutkimus*. Oikeustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

<http://hdl.handle.net/10138/154549>

Viitattu: 6.3.2019.

Harman Jennifer J., Kruk Edward, & Hines Denise A. (2018) *Parental alienating behaviors: An unacknowledged form of family violence*. Psychological Bulletin, 144(12), 1275-1299.

Harrell Fran E. Jr. (2015) *Regression Modeling Strategies. With Applications to Linear Models, Logistic and Ordinal Regression, and Survival Analysis*. Springer International Publishing, Switzerland.

Helin Markku, Linna Tuula & Rintala Matti. (1997) *Huolto- ja tapaamispäätöksen täytäntöönpano*. Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki.

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke. (2007) *Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus*. Päivitetty 6.11.2009.

https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/karajaoikeuspainotteistenlaatuhankkeidenraportit/9pBMPedZf/Lapsen_huolto_tapaamisoikeus_ja_elatus_2009.pdf
Viitattu 13.3.2019.

Hollander Myles, Wolfe Douglas A. & Chicken Eric. (2013) *Nonparametric Statistical Methods*. 3. painos. John Wiley & Sons, Incorporated. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral-proquest-com.libproxy.helsinki.fi/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=1550549>.

Huotelin Vesa. (2017) *Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan täytäntöönpanon tilastollinen analyysi*. Pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, tilastotiede. Helsingin yliopisto.

<http://hdl.handle.net/10138/193543>
Viitattu 6.3.2019.

Häkkänen-Nyholm Helinä. (2010) *Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta erotilanteessa*. Duodecim, 2010;126(5):499-505.

<https://www.terveysportti.fi/xmedia/duo/duo98659.pdf>
Viitattu: 6.3.2019.

Inkilä Jaana & Paavilainen Eija. (2013) *Etä-isien kokemuksia moniammatillisesta yhteistyöstä huoltoriidassa*. Sosiaalilääketieteellinen aikakausilehti 2013: 50 s. 150-162.

Karttunen Risto. (2010) *Isän ja äidin välissä - Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa*. Acta Electronica Universitatis Tampereensis : 1546. Tampere University Press, Tampere

<http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66650/978-951-44-8201-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
Viitattu 7.3.2019.

Kuronen Marjo. (2003) *Eronnut perhe?* teoksessa *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Forsberg Hannele & Nätkin Ritva (toim.) Gaudeamus Kirja/Oy Yliopistokustannus, University Press Finland, Helsinki. s. 103-120.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>

Viitattu 6.3.2019.

Lapsiasiavaltuutettu, Lastensuojelun keskusliitto & Väestöliitto. (2010) *Lapsen paras etusijalle eropalveluissa*. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:4.

<http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/04/lapsen-paras-etusijalle.pdf>

Viitattu 14.3.2019.

Lipsitz Stuart R., Fitzmaurice Garrett M. & Molenberghs Geert. (1996) *Goodness-of-Fit Tests for Ordinal Response Regression Models*. Journal of the Royal Statistical Society. Series C (Applied Statistics), Vol. 45, No. 2 (1996), s.175-190. Wiley for the Royal Statistical Society.

<https://www.jstor.org/stable/2986153>

Viitattu 19.3.2019.

Liu Dungan & Zhang Heping. (2018) *Residuals and Diagnostics for Ordinal Regression Models: A Surrogate Approach*. Journal of the American Statistical Association. 113:522, 845-854,

<https://doi.org/10.1080/01621459.2017.1292915>

Viitattu 19.4.2019.

Meier Joan S. & Dickson Sean. (2017) *Mapping Gender: Shedding Empirical Light on Family Courts' Treatment of Cases Involving Abuse and Alienation*. Law & Inequality, Vol. 35, 311.

<https://scholarship.law.umn.edu/lawineq/vol35/iss2/10>

Viitattu 7.3.2019.

Oikeusministeriö (2018). *Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi*. HE 88/2018.

<https://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f805be91a>

Viitattu 6.3.2019.

Palo-Repo Mari. (2015) *Lasten huolto- ja asumisriidat Helsingin hovioikeudessa 2003-2006*. Pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, tilastotiede. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/155254>

Viitattu: 6.3.2019.

Peuralahti Elina. (2012) *Lapsen tapaamisoikeus ja sen toteuttamisen ongelmakohtia*. CC Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki.

Sinkkonen Jari. (2018) *Lapsen vieraannuttamisella toisesta vanhemmasta on kauaskantoiset seuraukset*. Duodecim, 2018;134(5):465-470.

<https://www.terveysportti.fi/xmedia/duo/duo14203.pdf>

Viitattu: 6.3.2019.

Sorokin Marjaana (2014). *Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta lapsen huolto- ja tapaaamisriidassa -lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulma*. Pro gradu - tutkielma, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.

<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201405281868>

Viitattu 6.3.2019

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2019) *Valvotut tapaukset*, Lastensuojelun käsikirja (THL).

<https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/lapsen-ase-ma-erotilanteessa/valvotut-tapaamiset>

Viitattu: 10.3.2019.

Tilastokeskus. (2018a) *Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet [verkkajulkaisu]*. ISSN=1798-3215. 2017 Helsinki: Tilastokeskus. Päivitetty 25.5.2018.

http://www.stat.fi/til/perh/2017/perh_2017_2018-05-25_tie_001_fi.html?ad=notify

Viitattu 9.3.2019.

Tilastokeskus. (2018b) Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat. *Väkiluku sukupuolen mukaan alueittain sekä väestömäärän muutos 31.12.2017*. Päivitetty: 29.3.2018.

https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/statfin_vaerak_pxt_006.px/?rxid=6fd64a01-d0f8-474d-984e-6a62e246f4ca

Viitattu: 10.3.2019.

Tilastokeskus. (2018c) Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat. *Väestöllisiä tunnuslukuja alueittain 1990-2017*. Päivitetty: 20.6.2018.

https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/statfin_vaerak_pxt_007.px/?rxid=6fd64a01-d0f8-474d-984e-6a62e246f4ca

Viitattu: 10.3.2019.

Vuori Jaana. (2004) *Isyyden mallit ja isien valinnat* teoksessa *Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli*. I. Aalto & J. Kolehmainen (toim.) Vastapaino, Tampere. s. 29-63.

Väestöliitto. (2018) *Lapsen etu*. Päivitetty 6.7.2018.

http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/avio-ja_avoliiton_lakitieto/lapsen_etu/

Viitattu 6.3.2019.

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991.

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

Viitattu 7.3.2019.

Liitteet

Liite A: Aineiston muuttajat kriteereineen ja tulkintaperusteluineen

Muuttujien kuvaukset ja tallennuskriteerit ovat suurimmaksi osaksi samat kuin Huotelinilla (2017), tallennettaessa tehtyjä tarkennuksia ja muutamaa uutta muuttujaa lukuunottamatta.

ID Havaintoriville luotu tunnistenumero.

Diaarinro Asian diaarinumero.

Syottopvm Havainnon kirjaamispäivämäärä (vvvv-kk-pp).

KO1 Käräjäoikeus, jossa asiasta päätettiin. Vanhoissa tapauksissa on kirjattu myös silloinen käräjäoikeus seuraavasti:

Etela-P/Se Seinäjoen KO
Etela-P/Ka Kauhajoen KO
Etela-P/Al Alavuden KO
Etela-P/La Lapuan KO
Etela-K/La Lappeenrannan KO

Etela-K/Im Imatran KO
Hyv/Hyvink Vanha Hyvinkään KO
Hyv/Riihim Riihimäen KO
Oulu/Kuu Kuusamon KO

EiKasitelty Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos tapausta ei otettu mukaan aineistoon. Näin tehtiin seuraavissa tapauksissa:

- Hakemus hylättiin ennen tiedoksiantoa vastaajalle. Näin kävi, jos täydennyskehotukseen ei vastattu, täytäntöönpanokelpoista perustepäätöstä ei ollut tai hakemus oli jostain muusta syystä selvästi lakiin perustumaton.
- Hakemus peruutettiin tuntemattomasta syystä ennen tiedoksiantoa vastaajalle.
- Asia siirrettiin toiseen käräjäoikeuteen.
- Täytäntöönpanoperuste poistui käsittelyn aikana jossain muussa oikeudenkäynnissä annettun päätöksen tai saavutetun sovinnon seurauksena. Useimmiten kyse oli ratkaisusta perustepäätöstä koskevassa riidassa.
- Täytäntöönpanohakemus peruutettiin, koska riita haluttiin ratkaista perustepäätöstä koskevassa oikeudenkäynnissä.
- Asia käsiteltiin yhdessä toisen täytäntöönpanoasian kanssa. Yhdistetystä käsittelystä kirjattiin vain yksi havaintorivi. Päivämäärät ja tulokset tallennettiin uusimmasta täytäntöönpanoasiasta.

- Kyseessä oli hovioikeuden käräjäoikeudelle antama täytäntöönpanomääräys.
- Vastaaajana oli joku muu kuin lapsen vanhempi.
- Asiakirjoista ei selvinnyt, onko kyseessä huoltoon vai tapaamisoikeuteen liittyvä täytäntöönpanohakemus, tai asiakirjat olivat muutoin liian puutteelliset havaintorivin kirjaamiseen. Nämä olivat lähes kaikki sovintoja, joista puuttui tausta-asiakirjat. Erityisesti aineiston vanhan osan Etelä-Pohjanmaan käräjäoikeuden asioissa näitä oli paljon, koska sieltä saatiin vanhaa osaa kerätessä vain päätökset.
- Tapauksessa ei haettu täytäntöönpanoa lainkaan, vaan täsmennystä tai vähäistä muutosta tapaamisoikeussopimukseen tai vain vanhan uhkasakon tuomitsemista.

Aineiston uudessa osassa yllä mainittuja tapauksia ei tallennettu ollenkaan, joten kaikilla uuden osan havainnoilla muuttuja saa arvon 0.

VireillePvm Asiakirjoista ilmenevä vireilletulopäivämäärä tai käräjäoikeuden leimasta ilmenevä hakemuksen vastaanottopäivämäärä. Aineiston vanhasta ostasta tieto puuttui yhteensä 15 tapauksessa, ja ne tarkistettiin Oikeusrekisterikeskukselta. Uuden osan seitsemässä asiassa päivämäärä ei ollut tiedossa.

PaatosPvm Lopullisen päätöksen päivämäärä, jona hakemus joko hylättiin, se jäi sillensä tai hyväksyttiin. Jos esimerkiksi päätös sovittelijoiden palkkioista tehtiin viimeisenä, sitä ei huomioitu tässä muuttujassa. Aineiston vanhassa osassa yksi puuttuva päivämäärätieto puuttui ja se tarkistettiin Oikeusrekisterikeskukselta.

Vanhempien tiedot

SP1 Indikaattorimuuttuja. Saa arvon 1, jos hakijana on isä.

Hakija Hakijan koko nimi ja yhteystiedot. Aineiston uudessa osassa tallennettiin vain hakijan koko nimi.

Synt1 Hakijan syntymäaika (vvvv-kk-pp).

Vastaaaja Vastaaajan koko nimi ja yhteystiedot. Aineiston uudessa osassa tallennettiin vain hakijan koko nimi.

Synt2 Vastaaajan syntymäaika (vvvv-kk-pp).

Ulkom1 Hakijan ulkomaalaistaustaisuus. Luokkiin kuuluvat maat ja alueet on valittu aineiston vanhaa osaa kerätessä.

Ulkomaalaistaustaisuus pääteltiin asianosaisen nimen mukaan, jos sitä ei oltu erikseen mainittu. Päätelyssä käytettiin hyväksi google-hakua ja esimerkiksi Wikipedia-artikkeleita ihmisistä. Havainto kirjattiin korkeamman inhimillisen kehityksen indeksin mukaan, jos vaihtoehtoja alkuperämaalle oli useampia. Ruotsinkielinen nimi tulkittiin suomalaiseksi henkilöksi ja espanjan- tai ranskankielinen nimi eurooppalaiseksi. Muutamassa tapauksessa vierasperäinen nimi tulkittiin suomalaiseksi henkilöksi, tämän virheettömällä puhekielisellä suomella kirjoitettujen tekstien, kuten sähköpostien, vuoksi.

Taulukko 11

	IKI	Maat ja alueet
0		Suomi
1	0.74-0.94	EU-maat, Sveitsi, Norja, Anglo-Amerikka, Japani, Etelä-Korea
2	0.70-0.78	Amerikka, Turkki, Venäjä, Kazakstan, Albania, Bosnia ja Hertsegovina, Ukraina
3	0.52-0.69	Lähi-Itä, Kaakkois-Aasia, Intia, Pohjois-Afrikka
4	0.28-0.51	Saharan etelänpuoleinen Afrikka, Bangladesh, Pakistan

Ulkom2 Vastaaajan ulkomaalaistaustaisuus.

VastUlkom Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos vain hakijan kotimaa on Suomi. Luotu selittäjäksi logistista regressiota varten.

Hakulkom Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos vain vastaajan kotimaa on Suomi. Luotu selittäjäksi logistista regressiota varten.

Tuomarin ja edustajien tiedot

Tuomari Tuomarin etu- ja sukunimi.

TuomariSP Indikaattorimuuttuja. Saa arvon 1, jos tuomari on mies.

TuomariSP1 Indikaattorimuuttuja. Saa arvon 1, jos tuomarin sukupuoli on sama kuin hakijan.

Ed1 Hakijalla on edustaja. Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos hakijalla on edustaja, asianaajaja tai muu avustaja.

Ed2 Vastajaalla on edustaja.

Ed1SP Hakijan edustajan sukupuoli. Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos hakijan edustaja on mies. Ei merkintää, jos hakijalla ei ole edustajaa.

Ed2SP Vastajan edustajan sukupuoli. Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos hakijan edustaja on mies. Ei merkintää, jos hakijalla ei ole edustajaa.

TuomariEd1 Tuomari ja kaikki mahdolliset edustajat samaa sukupuolta kuin hakija. Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos tuomari ja kaikki mahdolliset edustajat asiassa ovat eri sukupuolta kuin hakija.

Täytäntöönpanoasian taustatietoja

Uusinta Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos aineisto sisältää samoilta asiaan osallisilta aiemman täytäntöönpanokäsittelyn, tai asiakirjoista ilmenee muuten, että täytäntöönpanoa on haettu myös aiemmin. Myös aikaisemmat väliaikaismääräykset tulkittiin aikaisemmaksi käsitteeksi. En kirjannut, jos väliaikaismääräys oli tehty täytäntöönpanoasian ollessa vireillä. Kirjattu, vaikka hakemus olisi peruttu. Kirjattu, vaikka täytäntöönpanoa olisi haettu ulosottovirastolta. Yleensä tällöin kyseessä täytäntöönpanohakemus joka tehtiin alle 3 kuukautta perustepäätöksen jälkeen.

OiPa Oikeuden vahvistama perustepäätös. Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos täytäntöönpanoperusteena on oikeuden antama päätös.

ValvottuTO Valvottu tapaamisoikeus. Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos hakijan syytöksessä mainittu tapaamisoikeuden laiminlyönti on koskenut valvottua tapaamista. Tuettu tapaamisoikeus on myös tulkittu valvotuksi. Jos asiassa mainitaan, että valvottu tapaamisetkaan eivät toteutuneet, niin hakemus käsittelee myös valvottuja tapaamisia, vaikka ne olisi määrätty vasta täytäntöönpanoasian vireilläolon aikana. Tuettu tai valvottu vaihto ei ole tulkittu valvotuksi tai tuetuksi tapaamiseksi.

As1 Lapsi asuu hakijalla. Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos kyseessä on huoltoa koskeva täytäntöönpanoasia.

Kun kyseessä oli vuoroasumisjärjestely (lapsi asui yli 35% ajasta hakijalla) merkittiin, että lapsi asuu hakijan kanssa. Näin tehtiin siitä huolimatta, että virallisesti osoite olisi toisella vanhemmalla. Jos useasta lapsesta, joita täytäntöönpanoasia koskee, joku asui hakijalla, merkittiin että kyseessä on huollon täytäntöönpano.

Jos täytäntöönpanohakemuksen lakiin perustuva osa koski tapaamisen täytäntöönpanoa, ja lakiin perustumaton osa (esimerkiksi halutaan velvoittaa vastaaja tapaamaan lasta) koski lasta, joka asui hakijan kanssa, täytäntöönpanoasia katsottiin olevan tapaamisoikeuden täytäntöönpanoasia.

MuuOikKa Samaan aikaan vireillä oleva perustepäätöstä koskeva asia. Luokittelumuuttuja, jonka luokat ovat: Hakija1 Hakija on laittanut asian vireille ennen täytäntöönpanoasian vireilletuloa. Ao1 Vastaaja on laittanut asian vireille ennen täytäntöönpanoasian vireilletuloa. Molemmat1 Kumpikin osapuoli on laittanut asian vireille ennen täytäntöönpanoasian vireilletuloa. Hakija2 Hakija on laittanut asian vireille täytäntöönpanoasian vireilletulon jälkeen. Ao2 Vastaaja on laittanut asian vireille täytäntöönpanoasian vireilletulon jälkeen. Molemmat2 Kumpikin osapuoli on laittanut asian vireille täytäntöönpanoasian vireilletulon jälkeen. 0 Muuten. Muuttujaa MuuOikKa ei ole kirjattu ennen 29.7.2015 (ks. Syottopvm). Jos vireille laittamisen ajankohta ei selvillä, merkitään ilman numeroa. Jos vireille laittaja ei ole selvillä, merkitään että molemmat. Tähän on merkitty vain oikeuteen viedyt asiat, eikä esimerkiksi se, jos jompikumpi on ottanut yhteyttä lastenvalvojaan keskustellakseen perustepäätöksestä. Merkittiin, vaikka hakemus hylättiin, ennen kuin täytäntöönpanoasian päätös tehtiin.

Lasten tiedot

NLapsi Lasten lukumäärä.

Lapsi1SP Vanhimman lapsen sukupuoli. Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos vanhin lapsi on poika.

Lapsi2SP Toiseksi vanhimman lapsen sukupuoli, joka saa arvon 1, jos kyseessä poika. Ei merkintää, jos hakemus koskee vain yhtä lasta.

Lapsi3SP Kolmanneksi vanhimman lapsen sukupuoli.

Lapsi4SP Neljänneksi vanhimman lapsen sukupuoli.

Lapsi5SP Viidenneksi vanhimman lapsen sukupuoli.

Lapsi6SP Kuudenneksi vanhimman lapsen sukupuoli.

SPLap1Haki Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos joku lapsista on samaa sukupuolta kuin hakija.

SPLap1Vast Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos joku lapsista on samaa sukupuolta kuin vastaaja.

Lapsi1Ika Vanhimman lapsen syntymäaika (vvvv-kk-pp).

Lapsi2Ika Toiseksi vanhimman lapsen syntymäaika. Ei merkintää, jos hakemus koskee vain yhtä lasta.

Lapsi3Ika Kolmanneksi vanhimman lapsen syntymäaika.

Lapsi4Ika Neljänneksi vanhimman lapsen syntymäaika.

Lapsi5Ika Viidenneksi vanhimman lapsen syntymäaika.

Lapsi6Ika Kuudenneksi vanhimman lapsen syntymäaika.

IkaLap Lasten ikien keskiarvo silloin, kun täytäntöönpanoasian päätös on tehty.

Vah5v Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos IkaLap 5.

Vastaaajan kanta

Kiist2 Vastaaaja kiistää tapaamisoikeuden loukkaamisen, syyttää siitä hakijaa tai hakemusta aiheettomana tai kiusantekona. Kirjattu 0, jos vastaajan mukaan tapaamisoikeuden loukkaamisen johtuu lapsen tahdosta.

Vast2 Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos vastaaja ilmaisee vastustavansa perustepäätöksen mukaisia tapaamisia. Kirjattu 1 myös silloin, kun vastaaja ilmaisee vastustavansa sen takia, koska lapsi vastustaa.

EiVast2 Vastaaaja ilmaisee, että ei vastusta perustepäätöksen mukaisia tapaamisia. Kirjattu 1 myös silloin, kun vastaaaja ilmaisee, että ei itse vastusta, mutta lapsi vastustaa.

Koska vastaaaja ei aina ilmaissut suoraan mielipidettään, keskenään samankaltaisia kantoja tapaamisiin on luultavasti kirjattu jonkin verran molempiin muuttujiin (Vast2 ja EiVast2), joten niihin tulee suhtautua varauksella. Kantaa saattoi olla usein vaikeaa tai jopa mahdotonta tulkita, ja tulkinnassa voi olla vaihtelua sekä vanhan ja uuden aineiston välillä, että päiväkohtaisestikin.

Vastaaaja saattoi kiistää rikkoneensa tapaamisoikeutta, mutta myöhemmin syyttää rikkomuksista lapsen vastustusta, sanoa ettei hänellä ole mitään tapaamisia vastaan, mutta silti vastustaa jotain tapaamisoikeuden yksityiskohtaa tai vastustaa tapaamisia koska lapsikin vastustaa. Joskus vastaaajalta ei tullut minkäänlaista lausuntoa koska asia oli kiireinen tai vastaaaja jätti vastaamatta mahdollisuudestaan huolimatta.

Aineiston uutta osaa tallennettaessa:

- Joskus sopimuksen rikkominen perusteltiin viranomaisten, kuten lääkärien neuvoilla. Tällöin merkittiin, ettei hakija kiistä sopimuksen rikkomista. Viranomaisten neuvojen perusteella vastaaaja usein myös vastusti perustepäätöksen mukaisia tapaamisia.
- Jos vastaaaja syyttää hakijaa esimerkiksi suullisen sopimuksen rikkomisesta tai passiivisuudesta, hänen tulkittiin kiistävän oman syyllisyytensä.
- Vaikka oikeuden mukaan perustepäätös ei sisältäisi sellaista vaatimusta, jonka noudattamatta jättämisestä vastaaaja syyttää hakijaa, merkittiin, että vastaaaja kiistää ja syyttää tapaamisten epäonnistumisesta hakijaa.
- Jos vastustajan mukaan kyseessä on sopimukseton tila, merkittiin ettei hän vastusta perustepäätöksen mukaisia tapaamisia ja kiistää rikkoneensa tapaamisoikeutta.

Tulkinta Sovittelijan tai muun asiantuntijalähteen tulkinta tilanteesta ja parhaasta lopputuloksesta. Saa arvon:

-1 kun sovittelija/muu asiantuntijalähde on vastaaajan puolella,

0 kun sovittelijan/muu asiantuntijalähteen kanta epäselvä tai hän ei ota selkeästi kantaa,

1 kun sovittelija/muu asiantuntijalähde on hakijan puolella.

Lapsen tahto

Lapsen tahdoksi on hyväksytty

- sovittelijan kertomuksesta,
- jostain muusta oikeuden tilaamasta asiantuntijalausunnosta, esimerkiksi riittävän tuoreen perusteriidan yhteydessä,
- sekä hakijan että vastaaajan yhtenevästä kertomuksesta,
- hakijan kertomuksesta, jos lapsi ei halua tavata,

- vastaajan kertomuksesta, jos lapsi haluaa tavata,
- tai käsittelyssä kuullun puolueettoman osapuolen kertomuksesta saadusta tiedosta

Lapsen tahdoksi ei siis ole hyväksytty tietoa, joka on saatu hakijan tai vastaajan todistusaineistona toimittamasta asiantuntijalausunnosta.

LapTa Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos lapsi ilmaisee kannattavansa perustepäätöksen mukaista asumista ja tapaamisia, tai lasta haastatellessa lapsi ei ilmaise muuta mielipidettä.

LapEriMi Lapsi ilmaisee haluavansa tavata hakijaa jossain muussa kuin perustepäätöksen mukaisessa laajuudessa, vastustaa jotakin yksityiskohtaa tapaamisoikeudessa, kuten aikaa, paikkaa, kestoja, valvomattomuutta tai lapsi ilmaisee, ettei osaa muodostaa kantaa tai lapset ilmaisevat keskenään eri mielipiteitä asiasta.

LapEiTa Lapsi ilmaisee, ettei halua tavata hakijaa lainkaan.

LapTaTulk Sovittelijan/muun asiantuntijalähteen tulkinta lapsen tahdosta. Saa arvon:
 -1 kun sovittelija/muu asiantuntijalähde näkee, ettei lapsi ole tarpeeksi kypsä tai mielipidettä ei pitäisi muusta syystä ottaa huomioon.
 0 ei sovittelija/muu asiantuntijalähde ei ota kantaa tai kanta on epäselvä.
 1 kun sovittelija/muu asiantuntijalähde näkee, että lapsi on tarpeeksi kypsä ja mielipide vaikuttaa omalta ja tarpeeksi perustellulta, jotta se pitäisi ottaa huomioon.

Jos useasta lapsesta osan mielipide tulkittiin sellaiseksi, että ne ovat tarpeeksi kypsiä ja tulisi ottaa huomioon päätöstä tehdessä, ja osan mielipide ei, saa muuttuja arvon 0. Asiantuntijat ja sovittelijat saattoivat tulkita lapsen tahdon hyvin eri tavalla ja mielipiteet siitä, oliko lapsi tarpeeksi kehittynyt, jotta hänen mielipiteeseensä voisi kiinnittää huomiota, saattoivat vaihdella. Tällöin päädyttiin merkitsemään sen mukaan, kummassa ääripäässä mielipiteet pääosin vaihtelivat tai 0, jos mielipiteet vaihtelivat ääripäästä toiseen.

IkaLapTa $Vah5v \times LapTa \times IkaLap$.

IkaEriMi $Vah5v \times LapEriMi \times IkaLap$.

IkaEiTa $Vah5v \times LapEiTa \times IkaLap$.

Syytökset

Katkos Hakijan ilmoittama edellisestä lapsen tai lasten tapaamisesta kulunut aika kuukausina vireilletulohetkeen asti laskettuna. Jos katkos on erisuuri lasten välillä, muuttuja on kirjattu pisimmän katkoksen mukaan. Saa arvon 0, jos tapaamisoikeutta on loukattu ilman varsinaista katkosta esimerkiksi epäsäännöllisinä tapaamisina tai jos tapaamattomuusjakson pituutta ei ole määritetty.

Uudessa osassa aineistoa, jos mainittiin epämääräisesti, ettei lapsi ole tavannut vanhempaa vuosiin, merkittiin 12 kuukautta.

Syytösmuuttujat Hakijan ja vastaajan syytökset kirjattiin Syytos-alkuisiin indikaattorimuuttujiin, jotka saivat arvon 1, kun syytös esitettiin ja 0 muulloin. Riitaisista tapauksista kirjattiin OT-alkuinen indikaattorimuuttuja, joka sai arvon 1, jos oiekus katsoi ratkaisussaan syytöksen toteen näytetyksi, tai viittasi syytöksen sisältöön tapahtuneena asiana ja 0 muuten. Jos syytös oli näytetty toteen, mutta teosta oli tiedetty jo ennen perustepäätöksen tekoa, OT-alkuinen muuttuja saa arvon 0.

Sovinnossa (aineiston vanhempi osa) toteen näytettyihin syytöksiin ei merkitty mitään.

Syytökset kohdistuivat vastapuoleen, tämän nykyiseen puolisoon tai muuhun samassa kotitaloudessa asuvaan henkilöön.

Väkivalta Syytös vastapuolen tai tämän taloudessa asuvan henkilön toteuttamasta henkisestä tai fyysisestä väkivallasta lasta kohtaan. Henkiseksi väkivallaksi on tulkittu asioita, kuten pitkäkestoinen tai järjestelmällinen alistaminen tai mitätöiminen ja tilaan lukitseminen rangaistuskeinona. Väkivallaksi on luettu vahingoittamistarkoituksessa tehdyn pahoinpitelyn lisäksi kaikki fyysinen rankaiseminen ja kurittaminen.

Syytosvv1 Hakijan syytös vastaajasta.

OTvv1 Oikeus todennut hakijan syytöksen.

Syytosvv2 Vastaajan syytös hakijasta.

OTvv2 Oikeus todennut vastaajan syytöksen.

Seksuaalinen hyväksikäyttö Syytös tai epäily vastapuolen tai tämän taloudessa asuvan henkilön lapsen kohdistuvasta seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

Mielenterveysongelmat ja päihteiden käyttö Syytös mielenterveysongelmista tai häiritsevistä päihteiden käytöstä. Tässä on huomioitu niin alkoholismi kuin aikuisten juhlinta lasten läsnäollessa sekä muu alkoholin käytön vaikutus luonapitoon.

Vieraannuttaminen Syytös lapsen vieraannuttamisesta toisesta vanhemmasta. Vieraannuttaminen määritellään tässä työssä tietoisena lapsen ja vanhemman etäännyttämisenä toisis-

taan esimerkiksi tapaamisia estämällä ilman hyväksyttävää syytä. Etääntynyt lapsi ei koe vanhempaa osana lähipiiriään tai muista tätä kunnolla.

Manipulointi Syytös lapsen manipuloinnista, aivopesusta tai muusta lapsen mielipiteen ohjaamisesta toista vanhempaa vastaan. Syytöstä ei ole kirjattu ennen 30.7.2015.

Vieraannuttamisen ja manipuloinnin tulkinnessa on vaikeuksia, koska ajoittain toimintaa kuvaillaan yksityiskohtaisemmin kuin toiste, joskus puhutaan suoraan joko vieraannuttamisesta tai manipuloinnista, joskus niistä puhutaan päällekkäin samaa tarkoittavana asiana ja näin rajan vetäminen ei ole aina selkeää. Yhdessä tapauksessa todettiin, että negatiivisia mielipiteitä oli tahtomatta tai tahallisesti välittynyt äidiltä lapselle, mutta se on tuskin ainoa eikä edes pääasiallinen syy lapsen suhtautumiseen tapaamisiin, vaan pääasiallisena syynä nähtiin lapsen omat kokemukset kuritusväkivallasta. Merkitsin tällöin OT-muuttujan 0, sillä lapsi on etääntynyt omien kokemustensa takia.

Kaappaus Syytös lapsen kaappauksesta ulkomaille tai sen uhasta.

Muu syytös Muu vakava syytös, jolla pyritään vaikuttamaan vastapuolen henkilökuvaan ja sitä kautta oikeuden päätökseen. Tässä on huomioitu syytökset kotirauhan rikkomisesta, väkivaltaisuudesta jotain muuta kuin lasta kohtaan, rikollisesta toiminnasta, vakava syytös kasvatuskyvystä (heitteillejätöstä) tai muusta sellaisesta lapsen kasvulle (syytöksen esittäjän mielestä) vahingollisesta elämäntyylistä, jota ei voi kirjata muihin syytösmuuttujiin.

EiNayt Oikeus todennut, että ei ole näyttöä tapaamissopimuksen noudattamatta jättämisestä, tapaamisten toteutumattomuus johtunut hakijasta, rikkomus on katsottu olevan uhkasakkoa ajatellen vähäinen tai väliaikaiselle noudattamatta jättämiselle on ollut perusteltu syy (esim. lapsen sairastuminen). Tarkoitus on jatkaa vanhalla sopimuksella. Alettu kerätä 22.7.15 (Oulu) diaarista 06/10126 alkaen.

Kun syy ei äidin, vaan isän-lapsen välinen, merkitty 1, jos käräjäoikeus näkee, että äiti on jo yrittänyt parhaansa.

Jos syynä on ollut lapsen tahto, on merkitty 0.

Jos on olemassa ehto tapaamisille, jota hakija rikkonut, ja siksi tapaamiset eivät onnistuneet, tulkitaan tämä hakijan syyksi ja merkitään 1.

Sovittelu

Sovittelu Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos käsittelyn yhteydessä on toimitettu sovittelu.

EiTuVa Sovittelijan lausuntoon perustuva indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos sovittelijan käsityksen mukaan vastaaja ei tule vastaisuudessa myötävaikuttamaan tapaamisten to-

teuttamiseen perustepäätöksen mukaisesti ja arvon 0, jos sovittelijan käsityksen mukaan vastaaja tulee myötävaikuttamaan. Vaikka sovittelija otti usein kantaa vastaajan myötävaikutustahtoon, tieto puuttui monessa tapauksessa, jossa oli järjestetty sovittelu.

Jos tapauksessa ei ole tietoa sovittelijan tulkinnasta siitä, tuleeko vastaaja vastaisuudessa myötävaikuttamaan tapaamisiin, mutta vastaaja ei omien lausuntojensa mukaan hän ei tule myötävaikuttamaan, merkitsin, ettei hän tule myötävaikuttamaan.

Sovinto Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos asia päättyy sovintoon. Sovinnoksi luetaan kaikki tilanteet, joissa osapuolet eivät vie asiaa oikeuden ratkaistavaksi. Sovintoja ovat sillensä jäävät käsittelyt ja peruutetut hakemukset huolimatta sovinnon lopputuloksesta. Sovinnoksi luetaan myös oikeuden päätöksellä vahvistettu yhteisymmärryksessä tehty vähäinen tai väliaikainen muutos tapaamisoikeuteen, kun muita vaatimuksia ei osapuolilla enää ole. Aineiston uudessa osassa näitä ei ole: Jos sovintoon kuului muutoksen lisäksi uhkasakko tai täytäntöönpano muuten tehostetusti, merkittiin 0.

SovLaatu Sovinnon laatu. Luokittelumuuttuja, jonka luokat ovat:

S0 Sovinto ei ole ratkaissut asiaa hakijan kannalta, tai se kaventaa oleellisesti lapsen ja hakijan välisiä tapaamisia: tapaamiset vähenevät tai muuttuvat valvotuiksi.

S1 Alkuperäistä tai vähäisesti muutettua sopimusta aletaan noudattaa siirtymäkauden jälkeen. Siirtymäkaudella tarkoitetaan perustepäätökseen tehtyä väliaikaista muutosta, jonka tarkoitus on madaltaa tapaamisten käynnistämisen kynnystä lapselle.

S2 Alkuperäistä tai vähäisesti muutettua sopimusta aletaan noudattaa välittömästi. Tähän on luettu myös sellaiset perustepäätökseen tehdyt väliaikaiset muutokset, jotka eivät poista yön yli tapaamisia.

Ei merkintää, jos asia ei pääty sovintoon.

Lopputulos

Paatos Oikeuden antama päätös täytäntöönpanosta. Luokittelumuuttuja, jonka luokat ovat:

0 Hakemus hylätään.

1 Täytäntöönpano ilman uhkasakkoa tai muu sanallinen velvoite.

2 Täytäntöönpano sakon uhalla.

3 Täytäntöönpano noutona, noudon uhalla tai uhkasakolla tehostettuna noutona.

Ei merkintää, jos asia päättyy sovintoon.

Jos hakemus hyväksyttiin jonkun lapsen kohdalla ja hylättiin toisen, merkittiin, että lopputuloksena oli täytäntöönpano tehostetusti.

Sakkomaks Oikeuden ratkaisu hakijan vaatimuksessa tuomita aiempi uhkasakko maksettavaksi. Luokittelumuuttuja, jonka luokat ovat:

0 Hakemus hylätään.

1 Asiassa saavutetaan sovinto.

2 Uhkasakko tuomitaan maksettavaksi.

Ei merkintää, jos aiempaa uhkasakkoa ei haettu maksettavaksi.

Kulut Yhden osapuolen oikeudenkäyntikulut euroissa. Muuttujaan on kirjattu keskiarvo asianosaisten ilmoittamista avustajakuluista, mutta jos esimerkiksi hakijalle ei ole merkitty kuluja ollenkaan, on kuluiksi merkitty vastaajan kulut. Jos asiakirjoista ei ole ilmennyt kuluja kummallekaan osapuolelle, oikeudenkäyntikulut on jätetty kokonaan kirjaamatta. Ilmoitetut kulut on kuitenkin kirjattu, vaikka ne olisi lopulta oikeuden päätöksellä määrätty valtion vahingoksi. Analyysia varten markka-ajan kulut on muutettu euroiksi, ja kaikki kulut on inflaatiokorjattu.

MonenK Muuttuja, joka saa arvon 1, jos muuttujan Kulut arvo on laskettu yhden osapuolen kuluista ja 2, jos on käytetty osapuolten kulujen keskiarvoa.

Oikeuskulut Luokittelumuuttuja, jonka luokat ovat:

-2 Hakija maksaa vastaajan kulut.

-1 Hakija maksaa osan vastaajan kuluista.

0 Kumpikaan osapuoli ei maksa vastapuolen kuluja, tai kuluja ei ole mainittu.

1 Vastaaja maksaa osan hakijan kuluista.

2 Vastaaja maksaa hakijan kulut.

Hovi Indikaattorimuuttuja, joka saa arvon 1, jos päätöksestä valitettiin hovioikeuteen. Valitus saattoi koskea joko päätöstä täytäntöönpanosta tai oikeudenkäyntikuluja. Muuttujaa ei ole kirjattu ennen 24.6.2015.

Neliportainen vastemuuttuja Kuvaa asian lopputulosta, vastemuuttujana logistisessa regressiomallissa.

1 Täytäntöönpano tehostetusti: Vastaaja korvaa kaiken/osan (Päätös >1 ja Oikeuskulut >0).

2 Täytäntöönpano tehostetusti: Vastaaja ei korvaa hakijan kuluja (Päätös >1 ja Oikeuskulut =0).

3 Ei täytäntöönpanoa tehostetusti: Hakija ei korvaa vastaajan kuluja (Päätös <2 ja Oikeuskulut =0).

4 Ei täytäntöönpanoa tehostetusti: Hakija korvaa kaiken/osan (Päätös <2 ja Oikeuskulut <0).

Kolmiportainen vastemuuttuja Kuvaa asian lopputulosta. Vain uudessa osassa aineistoa.

1 Täytäntöönpano tehostetusti.

2 Ei tehostetusti: tapaamiset oletettavasti jatkuvat.

3 Ei tehostetusti: tapaamiset oletettavasti eivät jatku.

Jos tapaamisiin tehtiin muutoksia, tai todettiin, että vanhemmalla on ollut perusteltu väliaikainen syy olla noudattamatta sopimusta, merkittiin, että tapaamiset jatkuvat. Jos käräjäoikeus mainitsi, ettei sopimus ole enää täytöntöönpanokelpoinen muuttuneiden olosuhteiden vuoksi tai hylkäys johtuu lapsen tahdosta, eikä ole syytä ajatella, että lapsen tahto tulee muuttumaan, merkittiin, että tapaamiset eivät oletettavasti jatku.